

ACTA REGIONIS RURUM

1.

Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar

**A GAZDASÁG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR
50 ÉVES JUBILEUMA ALKALMÁBÓL**

A Faluszeminárium

c. kurzus

hallgatói és oktatói kutatómunkájának
előtanulmányai

1. kötet.

Gödöllő
Szent István Egyetem
2007.

ACTA REGIONIS RURUM

1.

Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar

A Faluszeminárium

c. kurzus

hallgatói és oktatói kutatómunkájának előtanulmányai

1. kötet.

Gödöllő
Szent István Egyetem
2007.

ACTA REGIONIS RURUM

1.

Fővédnök: Prof. Dr. Villányi László dékán
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Szent István Egyetem Gödöllő

Sorozat szerkesztők: Deáky Zita egyetemi docens
Molnár Melinda egyetemi adjunktus

Műszaki szerkesztők: Deáky Zita
Molnár Melinda
Bicók Csongor egyetemi hallgató

A fotókat készítették:

Bicók Csongor: 55.o., 74.o.

Deáky Zita: 83.o. lent

Dezsény Zoltán: 9.o. , 45.o. fent, 63.o. fent, 104.o.

Fodor László: 45.o. lent, 83.o. fent

Molnár Melinda: 30.o., 37.o., 92.o.

Solt Péter: 21.o., 63.o. lent

E kötet anyagi támogatói:

Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar

Siklódért Alapítvány Budapest

Erdélyi Gyülekezet Budapest

Zsibongó Egyesület Székelyudvarhely

Készült a Szent István Egyetemi Kiadó (Gödöllő) sokszorosító üzemében

2007.

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	4
ACTA REGIONIS RURUM	
A gödöllői falukutató hagyományok újjáélesztése a SZIE Gazdaság- és Társadalomtudományi Karán <i>Deáky Zita etnográfus (SZIE GTK HNYTI)</i>	5
SIKLÓD TELEPÜLÉS ELŐZETES FÖLDTANI- ÉS KÖRNYEZETÁLLAPOT FÖLVÉTELE	
<i>Solt Péter geológus (Magyar Állami Földtani Intézet)</i>	13
SIKLÓD TÉRSZERKEZETE	
<i>Molnár Melinda geográfus (SZIE GTK RGVSZI)</i>	25
SIKLÓDI MINDENNAPOK A KÉRDŐÍVEK TÜKRÉBEN	
<i>Orbán Péter egyetemi hallgató - Molnár Melinda geográfus (SZIE RGVSZI)</i>	34
SIKLÓD TERMÉSZETI KÖRNYEZETE ÉS TÁJHASZNOSÍTÁSÁNAK DILEMMÁI	
<i>Vadkerti Zoltán egyetemi hallgató - Fodor László egyetemi hallgató</i>	41
SIKLÓDI MOZAIKOK	
<i>Simó Áron egyetemi hallgató</i>	49
TÁRSASMUNKÁK, MUNKATÁRSULÁSOK SIKLÓDON HAJDANÁBAN ÉS MA	
<i>Nagy Tamás egyetemi hallgató</i>	59
A SZÉNÉGETÉS TÖRTÉNETE	
<i>Bicók Csongor egyetemi hallgató</i>	67
A REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG ÉS A FALU KAPCSOLATÁNAK VIZSGÁLATA SIKLÓDON	
<i>Benedek Szilveszter egyetemi hallgató</i>	78
A SIKLÓDI KIRÁLYNÉZÁS	
<i>Lakatos Lilla egyetemi hallgató</i>	87
MEGÉLHETÉSI STRATÉGIÁK RÉGEN ÉS MA	
<i>Dezsény Zoltán egyetemi hallgató</i>	96

ACTA REGIONIS RURUM

A gödöllői falukutató hagyományok újjáélesztése a SZIE Gazdaság- és Társadalomtudományi Karán

Deáky Zita etnográfus (SZIE GTK HNYTI)

A SZIE GTK Szociológia Docentúráján 2006 nyarán egy Sárospatak és környéki falukutató tábor során merült fel először az a gondolat, hogy Faluszeminárium tantárgyat indítsunk. Erre 2007 tavaszán sor is került. A kurzus a Sárospataki Református Teológia Újszász Kálmán-féle falukutató szemináriumának hagyományaira épült. A tantárgy a vidéki társadalom, a falusi és kisvárosi települések társadalomföldrajzi, társadalomnéprajzi, szociográfiai és szociológiai megismerésének elméleti, módszertani alapjait mutatja be. Felvázolja a 20. századi magyarországi falukutatás és faluszociológia történetét, elméleti és módszertani eredményeit, a szociográfia, szociálgeográfia műfaját és legfontosabb irodalmát. A tantárgy jól szolgálhatja a hallgatók mélyebb társadalomismeretét, és minden munkaterületen segítheti őket a vidéki társadalom gazdasági, társadalmi és kulturális kérdéseinek megértésében. Felkészíti a hallgatókat a reális társadalomkép kialakítására, a helyi közösségek történetileg kialakult és napjainkban is meglévő értékeinek számbavételére, és az értékek, problémák és tennivalók bemutatására. A kurzus – következetesen az interdiszciplinaritás elvét szem előtt tartva – vállalt célja, lehetőséget adni arra, hogy a hallgatók megismerve a mai falvak jellegzetességeit, hagyományait, speciális problémáit, szakszerűen, a lokális közösség életébe nem beavatkozva, de segíthessék azok megmaradását és fejlődését.

A mai Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Karán 2006 nyarán megújult a majd 90 éves falukutató hagyomány. A GTK 50 évvel ezelőtti megalakulásakor szellemiségében folytatása volt egy, az Egyetem jogelődjében korábban működő intézetek gondolatosságának. Rangos társadalomtudományi műhelymunka folyt itt, ezt jelzik a korabeli oktatók és hallgatók nevei.

A vidékproblematika a 20. század elejétől komoly tudományos kutatásokat indított el. Ebből bontakozott ki az az országos falukutató mozgalom, amelyhez Egyetemünk is csatlakozott. Ennek célja és gondolatvilága sokkal szélesebb társadalmi szinteken is megjelent, de beépült Egyetemünk korabeli kurzusaiba is, és máig forrásértékű szociográfiai irodalmat hozott létre. Az egykori gödöllői falukutató műhely módszerei és szemlélete máig érvényes, folytatása a mai vidékkutatások számára is példa lehet. Kitűzött célunk éppen a két világháború között Egyetemünk jogelődjén is kialakult és megerősödött falukutató hagyományok felélesztése és folytatása volt, és az Újszász Kálmán-féle falukutató célok, módszerek és szemléletmód adaptálása a 21. századi követelményekhez. A jövőre nézve fontos eredmény lehet a Miskolci Egyetem Sárospataki Tanítóképző Főiskolán és a Református Teológián létrejött Falukutató Szemináriummal való együttműködésünk.

A falukutatás előzményei és jelene Egyetemünkön

Walleshhausen Gyula kutatásai alapján tudjuk, hogy a Szent István Egyetem jogelődjén az 1920-as évek elejétől, a sárospataki faluszemináriumot megelőzve fontos és országos jelentőségű falukutató programok voltak, és az ország leghíresebb kutatói – Teleki Pál, Györffy István, Ihrig Károly, Czettler Jenő – magántanári előadások keretében fakultatív adtak elő a magyar falusi társadalom történeti, néprajzi, szociográfiai és szociálpolitikai

kérdéseiről.¹ A jogelőd intézményben a kezdetektől hangsúlyt fektettek a társadalomtudományi ismeretek oktatására, az interdiszciplináris szemlélet kialakítására, ezzel országos szinten is a falukutatás tudományos módszereinek megteremtésében és oktatásában is az élen jártak.

A Mezőgazdasági Közigazgatási Tanszék és Intézet önállósulásával 1927-től az országban először itt oktattak Mezőgazdasági közigazgatás és Községi politika című kurzusokat.² A tantárgyak és egyben a falukutatás elméleti alapjait Steinecker Ferenc, az Intézet igazgatója oktatta. Ezek az évek alapozták meg az Egyetemen a falukutatás tudományos módszertani alapjait, és készítették fel a 30-as évek falukutató mozgalmanak fiatal kutatóit.³

A falu felé fordulás a 18. századtól mindig gazdasági, társadalmi válságok idején, a falusi társadalom szegénysége és rossz állapota miatt, vagy a nemzeti identitás megerősítésének és az önmagára találás igénye miatt, később a gyors urbanizáció társadalmi problémáinak elmélyülésével jelent meg. A magyarországi, de a közép-európai nemzetté válási törekvéseket, politikai mozgalmakat, irodalmi áramlatokat, a divat és ízlés, az életmód és értékrend változásait nem lehet a falu, a nép, a paraszt felé fordulás nélkül megérteni. Minden korszakban valamilyen meghatározott ideológia mentén, valamilyen meghatározott céllal indultak az értelmiségiek a falvakba és a városokba.

A 19. század végén megerősödő újkonzervatív agrármozgalmak és a Magyar Gazdák Szemléje című folyóirat köré szerveződő falumonográfia kezdeményezések a mezőgazdaságból élők szervezettségét, a mezőgazdaság fejlesztését igyekezett elősegíteni. Bodor Antal (1875-1955) nevéhez kapcsolódik e korai irányzat, de a 30-as évekre messze átnyúlva a módszertani megalapozásra való törekvés is.⁴ A társadalomkutatás tudományos igényével azonban a Társadalomtudományi Társaság és a Huszadik Század folyóirat jelentkezett 1900-ban, ám csak a szociográfiai szakosztályának megalapításával terelődött igazán a figyelem a falusi társadalomra. A szakosztályt az a Braun Róbert alapította, aki *A falu lélektana. Kérdőív és mintaválasz egy tervezett szociográfiai főlvetelhez* című munkájában alkalmazott először kérdőívet monografikus igényű kutatáshoz. Ezt az irányt és a szociológia hazai fejlődését az I. világháború és a Tanácsköztársaság következményei megakasztották, sőt egyes személyek tekintetében le is zárták.

A két világháború közötti falukutató mozgalmat ennek ellenére a 18. században megkezdődött folyamat részének tekinthetjük, még akkor is, ha tudjuk, hogy rendkívül bonyolult és összetett, sokféleképpen értékelhető és elemezhető jelenségről van szó. Az 1920-as évektől azonban a falu felé fordulás jelenségében új elem a mozgalom-jelleg, a különböző ideológia mentén létrejövő csoportok közösen vallott törekvése, amely a falu segítésében, jobbításában és felemelésében, a falu és a város kölcsönös kiegyenlített viszonyában, összességében a fennálló társadalmi rendbe való beavatkozás szándékában jelent meg hangsúlyosan. Az egyik kulcsszó a szociálpolitika volt, hisz a 19. század végi egész Európát érintő agrárválság, majd a trianoni békediktátum hatása gazdasági, társadalmi sokkot idézett elő, amit a nagy gazdasági világválság csak elmélyített. Az I. világháború hatalmas vérvesztése, a közös nemzeti trauma, a megmerevedett társadalomszerkezet és egyre súlyosabb gazdasági helyzet nem kedvezett a társadalom egészséges fejlődésének. Különösen a falvak elmaradottsága, a mezőgazdaság krízise, a parasztok polgárosodásának megakadása, a mezőgazdasági

¹ Walleshausen I. 1995.

² Walleshausen I. 1995. 103.

³ Hévey L. 1941.

⁴ Bodor A. 1935.

bérmunkából élők és földnélküliek vagy a kisbirtokosok nyomora vált szembetűnővé. A „három millió koldus” országa víziója mindenki előtt megjelent.⁵

Magyarországon és az elcsatolt területeken létrejövő falukutató csoportok egyetemekhez kötődően, de felekezeti és politikai ideológiai alapon jöttek létre, közös elv volt azonban, hogy a falukutatást nemzeti ügynek tekintették, amely összekötötte a határon belüli és kívüli kutatókat és értelmiségieket. Budapesten a Bartha Miklós Társaság, Szegeden a Bethlen Gábor Kör és a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma, Debrecenben az Ady-társaság, Sárospatakon a Sárospataki Főiskolai Falu-szeminárium, Sopronban a Magyar Társaság Falukutató Intézete, Romániában az Erdélyi Fiatalok, Csehszlovákiában a Sarló-mozgalom, de a protestáns Soli deo Gloria Szövetség, valamint a katolikus Szent László kör a legismertebb csoportosulás volt a 20-as évek végétől, illetve az 30-as évek elejétől. Számos más kisebb csoport, kör, egyesület alakult a történeti Magyarország egész területét átfogva. Céljuk a falukutatás volt, hasonló előtanulmányokkal és forrásismerettel rendelkeztek, kapcsolatban álltak egymással, ez is adta a mozgalom jelleget, de az is igaz, hogy eltérő színvonalú munkát végeztek.

Magyar sajátosságnak tekinthetjük azt is, hogy a falukutatás az ifjúsági mozgalmakhoz kapcsolódott, és részben hasonlóan a 19. század eleji-közepi irányzathoz, a nemzeti kultúra gyökereit és a nemzeti értékeket a falusi, a népi kultúrában igyekeztek megtalálni. Új elem azonban az igen erős szociális érzékenység, és a közvetlen segíteni akarás, a politikai szerepvállalás.

Egyetemünk és Karunk jogelődjén, a Közgazdaságtudományi Kar Mezőgazdasági Osztályán a falukutatás eszméjét, módszertanát elsajátító hallgatók csoportot alkottak, vezérük az a Kovács Imre volt, aki itt, a jogelőd intézményben tanult, és egyetemi éve alatt írta meg *A néma forradalom* című, a témakörben mérföldkönek számító könyvét. Még 1935-ben a Magyar Út áprilisi számában fogalmazta meg csoportjuk célját, miszerint a fiatal falukutató generáció „hivatásból megy a faluba, prófétai küldetésnek tekinti a faluval való foglalkozást, de kötelességérzete is arra az útra tereli lépteit, és megpróbálja pótolni azt a rengeteg bűnös mulasztást, amit apái a faluval szemben évszázadokon keresztül elkövettek.”⁶

A Trianon utáni határon túli fiatal magyar értelmiség is úgy vélte, hogy a kisebbségbe került magyar kultúra alapja csak a népi kultúra lehet, amit azonban tudományosan kell vizsgálni, a megismerésben a tudomány szempontjait kell érvényesíteni. Ezt a nézetet erősítette, hogy a kisebbségi magyar társadalom döntő többsége falusi volt.⁷ Az utódállam Csehszlovákiában és Romániában erős falukutató csoportok alakultak. Erdélyi programjukat Venczel József (1913-1972), a két világháború közötti erdélyi szociológia és társadalompolitika egyik legmeghatározóbb egyénisége, a Dimitrie Gusti-féle román monografikus szociológiai iskola legjelentősebb magyar képviselője, az erdélyi falukutatás tudományos kidolgozója a következőképpen fogalmazta meg 1931-ben: „*A falu-szeminárium célja a falu-kérdés tudományos tanulmányozása. Arra törekszik, hogy tudományos anyagot, eszközöket és szempontot adjon az erdélyi magyar intelligencia jövőnk munkásainak a falvak gazdasági, szociális és kulturális problémáinak megoldására. A falu-szeminárium alapja az a*

⁵ Oláh György: Hárommillió koldus. Szociálpolitikai tanulmány. (Budapest, 1929.) című könyve rendkívül népszerű olvasmány volt az egyetemisták, főiskolások és a társadalmi problémákkal foglalkozó fiatal értelmiségiek körében.

⁶ Idézi Walleshausen 1995. 103-104.

⁷ Bárdi N. 1998. 16.

meggyőződés, hogy az erdélyi magyarság életének legdöntőbb kérdése a magyar falu, amelyért elsősorban a magyar intelligencia a felelős.”⁸

A szociális érzékenység, a felelősség, a falusi társadalom megismerése, a paraszti polgárosodás segítése, az agrártársadalom megújítása, életkörülményeinek javítása a földreformmal, a haza és a nemzet fogalmának újraértelmezése, a tudományos színvonalra való törekvés és kiterjedt irodalmi munkásság volt a közös nevezője az igen eltérő ideológiai alapokon álló csoportoknak. Még akkor is igaz ez, ha figyelembe vesszük, hogy igen eltérő színvonalú kutatásokról és publikációkról van szó.

Az elmúlt 50 évben a Karon folyó szociológiai, agrárszociológiai jellegű oktatási és kutatási tevékenységet is fontos lenne feltárni, eredményeit számba venni és tudományosan értékelni. Van mihez visszanyúlni, van mire támaszkodni.

Abból indultunk ki, hogy nem néprajz szakos hallgatókat képzünk, a cél a vidéki társadalmat ismerő, azért felelősséget vállaló, a társadalmi és gazdasági folyamatokat és összefüggéseket meglátó és megértő, széles körű műveltséggel rendelkező szakemberek képzése; 2006-ban a falukutatás fölélesztésének gondolata részünkről egy olyan módszer kiválasztásához kapcsolódott, mely ilyen komplex látásmódra épít. Ezért döntöttünk Újszászy Kálmán módszere mellett.

A Sárospataki Református Főiskola Faluszemináriuma a hallgatóság kezdeményezésére jött létre az Újszászy Kálmán köré csoportosuló teológus hallgatók számára. Céljuk a magyarországi falu megismerésének elméleti módszerének és gyakorlatának elsajátítása volt, hogy falura kikerülve minél felkészültebben, a helyi sajátosságokat figyelembe véve szolgálhassanak. Szerdán esténkénti elméleti felkészülésből, szakirodalmak elemzéséből és félévente falusi kiszállásokból, falun töltött gyakorlatból állt a kurzus. Két-két fős csoportokban, házaknál megszállva végezték a kutatómunkát, amihez Újszászy Kálmán által összeállított útmutatót használták segítségül.⁹ A terepbejárások alkalmával összegyűjtött néprajzi, történeti tárgyakat, dokumentumokat, családi fotókat, képeslapokat, leveleket, aprónyomtatványokat stb., és a hallgatók által készített feljegyzéseket, fényképeket és rajzokat leadták a főiskola adattárába, amely ma múzeumi gyűjteménynek számít, és az egyik legbecselesebb dokumentuma az egykori falukutató mozgalomnak. A sárospataki falukutató szeminárium kutatási területe elsősorban Sárospatak környékére, a Hegyaljára, a Hegyközre és a Bodrog-közi falvakra terjedt ki, mivel a főiskoláról kikerült lelkészek zöme ezekre a településekre került lelkésznek. Természetesen Sárospatakon a leendő református lelkészek falukutató munkája erősen felekezeti alapon történt, de Újszászy Kálmán útmutatása alapján az egyetemes magyar szempontokra is figyelni kellett.¹⁰

E mozgalom módszertani hagyományát viszi tehát tovább a 2007 tavaszán a GTK keretein belül újraéledt Faluszeminárium című kurzus, átültetve azt a 21. századi vidéki települések sajátosságaira. A sárospataki faluszeminárium tehát elsősorban módszertani szempontból minta, de szemlélete, felelősségvállalása is példaértékű számunkra. A szeminárium szerves tartozéka a nyári falukutató tábor, ahol a hallgatóság a valós helyszínen hasznosítja az év közben szerzett tudását, kiegészítve azt a terepi kutatások eredményeivel. A táborokban zajló kutatómunka végén hallgatóink a tanáraikkal folytatott szakmai konzultációk útmutatása alapján tanulmányt írnak.

⁸ Venczel J. 1993. 22.

⁹ Újszászy K. 1936.

¹⁰ Újszászy K. 1934. 17.

A 2007. évi Faluszeminárium és falukutatás

2006 telén megkeresett a Siklódért Alapítvány egyik magyarországi tagja, és a segítséget kérte Siklód ügyében. Azt kérte tőlem az alapítvány képviselője, hogy vizsgáljuk meg az előregedő, elszegényedő és egyre inkább elzárt református közösséget, mi lehet az oka a munkanélküliségen túl a gyors népességfogyásnak, milyen erősségei és tartalékai vannak a falunak, hogyan lehetne a belső tartalékokat mozgósítani, és megállítani a falu vészes elnéptelenedését, magába fordulását. (A falu egyébként nem ismeretlen a hazai szakemberek előtt.¹¹ A Budapesti Műszaki Egyetem hallgatói például két éve végeznek felmérést, dokumentálják a település építészeti hagyományait, ugyanis szinte skanzenszerűen, éppen a változások hiánya és az elnéptelenedés miatt itt szinte érintetlenül megmaradtak a sóvidéki székely építkezés jellegzetességei.)

Összekapcsolva a beindult *Faluszeminárium* célkitűzéseit és az Alapítvány kérését, a falukutató táborra jelentkező diákokat fél évig készítettük fel a kurzus keretében erre az útra és erre a munkára. A *Faluszeminárium* c. tantárgy keretein belüli szakmai felkészülés majd gyűjtőmunka folyt Siklódról és környékéről társadalomnéprajzi, társadalomföldrajzi, geológiai-természetföldrajzi, egyháztörténeti, népi építészeti és gazdálkodási témában. A településhez, a környékhez kapcsolódó fontosabb néprajzi, földrajzi, történeti, geológiai leírásokat és más forrásokat minden kutatásban résztvevő hallgató áttanulmányozta a félév folyamán. Mindenki rendelkezett az alapvető közös ismerettel a terepmunkához. Felkészítettük a diákokat a falukutatás néprajzi, szociológiai és társadalomföldrajzi módszereire, és tisztáztuk az etikai kérdéseket is. Erre az ismeretanyagra épült fel a terepkutatás. Az általános felkészülés mellett minden hallgatónak egy témakörből is fel kellett készülnie, amit a terepen önállóan kutatót.

A munkát 13 egyetemi hallgatóval három szekcióban terveztük meg. E három szekció három különböző tudományterületről érkező szakember irányításával működött. A *geológiai kutatások* fókuszában a terület környezetföldtani állapotának fölvétele, valamint geomorfológiai és vízminőség-vizsgálatok álltak. A *társadalomnéprajzi kutatások* célja a helyi társadalom, a történetileg meghatározott folyamatok és a lokális kultúra jellemzőinek, valamint a társadalmi intézményeknek, a közösségi kapcsolatokat erősítő és terhelő múltbeli és jelen elemeknek, a családi, rokonsági és szomszédsági szolidaritási háló működésének, a hitélet rendező szerepének, a lakosok életmódjának, a gazdálkodásnak és a megélhetési stratégiáknak a vizsgálata volt. A *társadalomföldrajzi vizsgálatokkal* Siklód szűkebb és tágabb terének, települési környezetének, a tér- és a helyi társadalom viszonyrendszerének megismerése volt a célunk.

A SZIE GTK két tanára, **Deáky Zita** etnográfus, **Molnár Melinda** geográfus, és a Magyar Állami Földtani Intézet munkatársa **Solt Péter** geológus vezetésével a SZIE gödöllői Kampuszának két karáról (GTK, MKK) összesen 13 hallgató vett részt a kurzuson és a helyszíni munkában:

Benedek Szilveszter, Bicók Csongor, Csepku Ádám, Dezsény Zoltán, Fehér Erika, Fodor László, Kránitz Lívia, Lakatos Lilla, Nagy Tamás, Orbán Péter, Pries Márk Brúnó, Simó Áron, Vadkerti Zoltán.

¹¹ Benkő J. 1788., Orbán B. 1868., Hegyi J. 1937., Barabás L. 1993., Gagy J. 1993.

Siklódra érkezve a résztvevők kettesével egy-egy háznál kaptak szállást, ahol 7 napig a család életének részévé váltak, reggel együtt étkeztek a házigazdákkal, bekapcsolódtak a napi munkába, napközben járták a falut, a környéket, vagy a családokat, és ki-ki az általános ismerkedés mellett választott témáját is kutatta. Délután a helyi „szakácsnő”, aki a lakodalmakban és a torokban készíti az ételt, főzött helyi ételeket, majd este a tábor résztvevői találkoztak, és megbeszélték, kiértékelték az aznapi munkát, kérdéseket, eredményeket. A tábor folyamán fényképeket készítettünk, valamint másolatokat a helyi családi fotókról, a Siklódról szóló dokumentumokról, iratokról. A gyűjtött ismeretekből, dokumentumokból minden résztvevőnek el kellett készítenie dolgozatát, amely előtanulmányként szolgálva lehetővé teszi a kutatás elmélyült folytatását is. Minden dokumentum, fénykép és irat bekerül a SZIE GTK-án létrehozott Faluszeminárium Adattárába, a másolatokat pedig átadjuk a Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiájának Adattárába, és a Miskolci Egyetem sárospataki tanítóképző Főiskola Társadalomtudományi Tanszéke számára, akikkel szerződése van Egyetemünknek hasonló tematikájú Faluszeminárium kurzus tartására, és a falukutató táborok dokumentumainak átadására.

Számunkra a sárospataki hagyományok része tehát az alapos és sokoldalú felkészülés, a falusi kiszállás, a megismerés, a dokumentálás, az elemzés és a problémák, valamint azok lehetséges orvoslásának a megfogalmazása. Másrészt a nevelés és oktatás, a falu megismerésének útja, a felelősség, a tisztelet és alázat azok részéről, akik értelmiségként a vidéki társadalom segítésére, jobbítására vállalkoznak. A mi hallgatóink többnyire vidékfejlesztéssel, agrárgazdasággal, agrárközgazdasággal, agrárpolitikával és remélhetőleg az agrártudományok valamely ágával szeretnének a későbbiekben foglalkozni. Ehhez úgy véljük szükséges a vidéki társadalom megismerésének módszertani alapjait megadni, és lehetőséget adni arra, hogy az elméletet gyakorlatban is kipróbálhassák, miközben lehetőségük van arra is, hogy értelmes, vélhetően hasznos, jövőbe mutató eredményt is elérjenek.

Ezúton is megköszönjük *Walleshhausen Gyulának* a történeti anyagokkal kapcsolatban tett építő javaslatait és tanácsait. Köszönjük a *SZIE Gazdaság- és Társadalomtudományi Karának*, a *Siklódért Alapítványnak*, az *Erdélyi református gyülekezetnek* (Budapest) és a *Zsibongó Egyesületnek* (Székelyudvarhely), hogy munkánkat, a siklódi táborunkat támogatásaikkal lehetővé tették.

ACTA REGIONIS RURUM

A Faluszeminárium tantermi oktatásával és felkészülésével induló és a siklódi falukutató táborral záruló kurzusnak úgy véljük a hallgatók által írott dolgozatok révén olyan eredménye van, mely méltó arra, hogy kötetbe szerkesszük. Nem csupán azért, mert támogatóinknak tartozunk a tevékenységünk dokumentálásával. Azt gondoljuk, hogy ezekkel a dolgozatokkal bizonyíthatjuk, hogy a jogelőd intézményben nagy múlttal rendelkező Faluszeminárium és a hozzátartozó falukutató tábor felújításának van létjogosultsága a 21. századi Szent István Egyetem struktúrájában és képzési céljai között. Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy egy hét alatt, még ha szakirodalomból felkészültünk is, nem lehet a tudomány minden követelményének megfelelően egy településről átfogó képet adni, és nem lehet a segítségre vonatkozóan felelősséggel javaslatokat tenni.

Az **ACTA REGIONIS RURUM** néven megjelenő kötet a mindenkori – adott évben – aktuálisan vizsgált település, térség kutatása során készült dolgozatokat foglalja magában. Mostani kötetünk a 2006/2007. év tavaszi félévének Faluszeminárium c. kurzusához

kapcsolódó nyári tábor résztvevőinek együttműködésével készült a Siklódon (Románia) folytatott terepmunka alapján.

A most útjára induló Acta Regionis Rurum olyan előtanulmányokat tartalmaz tehát, amelyek további kutatásokra ösztönöznek. A következő évben hallgatóinknak ismét lehetősége lesz saját témájukra összpontosítva kiegészíteni, elmélyíteni, és új adatokkal, ismeretekkel bővíteni a tanulmányukat. Reményeink szerint a kötetben szereplő diákok elkezdett kutatásukat folytatják, eredményeikről TDK vagy diplomadolgozatukban adnak számot, esetleg a későbbiekben hasonló módszerekkel, más területeken folytatják ezt a munkát, és a további kutatásokra ösztönző megállapításokat tehetünk.

A Faluszeminárium vezetését vállaló két oktató (Deáky Zita etnográfus és Molnár Melinda geográfus) célja szerint minden évben megjelenteti az Acta Regionis Rurum kiadványt, amelyben a kurzuson és a táborban résztvevő diákok legjobb dolgozatait közlik. Ezzel kapcsolódni szeretnénk más egyetemek hasonló kezdeményezéseihez, illetve hasonló kiadványaihoz.

Hivatkozott források:

Barabás László (1993): Kalendáris szokások Siklódon. Néprajzi Látóhatár II. évf. 1993/1-2. 47-88.

Bárdi Nándor: Egy girondista Erdélyben. In: Mikó Imre: Az erdélyi falu és a nemzetiségi politika. Bev. Tanulmány: Bárdi N. 5-36.

Benkő József: Transsilvania specialis. Erdély földje és népe (1788). Ford., jegyzetek, bev. tanulmány: Szabó György. Bukarest-Kolozsvár, 1999.

Bodor Antal (1935): A falukutatás vezérfonala. Budapest

Gagy József (1993): Konferencia a más-világokról. Rejtezők-jósok a Sóvidéken. Művelődés XLII. évf. (1993) 6-7. sz. 31-35.

Hegy József (1937): Siklódi hiedelmek Ethnographia, 1937.

Hévey László (1941): Steinecker Ferenc emlékezete. Klny. A Magyar Gazdák Szemléjéből. 1941. május

Molnár Jenő (2004): Erdély lakossága magassági övek szerint. In: Molnár J. (szerk.): Táj és társadalom. Székelyudvarhely, 2004. 73-113.

Orbán Balázs (1868): A Székelyföld leírása. I. kötet. Pest.

Piukovics Nóra (2005): Siklód népi építészet BME Budapest kézirat

Szabó Bálint (1993): Határhelyzetben a hagyományos erdélyi falukép. Művelődés XLII. évf. (1993) 37-39.

Újszász Kálmán (1934): A faluszeminárium. A Sárospataki Ref. Főiskola Faluszemináriumának Füzetei. Sárospatak, 1934.

Újszász Kálmán: Útmutatás a magyar falu tanulmányozásához. Sárospatak, 1936.

Venczel József (1993): A falumunka útján. Válogatott írások. Székelyudvarhely-Budapest, 1993.

Walleshausen Gyula (Főszerk.): Jubileumi emlékkönyv 1920-1995. Gödöllői Agrártudományi Egyetem I-II. Gödöllő, 1995.

SIKLÓD TELEPÜLÉS ELŐZETES FÖLDTANI- ÉS KÖRNYEZETÁLLAPOT FÖLVÉTELE

Solt Péter geológus (Magyar Állami Földtani Intézet)

Bevezetés:

Bármely tájegység kialakulásának, változásának, vagy az emberi települések sorsának, születésének, létének és jövőjének egyik alapvető meghatározója a természeti háttér. A természeti adottságokon belül pedig az évmilliók során kialakult geológiai, földtani környezet, mely a terület domborzatát, az adott kőzetek mállásából keletkező talajok kialakulását, a vízzáró és vízvezető rétegek váltakozásától függő vízháztartás adottságait, valamint az ember által használható kőzetek, ásványok előfordulását meghatározza és befolyásolja a mikroklímát, valamint a területen kialakuló élővilágot és végül az emberi élet és tevékenység lehetőségeit és korlátait. Az emberiség története során, kultúrák fölemelkedésének, megroppanásának és eltűnésének okait keresve számos példát találunk arra, hogy a természeti feltételek ellenében mennyire küzdelmes és sokszor valójában értelmetlen törekednünk, ugyanakkor a természeti adottságoknak köszönhető lehetőségek hullámhegyén, azok felismerésével és segítségével a természeti környezettel harmonizáló szemlélet, életmód és gazdálkodás az egyedüli optimális választható út.

Anyag és módszer:

Az itthon már sok év alatt kialakult gyakorlat szerint a munka hét részből áll:

1. Előkészítés: A vizsgálandó területtel kapcsolatos szakirodalom (kiterve a történelmi adatokra) és térképi anyag átnézése.
2. Önkormányzatnál: A területileg illetékes polgármesteri hivatalban a polgármester, helyettese, vagy a jegyző személyes megkeresése és a környezetállapotról jellemző adatok fölvétele, kiterve a környezetre kiható megélhetést meghatározó szociális háttérre, a népesség alakulására, a természetvédelmi, műemlékvédelmi értékekre, infrastruktúrára, kommunális ellátottságra, mezőgazdasági- és ipari tevékenységekre, a különféle felügyeleti szervekre, a legszükségesebb föltételek kialakításának esélyeire (pl. csatornázás,) és a fejlesztési tervekre.
3. Adatgyűjtés terepen: Azaz a falugazdával, tanítóval, lelkésszel, helyi múzeummal, valamint a település lakóival való személyes beszélgetések.
4. Terepbejárás: A terület földtani jellemzőinek, geológiai érdekességeinek részletes bejárása (esetenként kőzetminták gyűjtése), valamint a természetes és művelt- illetve épített környezet jellemző és fontos tereptárgyainak és objektumainak fölkeresése, térképi azonosítása, fotódokumentáció készítése.
5. Vízmintázás: Amennyiben a vett vízminták hűtésére és laborvizsgálatra van lehetőség, úgy ezt begyűjtjük a területen lévő források-, patakok-, kutak-, állóvizekből, ha erre nincs mód, úgy a helyszínen műszeres (PH, vezetőképesség, hőmérséklet) méréseket végzünk. A siklói tanulmány esetében ez utóbbi (műszeres) vizsgálatra volt lehetőség.
6. Elemzés: A kőzet- és vízminták elemzése, kiértékelése, a fölhasználható fényképek kiválasztása.
7. Dokumentáció: A részletes kiértékelő jelentés megírása.

Az alábbiakban témakörök szerint bemutatjuk a terepi tapasztalatokat, ötvözve az önkormányzatnál történt adatfelvétel során megismert információkkal és Siklód lakóival

folytatott beszélgetésekből leszűrhető ismeretekkel, valamint az irodalomban dokumentáltakal.

Táj és a földrajzi adottságok:

Marosszék és Udvarhelyszék határán az utasok legtöbbször Erdőszentgyörgynél, utazzon akár vasúton, vagy haladjon a 13A úton, a Kis-Küküllő mentén északkeletnek fordul a fürdővizeiről messzeföldön méltán híres Szováta felé. Szováta után a főút délkeletnek fordul a Korond-patak völgyében a Sóvidék központja Parajd, majd tovább Korond irányába. Ebben az egyenlő szárú háromszögben, melynek alapja 35 km, végig jobbkézre tőlünk erdős hegyvidék magasodik, melynek csúcsai az 1023 m magas Siklódkő és tőle dél-délnyugatra a 908 m magas Küsmödkő. A Siklódkő délnyugati lejtőjén fekszik 600 és 700 m közti tengerszint feletti magasságban maga Siklód falu, a „kies oázis”, miként Orbán Balázs (1868) említi¹². Siklód Udvarhely –székhez tartozik, az Etédi járáshoz, Székelyudvarhely központtal. A hegycsúcs tövéből fut le a Siklód-patak, mely Szolokmán át Makkfalvánál ömlik a Kis-Küküllőbe. A falutól délnyugatra ered a Mátyás-patak, mely Etédnél a Firtos-patakkal egyesülve Kösmöd-patakként fut Erdőszentgyörgynél ugyancsak a Kis Küküllőbe.

Erdőszentgyörgyről közel 30 km-nyi murvás úton a Ceausescu diktatúra alatt halálraítélt és víz alá került Bözödújfalut elborító Bözödi duzzasztott tó mellett elhaladva, a szalmakalapjairól is híres Körispataka, majd gótikus templomaival büszkélkedő Etéd és Küsmöd érintésével juthatunk Siklódra, avagy Makkfalváról Szolokmán át. Siklódról Szováta és Parajdra a hegyeken át szekérút és gyalogutak vezetnek.

Valójában szigetszerűen önálló kis táj ez Siklóddal, Szolokmával, Küsmöddel és Etéddel együtt a fölöttük emelkedő Siklódkővel és Küsmödkővel. Siklód pedig mind között a legmagasabban 700m körüli szinten fekvő település, egy kiváló vizű forrásokkal táplált és máig részben érintetlen völgyben.

Éghajlat:

Siklódot az északról és keletről magasodó hegygerincek részben megvédik a Görgényi-havasok felől fúvó szelektől. A falu fölött a Siklódkő nyugat-délnyugatra néző lejtője hamar fölmelegszik, ezzel érleli a vetést és a gyümölcsöket. A megfelelő páratartalmat a nagy kiterjedésű erdőségek biztosítják. Ugyanakkor a csúcs által vonzott felhők, és a felszálló légáramlat nyári délutánonként egy-egy hűsítő záporral ajándékozza meg a földeket. A tél sokszor október végétől április elejéig is kitart. Az utóbbi évek szárazabb időjárása már Siklódon is jelentkezik. 2006 őszén kevés volt az eső, és csupán 2007 februárjában volt némi hó.

Geológia:

Siklód tágabb környezetének földtani felépítését Románia 200-ezres méretarányú geológiai térképsorozatának 20-as lapján („Odorhei L-35-XIV”) tanulmányozhatjuk. A terület uralkodó képződménye az ÉNY-DK irányban húzódó vulkanikus összlet, melyet keleten és délen különféle mezozoós, azaz a földtörténet középkorából, ezen belül főként a krétakorból származó (65- 100 millió éves) üledékes képződmények határolnak, nyugat-délnyugat felől pedig pliocén (5-10 millió éves) tavi-, folyóvízi- és szárazföldi üledékek szegélyeznek. A pliocén kort nálunk pannonnak nevezzük, mert ebben az időben, a mai Vaskapu környékének

¹² Orbán B. 1868. I. kötet. 141-145.

kiemelkedése után, mely a nyílt, sós tengerekkel való kapcsolat megszakadásával járt, a Kárpát-medencében egy kezdetben egységes beltenger, a Pannon tenger alakult ki. A beltenger a sótartalma folyamatosan csökkent a beömlő folyóknak köszönhetően, majd a kiemelkedő kőzettestek hatására három elkülönülő (a mai Kisalföld helyén egy kisebb nyugati-, az Erdélyi medencében egy nagyobb keleti- és a központi területen egy óriási) tóvá bomlott. A tavak lassan zsugorodni kezdtek, miközben fokozatosan kiédesedtek, majd a szállított üledékek végül teljesen föltöltötték őket. Eddig tartott a pannon (pliocén) kor. A negyedkor (kvarter) levantei időszakában tovább mélyült a medence és folytatódott a szárazföldi és folyóvízi üledékek lerakódása.

A Kelemen-havasok, a Görgényi-havasok és a Hargita vonulata Európa legnagyobb összefüggő tűzhányó láncolata. A vulkánosság kiváltó oka a lemeztektonikai folyamatokban keresendő és a mikrolemezek szubdukciójával (alábukással) értelmezhető. A Balkán felől délről, valamint délnyugati irányból, a Kárpát-medence közepén keresztül ható mozgások gyűrítik föl a Kárpátok ívét, amint az Orosz-tábla pajzsának ütköznek. Az alábukási övben sűrűlő és megolvadó kőzettömegekből a repedések mentén föltörő vulkánosság az alsó miocénben, az úgynevezett „Kárpáti orogénben” (hegységképződés során) 16-18 millió évvel ezelőtt intenzívvé vált és létrehozta a Kárpátok polimetallikus ércesedését. A vulkanikus tevékenység fokozatosan tevődött át keletre, majd déli irányba fordult. A legújabb kormeghatározások szerint környékünkön a Kelemen-havasok vulkánjai a felső miocénben (10-11 millió éve) a Görgényi-havasok 7-9 millió éve az alsó pliocénben kezdtek működni. Az aktivitás tovább haladt dél felé a felső-pliocénben (4-6 millió éve) és a pleisztocénben (jégkorszak) áttevődött a Hargitára. A Csomád-vulkán utolsó kitörése mindössze 20 ezer (!) éves és még ma sem szűnt meg teljesen, mint a számtalan szolfatara (Torjai bűdös-barlang, Nyírjes, Buffogó), iszapfortyogó (Pokolsár), valamint termál- és gyógyvizes feltörés is jelzi. A vulkáni kőzetek összetétele az évmilliók során megváltozott, a kezdeti dácitos magmatizmust később andezites, majd végül bazaltos szakasz váltotta föl. A Keleti Kárpátokban vannak a Kárpátok legfiatalabb andezit hegységei, melyek a miocén derekán sekélytengerekben hoztak létre vulkáni szigeteket, majd a pannonban volt a legerősebb a magmás tevékenység, míg végül a pleisztocénben fokozatosan elhalt.

A szűkebben vett siklói területen csupán a miocén vulkanit és a pannon teresztrikum (szárazföldi üledéksor) van föltüntetve. Az andezites-bazaltos vulkáni képződményeket a Szováta-Parajd-Korond vonalban a parajdi sódóm fölnyomulását is magában foglaló ÉNY-DK irányú szerkezeti árok választja el az azonos csapásirányú Sóvárád-Atyha tengelyben kiemelkedő siklói hegyeket alkotó vulkanitok kisebb tömegétől. A nagyléptékű fölvétel részletesebb bontást nem tett lehetővé.

Az erdélyi vulkánossággal kapcsolatos újabb kutatások eredményeiről Karátson Dávid (1990, 1994),¹³ Nemerkenyi Antal (1987)¹⁴ és Székely András (1997)¹⁵ munkáiban olvashatunk.

Siklód környékének geológiája és földtani formakincsei

Egy terület földtani formakincse, domborzata az elmúlt évezredekben, évszázadokban is meghatározta sorsát, de sokszor még ma is befolyásolja jelenét, jövőjét. A siklóihoz hasonló eldugott völgyek a köréjük emelkedő óvó hegygerinceknek és a fölöttük magasodó

¹³ Karátson D. 1990. 129.-137; 1997. 83-112.

¹⁴ Nemerkenyi A. 1987. 273-279.

¹⁵ Székely A. 1997. 1-243.

stratégiailag jól védhető csúcsoknak köszönhetően a háborús időkben biztosíthatják a védelmet, a közelben dúló vészek, hadjáratok átvészelését.

Terepbejárások során alkalmunk nyílt a különféle földtani képződmények részletesebb megfigyelésére is. A területet uraló 1023 m magas Siklódkő és a 908 m magas Küsmödkő egyaránt andezit-agglomerátumból áll. Az andezit tipikus vulkáni kőzet, az Andok-hegységről kapta a nevét, melynek jellegzetes képződménye ez a kőzettípus. Az agglomerátum ugyancsak a vulkánokra jellemző, és azt a „kőzet keveréket” jelöli, mely a nagy robbanásos kitörések során a tűzhányó palástját borítja be és hamuval kevert kidobott kisebb-nagyobb kőzettörmelékből áll össze. A szürke finomszemű vulkáni hamuban a nagyobb robbanások során kidobott köbméteres andezitblokkok váltakoznak apróbb kőzettöredékekkel, másutt a ciklikus, kisenergiájú kitörések osztályozott törmelékiszórása és hamuhullása látszik. Így alakult ki a jellegzetes sztrato- (azaz réteg-) vulkáni szerkezet. A keményre összecementálódott vulkanikus kőzetösszetétel ellenállva az időjárás viszontagságainak látványos, 10-40 méter magas falakban, tornyokban maradt meg, több száz méter hosszúságban. Sőt a topográfiai térképen kirajzolódik a Siklódkő északról keletre hajló íve is, míg a Küsmödkő kettős csúcsú gerince egy északról déli irányban futó keleti ívet alkot. Mindkét látványos nagy formakincs az egykori kalderák maradványa. Nagy valószínűséggel az egykori kalderák megmaradt roncsai. A vulkán aktív szakaszának végén, mikor már kiürül a magmakamra, így a repedezett és kiolvadt kőzetek nem képesek már tartani a fölérük tornyosuló kidobott anyagok súlyát, gyakran kaldera beszakadás történik, és hatalmas tálszerű mélyedések alakulnak ki. A pannon dombság fölé emelkedő Siklódi-Küsmödi-hegyeket a Görgényi-havasoktól a parajdi sóöv fölemelkedése szakította le. Ez volt tehát a kistáj elkülönülésének geológiai oka.

Az alábbiakban a rendelkezésünkre álló idő alatt fölkeresett geológiai érdekességeket mutatom be. A **Siklódkő** csúcsától 40-50 méterrel alacsonyabb térszínről, déli irányban szakadnak le a hegyet borító erdőségből kiemelkedő és messziről is jól látható szürke sziklafalak, melyeket Orbán Balázs a Székelyföldről szóló leírásában „trachyt-torolványcsúcs”-ként irt le. A függőleges elválásokkal több tagra osztott sziklafront és a mélység fölé nyúló fák ragadozó madarak ideális megfigyelő helyei. Jól látszanak a hajdani művelt hegylábi szántók és egykori gyümölcsösök teraszai. A keleti leszakadásában a sziklafalban egy közel 8 méter magas és ugyanolyan széles, hat méter mélységig beöblösödő, valamint egy kisebb 4x4x3 méteres barlangszerű képződmény látható. Minden bizonnyal egy effúziós (kifúvásos) kürtő maradványai. Ezek a kürtők, üregek, kisebb barlangok úgy alakulnak ki, hogy a vulkán belsejéből a repedések mentén szabaduló gázok feszítő ereje és a savak oldó hatása formálja őket. A 15-21 méter magas sziklafalban 20-30 méterenként egy-egy függőleges repedés is látszik, szélességük 10-20 centiméter. Ezek a repedések fokozatosan tágulva preformálják majd a kipergések során az elkülönülő sziklatornyok kialakulását, illetve egyensúlyvesztésük esetén az omlásokat, nagyobb egybefüggő kőzettestek leszakadásait. A meredek déli lejtőt alkotó leomlott kőzettörmelék közt egy-egy nagyobb, több köbméteres leszakadt tufás agglomerátum blokk nyugszik. Sőt egy vulkáni dyke (lávabenyomulás) kisebb kipreparálódott szirtje is megtekinthető.

A **Küsmödkő** valójában két csúcsból áll, a déli magasabb (908 m), az északi pedig a sziklás. Az észak-dél irányú gerincevonulat nyugati felét sűrű erdő fedi, míg a keleti része magashegyi rétekekkel, legelőkkel tarkított. Korábban összefüggő erdő nőtte be, ám a lejtős keleti oldalról könnyebb volt lehozni a fát, a nyugati perem meredek leszakadásai viszont megóvták az érintetlen erdős borítást. A függőlegesen alászakadó sziklaperem füves platójáról remek kilátás nyílik az erdőn túl az Aranykút patak völgyére, jobbra pedig a Görgény-mente kéklik.

A sziklaperem rövidebb, mint a Siklódkőé, de a formakincse változatosabb. A Küsmödkön, különösen az északi csúcs alatt, valamint tovább északra húzódó peremétől nyugati irányban hatalmas, íves vonalú, sorozatos leszakadásainak négy jól elkülönülő tagját figyelhetjük meg. Az erdővel borított területen az 50-100 m hosszú és 10-20 m magas lesuvadt karéjokon 100-150 éves bükkfák kapaszkodnak. Fölről a második leszakadásban egy függőleges falú, egymásfél méter széles, négy-öt méter mély és vagy nyolc-tíz méter hosszú fölül nyitott hasadék tátong.

Az Erős patak felső folyását **Aranykút-pataknak** nevezik. A patak fölé egy délkeletre néző jó 150 m hosszú és néhol 30 m magas meredek, néhol közel függőleges fal emelkedik, mely vízszintesen lerakódott a napon világosszürke, friss törési felületén sötét zöldesszürke, lemezes agyagból, agyagos aleuritből áll. Az üledékes sorozat képződési kora alsó-pannon (6-8 millió év). A kőzetben jól láthatók az apró csillogó csillám lemezek, melyek a metamorf háttérből mosódtak az egykori üledékgyűjtő csendes vizének mélyére. Az egykori élő szervezetek elpusztult, bomló szerves anyagának vas tartalma föloxidálódva vörösesbarna limonittá alakul, melyet a víz kiold és a vasoxid rozsdabarna, aranyvörös színű bevonatot képez a patakban. Erről az elszíneződésről és a csillogó csillámpikkelyekről kaphatta nevét az Aranykút-patak. A képződményben a rendelkezésre álló rövid idő alatt makrofossziliát nem találtunk.

Derencse: Küsmöd falu Hunyadi János által alapított gótikus temploma a település északi végében magasodó domb tetején áll. Mögötte észak irányban, a Siklódra vezető úttól nyugatra húzódó dombsor homokos és aprókavicsos képződményekből épül föl. Az erózióknak jobban ellent álló, néhol homokkővé összecementálódott üledék, ott, ahol az erdő kezdődik, hajóorr szerűen kiugrik, északnyugati fele 5-6 méter, míg délkeletre, az út felé néző leszakadása jó 15-20 m magas, melyet korábban bányásztak is. Itt remekül tanulmányozhatjuk a rétegsort. A nagyobb energiájú vízfolyások, a rövidebb ideig tartó esős időszakok torrens áradatai vékonyabb kavicsos rétegeket terítettek szét, elvértve kisebb agyagkavicsok is láthatók köztük, mely arra utal, hogy nagyerejű áradások néhol erodálták a magasabb térszíneken az idősebb agyagokat is. Máskor a hosszabb, nyugodtabb periódusokban finomszemű homok rakódott le az üledékgyűjtőben. Elvértve, a vizeket hajdan benépesítő kagylók, csigák (*Cardium*, *Unio* és *Viviparus* félék, stb.) könnyen szétporló héjtöredékei is fehérlepek az aprókavicsos rétegben, Ez már a Pannon beltenger visszahúzódásának és elkülönülő részekre bomlásának az időszaka, mikor az Erdélyi-medencét kitöltő tavak kezdtek kiédesülni a beléjük ömlő folyóktól, patakoktól, és fokozatosan föltöltődtek. Mindez 3-5 millió évvel ezelőtt játszódott el. A homokkő néhány centi vastag homokkőpadokat is alkothat, melyek ellenállva a mállásnak lemez-szerűen kipreparálódva állnak ki a homokfalakból. Ám a legérdekesebbek azok a nagyobb cipó-formában, néha akár öles méretű gömb-alakban keményre kövesedett homokkő konkréciók, melyek különösen Kőrispatakától délre és a Böződi tó fölötti dombokon fordulnak elő, és melyeket Orbán Balázs találóan „forogványok”-nak nevezett. Minden gömbkő belsejében rejlik valamilyen „mag”, kőzetdarab, agyagkavics, valamilyen szerves maradvány, mely köré koncentrikusan rácementálódott a homok. Ezeket a gömbded köveket előszeretettel használták a kapuk tövében kerékvetőkőnek, mint ahogy utunk során egy küsmödi háznál is megfigyelhettük.

Kavics tető: Inkább eldugott mély völgyekben bukkan csak a felszínre az a durvakavics réteg, mely Szolokma fölött a Kavics-tetőt is alkotja. Az öklömnyitől a 20-30 cm átmérőjűig terjedő metamorf, gnejsz és kvarc kavicsok nagy távolságból kerültek ide, méretük és a réteg vastagsága nagy erejű ösfolyóról árulkodik, mely a pleisztocén, azaz a jégkorszak egy hosszabb nedves periódusában kanyarodhatott erre felé.

Hasznosítható kőzetek és bányák Siklód körül:

Noha komolyabb bányászat Siklód környékén régen sem volt, mégis a környék változatos geológiai felépítése számos olyan kőzetet kínál föl, melyeket a falubeliek és a környező településeken élők is fölhasználhattak. Ezek elsősorban építőipari nyersanyagok (homokhomokkő, kavics, agyag, andezit).

Küsmödről jövet a Mátyás-patak völgyében sokhelyütt föltárul a pliocén korú homok, homokkő. A siklódi emelkedő előtt balra, a régi istálló romjai fölött a domboldalban most is fejtik alkalmanként a homokot. A 25-30 m hosszú, 10-12 m magas és 15-20 m széles homok ideális építési nyersanyag. Használták a homokot fémedények, bográcsok tisztítására is. Ugyanakkor a homok az árnyékszékekbe és az állatok alá az elfolyó szennyet fölszívni is megfelel, de a lábasjóságok is kapnak néha, hogy legyen mivel örölni a magokat a zúzójukban.

Az összecementálódott homokkő lapok járólapoknak, burkolólapoknak ideálisak. Szerszámok fenésére, köszörülésre is megfelelő a kemény kvarchomokkő, a falutól délnyugatra lévő Kiszerű-hegy neve is erre utal. Külön kell megemlítenünk a környéken mindenütt megtalálható nagy homokkő cipókat, gömböket és lepényeket, melyekből régen a sírköveket faragták, valamint kerékvető köveket, néha küszöbköveket készítettek, szegélyköveket raktak, de ezekből hasították, majd faragták például a küsmödi gótikus templom díszes kapubéllétét és mérműves ablakait is. Többek közt Városhely közelében a Kőkalyibánál hasított homokkőből, valamint Szolokma felé az Elevölgy sarka környékén fejtett kvarchomokkőből a siklódi köztemetőben és a családi sírhelyeken álló mesterien faragott sírkövek, a szomorúfűz díszítéssel Péter Sándor, valamint Pálfi Izsák és fia és a többi hajdanvolt siklódi kőfaragók kezemunkáját dicsérik.

Sokhelyütt kibúvik az a durvakavics réteg, mely kátyúk töltéséhez, csúszó meredélyeket megfogó töltésfalakhoz, hidakhoz és durva betonozáshoz alkalmas, átereszek szivárgóját is kavicsal bélelik, de a jó kvarckavics szerszámok fenésére is megfelelő. A Szolokma fölötti Kavics-tető is ebből a képződményből áll. Ez a sokszor 30 cm átmérőjű kavicsokat is tartalmazó rétegsor egy ősi nagyenergiájú folyó hordaléka, melynek kavicsanyaga távolabbi metamorf területekről szállítódott. Anyaguk részben kvarc, valamint gnejsz, gránit és alárendelten különféle palák.

Siklódtól keletre, a Murva nevű falurész fölött volt egykor a cserépüzem és a téglavető, mely a közelben bányászott, a valamint a Siklód-patak mély árkaiból fejtett zöldesszürke agyagokból dolgozott, volt agyagfejtő, téglá-és cserépegető is a faluban¹⁶. A „cserépcsűr”¹⁷ egykor Bíró István földjén volt, lóval hajtott őrlő zúzta az agyagot, 1965-ben szűnt meg. A kövérebb agyagokat a fazekasok igen kedvelték és a gyönyörű cserepes kályhák kerámiáit is feltehetően ezekből égették a küsmödi mesterek is, de kemencék tapasztására, pelyvával keverve vályog készítésére is ideális nyersanyag.

Legfontosabb építőanyaga a fent említetteken túl Siklódnak a mindenütt megtalálható fagyűrő, emberi léptékkal mérve szinte alig málló andezit. A patakvölgyekbe alágördült, a lejtőkön szerteheverő kötömböket összeszedve és a faluba elszállítva, ezekből illesztették össze az épületek alapjait, hidakat, a partfalakat, a rézsüket megfogó töltéseket. Ugyanakkor a

¹⁶ Demeter Sámuel siklódi lakos közlése, 2007, június

¹⁷ Tiboldi Elek etédi polgármester közlése, 2007, június

nagyobb tömbökből hasított lapokból járólapok, lépcsők és sírkövek is készültek. A Murva nevű falurészen lakó 86 éves Péter István volt a hetvenes évek kezdetétől fogva a kilencvenes évekig a falu kőfaragója.¹⁸ Előtte Péter Sándor és Pálfi Izsák faragott sírköveket főként homokkőből.

Vizek, források, patakok:

A település létrejöttét a számos bővizű és tiszta forrásnak köszönheti. Ugyanakkor a közeli Etédén már komoly gondokat okoz az ivóvíz ellátás, hiszen ha a gyér vizek fogytán mélyebbre fúrnak, már sós vizeket érnek. Siklód környékén a csapadékvíz a talajon át a vízáteresztő vulkanikus agglomerátumon és a homokos, kavicsos üledékeken átszivároghatva jut a vízzáró agyagos pliocén (pannon) rétegek felületi határára, melynek lejtőin kialakultak a vízvezető rétegek. A magasabb térszínen eredő forrásokat a kőzetnyomás is gerjeszti.

A terület fő vízfolyása a Siklód-patak, mely az északról és keletről futó vizeket egyesíti, főága a Siklódkő alól ered, és ezen kívül van még három nagyobb és számos kisebb eredő forrása is. Évszázadokon át a faluban vízimalmot is hajtott bő vize. A patak Siklódot elhagyva a szerkezeti vonalakat követve nyugati irányban kitágul, illetve déli irányban összeszűkülő völgyben kisebb csermelyekkel gyarapodva, nyugat-délnyugati irányban kanyarog tova Szolokma felé, ahonnan már Szolokma-patakként torkollik Makkfalvánál a Kis-Küküllőbe.

A falutól délnyugatra a vízvásztó után ered az ugyancsak bővizű Mátyás-patak, mely hamarosan a beléömlő Erős-patak vizével gyarapszik. Ennek felső folyását a Siklódkő és a Küsmödkő vízvásztójától délre eredő és a Küsmödkőről lejövvő csermelyeket, szivárgókat egyesítő Aranykút –pataknak nevezik. A Mátyás patak Küsmödtől már Küsmöd-patakként fut tova Etédre, míg végül Erdőszentgyörgynél ömlik a Kis-Küküllőbe.

Az úgynevezett „Soktó melléke”, mely a Siklódkőtől északra, a lejtő horpadásában kerül el, régebben valóban kisebb természetes és részben duzzasztott tavakból állott. Mára inkább csak mocsaras, szittyós nádas terület, az egykor rakott hajdani töltések, fa- és kőgátak falainak szétomlása és az utóbbi évtizedek szárazabb időjárása miatt.

Kenderáztatáshoz a területen elszórtan található természetes kis tavacskákat mesterségesen is kimélyítették hajdan.

Vízellátás:

Siklód létét elsősorban a környező forrásokból eredő, kiváló minőségű és bőséges ivóvíznek köszönhetette. Régebben a forrásokból, patakokból hozták a vizet, majd közkutakat mélyítették a faluban, melyek közül a legrégebb és leghíresebb a „Híd”-nál a falu közepén a hősi emlékműnél ma is megvan. A 4 m mély, 1,3 m átmérőjű rakott közkút ma is kiváló ivóvizet ad. A vizet kezdetben facsöveken vezették, majd a XIX. század elején már cserépvezetéket is kiépítettek. Végül a hatvanas években a legnagyobb forrásokat fölé¹⁹ fedett ciszternákat építettek, és ezekből vascsöveken vezetik a vizet a közcsapokhoz, illetve néhol az udvarokba, házakba. Emellett számos régen ásott kút vizét is használják főzésre, illetve állattartásra.

¹⁸ Péter István siklódi lakos közlése, 2007. június

¹⁹ Demeter Sámuel siklódi lakos közlése, 2007. június

Műszeres vízmérések:

Helyszínen végezhető műszeres vízmintázásra volt lehetőségünk a hordozható PH, valamint hőmérséklet- és vezetőképesség mérők segítségével. A mintázásban Fodor László hallgató volt a segítségemre. Összesen 20 ponton végeztünk méréseket, egyrészt a bevezető Siklód-pataokban, a falun átfolyó pataokban, a falu kútjaiban és a vezetékes vízből, valamint a kivezető vizekben

1. sz. táblázat: A műszeres vízminta-vétel eredményei Siklódon és környékén

Sor- szám	Mintavétel helye, megjegyzés	Hőfo k	Ph	mikrosiemens/cm
1	1,2 m. átmérőjű rakott közkút a hősi emlékműnél	14,2	7,04	122,7 vízszint -2 méter
2	259. sz. ház előtt, vízcsapból.	20,2	7,16	128,5
3	237. sz. ház előtt, vascsőből.	16,1	7,46	130
4	220. sz. ház előtt, vízcsapból.	17,4	6,29	122
5	Murva falurész, vascsőből.	18,2	7,66	129,3
6	2. sz. ház, 1,5 m. átmérőjű rakott kútból, gémeskút.	12	7,38	653
7	Siklód-patakból, a falu fölött.	19,2	7,72	253
8	Alfaluban a pálinkafőzőnél, rakott, fedett kútból.	14,7	6,83	272 vízszint:-2,5 m
9	Siklód-patakból, tejbevaltó mögött.	18,8	8,1	524
10	Siklód-patakból, Alfaluban, kőhídnál.	19,6	7,80	616
11	Siklód-patakból a falu szolokmai végén.	20,4	8,06	621
12	Siklód-patakból, Szolokma felé, hídnál.	18,8	7,91	602
13	csermelyből, északi oldalvölgyből, 500m. úttól.	15,3	7,48	534
14	forrásból, csermelynél, Szolokma felé a fatelepnél.	13,8	6,99	584
15	téglakútból, Mózsi tanyánál.	17,1	7,08	560 vízszint:-0,2m
16	Csermelyből, kőhídnál, Küsmöd felé.	15,1	7,14	544
17	Mátyás-patakból, 1 km-re Siklódtól a homokfalnál.	14,1	7,49	537
18	Mátyás-patakba keletről ömlő csermelyből.	14,4	7,71	591
19	Erős patakból, 500m Mátyás-patakba ömléstől.	15,5	7,91	533
20	Mátyás-patakból, szénégető alatt 500 m.-re.	14,6	7,68	520

Forrás: saját mérés 2007. júniusában

A vizek savasságát, illetve lúgosságát jellemző PH érték (6,29-8,1) mindenütt az iható tartományba esik. A budapesti csapvíz 7,4-es (6,3 és 9 közt nyugodtan iható a víz). Az ionos oldatokat kimutató ellenállás adatok esetében a vezetékes vízből vett minták kiválóak (122-130 ms/cm), és másutt sem magasak (5-600 ms/cm körül), hiszen 2500-as érték fölött rossz csak a víz, ám valójában csak laborvizsgálatokkal kiegészítve (klorid, szulfát, nitrát, bakterológia) lehetnének igazán értékelhetők. A hőmérséklet adatoknál meglepő, hogy a 6. sz. minta a leghidegebb a gémeskútnál, a vezetékes vizek valószínűleg a nem túl mélyen futó

csőrendszer miatt kevésbé hűvösesek. Ezen túlmenően természetesen különféle időpontokban rendszeresen megismételt mérésekből származó adatsorokból lehet csak messzemenő következtetéseket levonni. A hősi emlékműnél lévő közkútból (1. sz. minta) és a vezetékes vízből vett minták (2.-5.) minden tekintetben kiváló értékeket mutatnak. A 6. sz. minta (mely egy gazdasági udvar közvetlen szomszédságában lévő és gémeskúttal ellátott rakott kútból való) magasabb vezetőképesség adatokat mutat. A falu fölött a Siklód patak ugyancsak minden tekintetben kiváló értékeket szolgáltatott, meglepő a szinte vele azonos minőségű vízminta az alfalui pálinkafőző rakott kútjából, mely pedig a patak közelében van. A 13.,14.,16. és 18-as minta a csermelyekből és a csurgákból 534-591 ms/cm közti vezetőképesség adatok a korhadtnövényzetből származtathatóak

Vízvezetés:

A lejtőn épült falu meredek utcáit kis árkok szegélyezik, melyek azonban a felhőszakadások miatt gyakran eltömődnek és ilyenkor egyhamar az úton zúdul le a víz. Folyamatos karbantartásuk rengeteg munkát igényel. Mindenki köteles a saját portája előtt a csapadékvíz elvezető árkokat tisztítani, de a meredek relief miatt, sokhelyütt minden nagyobb eső után újra kell kezdeni a sziszifuszi munkát. Esetenként a falu markolós traktorával mélyítik ki a nagyon betemetődött árkokat. A nagyobb átfolyásoknál már épült egy-két átereszt van, ahol fél méteres vagy ennél is nagyobb betoncsövekből, másutt húsz centi átmérőjű vascsőből, de többre lenne szükség.

A patak árok karbantartása még ennél is nagyobb feladat. Egykor minden évben más porta lakói verték le a cserefa cölöpökből álló uszadék- és törmelékfogó gátakat a patak árkába,²⁰ megfélemezendő a tavaszi olvadások és a májusi esőzések idején lezúduló áradatokat, hogy a föltorló uszadék ne okozzon kiöntéseket. Belvízveszéllyel Siklódon sehol sem kell számolnunk, mivel a patak mindenütt az épületek szintjénél jóval mélyebb árokban fut tova.

Csatornázás:

Siklód, csakúgy, mint Küsmöd, vagy Etéd nincs csatornázva. A portákon árnyékszékek vannak. A szennyvíz, mosogatólé, trágyalé stb. elszivárog, így féltő, hogy a talaj el fog zsírosodni és el fognak szennyeződni a felső talajvizek is. Tekintettel arra, hogy anyagi források híján a csatornázás kiépítéséről egyelőre még elképzelés sincs, a nagy távolságok és a terepviszonyok miatt több település közös szennyvíztársulása sem várható, más megoldás felé kell nézni. Az árnyékszékeknél a komposzt WC-re lehetne áttérni, és csak bio mosószeret szabadna alkalmazni, valamint az istállótrágyát gyakrabban kivinni a földekre, vagy értékesíteni. A pataknak a falu alatti szakaszán pedig ki lehetne alakítani egy gyökérkapcsolatos, nádtorzsás természetes víztisztítót. A közösségi épületekben (iskola, kultúrház, kocsma, stb.) pedig szennyvízderítőt kellene kiépíteni.

Szerencsére a pataknak nagy az öntisztulása, ennek köszönhetően mire Szolokmára ér már a szennyeződések túlnyomó része jelentősen lecsökken benne.

²⁰ Demeter Sámuel siklói lakos közlése 2007. június

Talajviszonyok:

A változatos geológiai képződményeknek és ezen belül különösen az elmállott vulkáni kőzeteknek köszönhetően a siklói talaj gazdag nyomelemekben. A korábban erdővel borított egykori irtásföldeken megtelepített növényi kultúrák annak köszönhetően évszázadok óta gazdagon teremtek. A tápanyagot a természetes trágya és a pillangósok biztosították. A termőföldek fekvésén és szorgos gazdáik hozzáértő igyekezetén túl jórészt ennek volt köszönhető a siklói cseresznye jó híre, sőt a siklói borszőlő meghonosodása is. A talajok általában morzsalékos egykori erdőtalajok voltak eredetileg. Orbán Balázs "silány, köves földnek" tartotta a siklót, ám a földművesek szorgalma megszabadította a talaj felső megművelt rétegeit a kövektől. Alacsonyabb térszínen az agyagos képződményekből esős időben vendégmaraszataló sár képződik.

A tsz megszűnte óta a mesterséges kemikáliák nem terhelik a talajt és a hagyományos állattartásból származó szarvasmarhatrágya, valamint a komposzt, nemkülönben a vetésforgóban alkalmazott pillangósok (lucerna félék) továbbra is biztosíthatják a művelt termőtalajok regenerálódását. Ezt az előnyét a területnek továbbra is következetesen meg kell őrizni és csak természetes talajjavítást szabad alkalmazni!

Talajmozgások:

Az agyagrétegek tetején elszivárgó vizek síkos csúszási felületet képeznek, a lejtőkön folyamatosan lefelé mozgó kavicsos, homokos talajrétegek simára csiszolt tükröket síkálnak ki, melyeken gyakoriak a kisebb nagyobb suvadások, talajfolyások. Különösen nagy kiterjedésű csúszások vannak az Aranykút-patak felső folyásánál a kanyarban a Küsmödkő nyugati lejtőjének alján több száz négyzetméternyi területen. Ezek a csúszások-, suvadásos mozgások sokhelyütt komoly gondokat okoznak a földeken, sőt magában a faluban is. Elsősorban a Murván és a Papszeren vannak a rendszeres talajmozgások. A házak legtöbbször egy hatalmas gerendákból összecsapolt keretre építik, ezzel megelőzve a mozgások miatti házrepedéseket. A csúszások megfékezésére számos helyen régebben cölöpöket vertek le, vagy andezittömbökből védő támfalakat, utóbb betonfalakat is emeltek, ám az egész talajréteggel együtt sokszor ezek is megomlanak, megcsúsznak. A siklói templomot az évszázadok alatt számtalanszor kellett megtámogatni az agyagos talaj csúszása miatt, ezért 1951-ben le is kellett bontani, majd csak 1994-re épült föl az új templom 360 cm mély (!) alapozásra. A talajmozgásokat a földeken faültetéssel lehetne fékezni, a faluban a dréncövezés kínálhatna részben megoldást.

A Siklód-kő, de különösen a Küsmödkő peremi leszakadásai, a Siklód-patak és az Aranykút patak völgye agyagfalainak 80-90 fokos hatalmas leszakadásai, valamint az egész területi egységnek a Kis-Küküllő és a Korond-pataka szerkezeti árkai közé beékelődő képe fiatal mozgásokra, folyamatos kiemelkedésre is enged következtetni.

Zárszó helyett:

Azzal a hiú reménnyel indultunk Siklódra, hogy talán tudunk valamit nyújtani a siklóiaknak. Pár nappal megérkezésünk után már érezhettük: valójában a falu lakói nyújtottak nekünk megint valami fontosat egy sajnos fogyatkozóban lévő világ harmóniájából, a generációk során megőrzött szülőföld iránti kötődésből, az örök értékek tiszteletéről, a természettel való együttélésből, a megmaradás szívós küzdelmeiből és a nemzeti önazonosságból. A velük folytatott beszélgetések és kézszorításaik ugyanakkor arra köteleznek, hogy valóban

próbáljunk meg valamivel hozzájárulni a falu lassú kihalása ellenében. A legkevesebb, amit tehetünk, hogy tapasztalatainkat, benyomásainkat közreadjuk.

Azt gondolom, a még létező tradicionális életmód, az egységes falukép, a szinte még érintetlen természeti környezet valósággal kínálja magát a korszerű biogazdálkodás és a „zöld” életmódot kedvelők számára egy igazi és a XXI. században is működőképes ökofalu megteremtésére. Ez minden bizonnyal megmenthetné Siklódot a jövőnek, megállítaná az elvándorlást. A környéket közel-távol nem terheli ipari szennyezés. A közeli hasonló természeti adottságokkal bíró és hagyományos gazdálkodást művelő falvakkal közösen (Küsmöd, Szolokma) kis ökorégió is létrehozható lenne, mely biotermékeivel, gyógynövényeivel közösen kereshetné boldogulását a jövőben. Meg kellene próbálni kimozdítani az évekkel ezelőtt elakadt forrásvíz palackozó tervét is, hiszen ez is munkát adhatna.

Magyarországon már számos példa van arra (Gyűrűfű, Gömörszőlős), hogy egy zsákfalut, egy kihálóban lévő települést sikerült megmenteni a hagyományos gazdálkodás, és a modern környezetbarát ökogazdálkodás ötvözésével. A falu helyszíne lehetne falusi turizmusnak, erdei iskoláknak, néprajzi táboroknak, néptánc táboroknak is. Itt még fellelhető a hagyományos népi iparművészeti és használati tárgyak készítése, a tejfeldolgozás, a gyapjúfeldolgozás, a szövés, a gyógynövénytermelés, lekvár- és kompótfőzés, pálinkák és likőrök készítésének technikái. Idényjellegű és állandó tevékenységekkel talán visszacsalogathatnák az elvándoroltak némelyikét is.

Bízunk abban, hogy lesznek olyanok, akikben mélyen megrezdül valami, hiszen mindnyájunknak megvan a magunk Siklódja, amit óvni, erősíteni és átörökíteni kívánunk a mulandósággal, a felejtéssel, a hamissággal, az önzéssel és az értékvesztéssel szemben!

Felhasznált irodalom:

- Balassa Iván (1989) A határainkon túli magyarság néprajza. Gondolat kiadó, Budapest.
- Gaali Zoltán (1993): Székely ősvárak. I.-II. kötet. Makkay Zoltán könyvkiadó vállalata, Budapest. (az 1939-es első kiadás hasonmás kiadása).
- Hála József (szerk.) (1995): Ásványok, kőzetek, hagyományok. Történeti és néprajzi dolgozatok. MTA, Néprajzi Kutatóintézet
- Karátson Dávid (1990): Kárpáti kalderák új értelmezése a morfometria tükrében. Földrajzi Közlemények. CXIV./ XXVIII. 3.-4. sz.129-137.
- Karátson Dávid (1994): A Hargita- és a Görgényi-havasok vulkánjai, elsődleges formakincse és mai felszínének kialakulása. Földrajzi Közlemények, CXVIII.(XLII.) k. 2. sz. 83-111.
- Mutihac V., Ionesi L. (1973): Geologia Romanei. Editum Tehnica, Bucarest.
- Nemerkényi Antal (1987): Alakmérési vizsgálatok a Kárpátok vulkáni vonulatának egykori kitörési központjain. Földrajzi Értesítő, XXXVI / 3-4. sz. 273-279.
- Orbán Balázs (1868): A Székelyföld leírása. I. kötet. Pest, 1868. Nyomtatott Fanda és Frohna Könyvnyomdájában.
- Piukovics Dóra (2005): Siklód népi építészet. Kézirat, internet
- Székely András (1997): Vulkanomorfológia. ELTE, Eötvös Kiadó, 1-243.

SIKLÓD TÉRSZERKEZETE

Molnár Melinda geográfus (SZIE GTK RGVSZI)

Bevezetés

Az ember élete sok irányban szerveződik. Tevékenységét különböző társadalmi szerveződések keretein belül végzi, s mindegyiknek megvan a maga térbeli kifejelete. Ez a tény városokra és falvakra egyformán igaz. Azzal a jól tapintható különbséggel, hogy a hagyományos társadalmakban (falvakban) a legtöbb ember alapvetően helyhez kötött, a világról, a térről alkotott képüket a falu, vagy az adott társadalmi közösség határozza meg.²¹

E tanulmány Siklód két sajátos vonásáról kíván közelebbi képet nyújtani. Először megvizsgáljuk a település *belső szerkezetét*, értelmezzük a belső térbeli és társadalmi tagoltságát, a három-osztatúságot. A belső térszerkezeti vonások összegzése után Siklód *zárttságának, mint perifériakusságnak* a jellegzetességeit taglaljuk.

Anyag és módszer

Siklód szűkebb és tágabb terének, települési környezetének, a tér- és a helyi társadalom viszonyrendszerének megismerésében, a település térszerkezetének megrajzolására saját szerkesztésű kérdőív készült, mellyel 44 háztartást keresett fel táborunk. (Ez a falu háztartásainak becsléseink szerint körülbelül a negyede). A kérdőív kitöltésekor ügyeltünk arra, hogy a település minden részéről (Papszer, Murva, Alfalu) arányos információmennyiség gyűljön össze. A kérdőívek kitöltése név nélkül történt, de térképen beazonosítható módon.

Siklód: három világ

Siklód belső térszerkezetében jól látható az alkalmazkodás a domborzati viszonyokhoz. A település szerkezetének meghatározója a patakmeder, az esőzések, hóolvadások utáni felszíni vízfolyások folyásiránya, a lejtésviszonyok, a talajadottságok. Minden bizonnyal ezeknek megfelelően alakult ki a falu lakott része, amely jól érzékelhető három települési egységből áll ma is (Alfalu, Murva, Papszer).

Lényegében három kanyargó főutca adja a település gerincét. Minden településrésznek (Papszer, Murva, Alfalu) megvan a maga főutcája. Az Alfalu főutcája a Főút nevet viseli, Papszer főutcája a Pap utca, Murván pedig Murva a neve a főútnak. E három főút egy viszonylag széles, tág faluközpontba torkollik. A három falurész közötti közlekedés e központon keresztül történik. Igaz, Papszer és Murva között létezik-létezett központot elkerülő közlekedés, de mivel mára a lakatlan házak környékén az utak igencsak elhanyagoltak, így nehéz az átjárás ezeken. (1. térkép)

A település belső szerkezetének további sajátos vonása, hogy a főutcákból legfőljebb kis zugok nyílnak; utcák, csak ritkán. Morfológiailag a település leginkább a *fűzérfa* sajátosságait mutatja, mert bár a telkek, házak jól kivehető utcasort követnek, ugyanakkor a településen a hosszan kanyargó utak bizonyos részein a házak kusza rendezetlensége figyelhető meg.²² Ez azt jelenti, hogy a település átmenetet képez a szabályos és szabálytalan

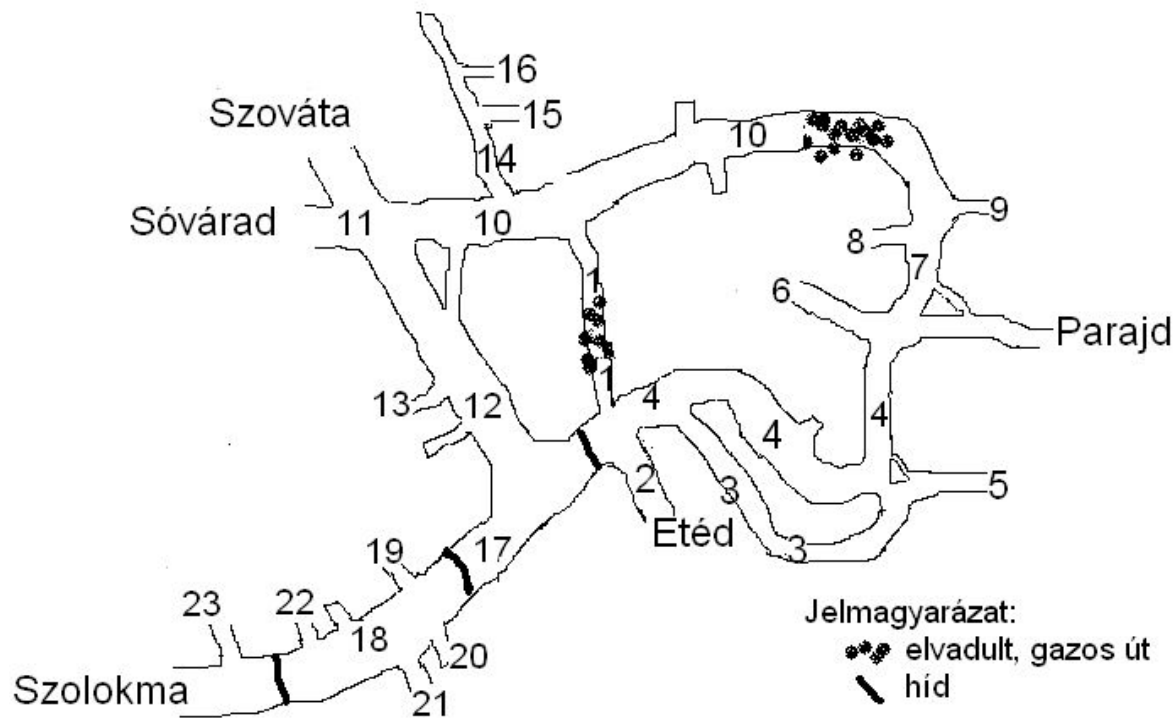
²¹ Mészáros R. 1994.

²² Báth, J. 1996.

alaprajzú falu között. Nem halmazfal (bár a falu bizonyos részein a falu telekbeépítése kusza), de nem is szigorú szabályossággal épült.

A három falurész (Papszer, Murva, Alfalu) a kívülálló szemével is más-más sajátosságokat hordoz. *Papszeren* található a református templom, az imaház, a tiszteletes úr háza; de az iskola is itt van. Ezek az épületek és a hozzájuk kapcsolódó tevékenységek e településrészt kiemelik a másik két falurész mellől. *Murva* a dimbek-dombok, magaslatok falurésze, sok felhagyott portával, házzal. Az öles fák egy hajdan volt boldog világ vadregényes maradványait őrzik. A Szolokma felé vezető út mentén épült ki *Alfalu*, a vizek falurésze, a település alacsonyabb térszínű részein. Meghatározó falukép itt Siklód patakja.

1. térkép: Siklód térképvázlata

A számok magyarázata:

1. Bálintok utcája	9. Csüpi szoros	17. Alfalu
2. Farkas utca	10. Pap utca	18. Főút
3. Borsós utca	11. Keresztfa	19. Temetőalja
4. Murva	12. Söstörök utcája	20. Udvari kert
5. Domb utca	13. Nagyhid	21. Abodi szoros
6. Péterek szorosa	14. Kiss György szorosa	22. Józsa szoros
7. Gátha	15. Balázsok földje	23. Jakafi utca
8. Pücsök szoros	16. Kertek alja	

Megjegyzés: A táblázatban *ferdén* jelöltük Papszer utcáit, sötétítettük Murva utcáit, és normál betűszedésben maradtak Alfalu utcái

Rajzolta: helyszíni terepbejárás és Gáspár Csaba siklói lakos segítségével a szerző.

Siklód három falurésze tehát nem csupán nevében különül el: Papszer, Murva, Alfalu részekre. E három egység megjelenésében is más. A kérdés számunkra az volt, hogy vajon e karakteres elkülönülés csupán a természeti-domborzati viszonyokhoz való alkalmazkodás következménye-e. Más megfogalmazásban, azt szeretnénk volna megtudni, hogy vajon csak tisztán természeti- domborzati tényezők jelennek-e meg ebben az elkülönülésben? Esetleg ez

az elkülönülés társadalmi értelemben, mentálisan is megnyilvánul-e valamilyen formában? Ennek a kérdésnek a megválaszolására kérdőívünk segítségével föltérképeztük az egyes falurészekben a „saját” falurészről és a többiről kialakult véleményeket. A kérdőívben az erre vonatkozó kérdés így hangzott: „Ön szerint van-e különbség a falu egyes településrészei között? Ha igen, mi a különbség?” E kérdés tette számunkra lehetővé tehát, hogy megfogalmazzuk: elhatárolják-e a siklói emberek bármilyen módon a falu egyes részeit. Az alábbiakban a kérdőívek alapján nyert eredményeinket szövegesen és táblázatosan összegezzük. Az értékelés során fontosnak tartottuk elkülöníteni a „saját”, tehát az adott helyen élők magukról megfogalmazott véleményét a más falurészen élők adott településrésztől megfogalmazott véleményétől, mely éppen ezért két külön oszlopban jelenik meg.

1. táblázat: Vélemények Papszerről

Amit a Papszeren élők gondolnak Papszerről	Amit a Murván, Alfaluban élők gondolnak Papszerről
Összetartó emberek lakják	Gazdagabb falurész
Veszekedős népek élnek itt (hitványok az emberek)	Más: egyenesen vannak a házak
Több a nép	Rossz a földje, kötött a talaja
Több itt a fiatal, mint máshol	Jó helyen van: melegebb, jobban érik minden
Jobb az út, közel érni mindent	Szebb
Nem elég jó az út	Jobb a földje, mint a Murvának
Jó hely: közel van minden	
Rendesen lakott	
Hidegebb, mint a többi falurész	
Forrás: kérdőívek alapján szerkesztette a szerző	

A *Papszerről* kialakult kép a falurészen élők és a máshol élők véleményeiben rendkívüli mértékben hasonlatos. E településrészt általában pozitív módon értékelték válaszadóink. Azonban az olvasott vélemények nem ellentmondás nélküliek. A Papszeren élők véleményében is találni egymásnak ellentmondó megállapításokat (összetartóak az emberek-veszekedősek az itt élők); és van ellentmondás a nem Papszeren élők Papszerről megfogalmazott véleményében is (rossz a földje- jó a földje dilemma esetében). A kapott eredmények azt is mutatják, hogy Papszer elkülönülésében legalább annyira fontos az emberi, a mentális tényező, mint amennyire a természeti viszonyok. (1. táblázat)

Alfalu esetében jelentős mértékben eltért az itt élők és a máshol élők nézete. Mást láttak meg, mást tartottak fontosnak az emberek itt és ott a véleményük megfogalmazásakor. Egyetlen kritikus észrevételtől eltekintve Alfalut az alfaluiak elsősorban természeti környezetük okán egyértelműen pozitív tartományba sorolható tulajdonságokkal azonosították. Az érdekes ebben csupán az, hogy ezek közül a tulajdonságok közül a „kívül élők” véleményében egyetlen egy sem jelent meg. A megkérdezett „kívül élő” siklóiak Alfalut nem helyezték pozitív értéktartományba. Nem elsősorban természeti adottságok miatt. A vélemények fókuszában az alfalui ember, az emberi tényező áll. A mi vizsgálatunk szempontjából természetesen nem az az érdekes, hogy milyen is Alfalu valójában, hiszen annak leírásához jóval összetettebb vizsgálatsorozat szükséges. Ebben a kapott képben számunkra a fontos az, hogy igazolva látszik: Alfalut sem csupán földrajzi-domborzati elkülönülés jellemzi, hanem mentális is. (2. táblázat)

2. táblázat: Vélemények Alfaluról

Amit az Alfaluban élők gondolnak az Alfaluról	Amit a Murván, Papszeren élők gondolnak az Alfaluról
Nem jók az emberek	Gyarló, fősvény emberek lakják
Jó földek vannak itt	Nem olyan barátságosak az emberek
Jobb az élet itt	Magányosak
A legszebb hely	Az asszonyok nem beszélnek egymással
Sok vízfolyás van itt	Ki vannak tolvaj az itt élők
Hamarabb teremnek itt a gyümölcsök	El van öregedve
Jobb termő, mint a többi falurész	Ott a népek is mások
	Szegények lakják
	Nehéz a járás
	Nagyok a távolságok
	Jó az útja: nincs vízmosás, mint a Murván
	Rossz az útja
	Vaddisznók járnak
	Jobban lehet fát lopni (közelebb az erdő)
	Jó a földje

Forrás: kérdőívek alapján szerkesztette a szerző

Murva esetében is egyszerre van jelen az elkülönülésben a természeti-domborzati és a humán tényező. Ez egyformán igaz a Murván élők által megfogalmazottakra és a máshol élők véleményére. Ami érdekes, hogy a Murván élők között is szokatlanul kritikus a falurész megítélése. Az itt élők véleményében ugyan megjelenik a személyes kötődés, a vonzódás, de a problémákat is látják, sőt kimondják. A „kívül élők” számára Murva szinte kizárólag a nehézsorsú problémás siklói élet helyeként jelent meg. (3. táblázat)

3. táblázat: Vélemények Murváról

Amit a Murván élők gondolnak Murváról	Amit az Alfalun, Papszeren élők gondolnak Murváról
Aki itt nő fel, ezt szereti	összetartóbb emberek
Irigység van	jók az emberek
Hágós-lejtős viszi a víz	el van öregedve
	özvegyek lakják, néptelen
	nehéz a járás, nehéz lejárni a faluba
	átfolyásos
	hágós
	rossz az út, meredek
	hidegebb van télen, nyáron viszont melegebb
	Papszerbeliekkel vannak jóban

Forrás: kérdőívek alapján szerkesztette a szerző

A három falurész, mint látható valóban három külön világ. Nem jobb, vagy rosszabb: MÁS. Információgyűjtő utunkon fontos, e kérdés értelmezését döntően befolyásoló további ismeretre is szert tettünk, amikor megtudtuk, hogy két- három generációval ezelőtt, a falu életét meghatározó nagycsaládok egy-egy falurészen térben koncentrálnak települtek. Ilyenformán minden bizonnyal egy-egy nagyobb család alapvetően formálhatta egy-egy falurész életét, az ott élők gondolkodásmódját. Ez szintén hozzájárulhatott a „saját”-tudat

kialakulásához egy-egy falurész esetében. A Szilveszter család tagjai például eredendően a Söstörök útján és a Templom utcán laktak. A Demeter család a Pap utcán és a Murván élt, míg a Gáspár család eredendően szintén a Murván lakott. A Péter család tagjai is a Murvához kötődnek (Péterek szorosa). A Balázs család nemzedékeinek együttélése pedig a Balázsok földjét hozta létre. (1. térkép) Természetesen ez a térben elkülönülő koloniális együttélés ma Alfalu, Murva, Papszer különállásában már kevésbé figyelhető meg. Legföljebb a település utcanévei árulják el e sajátosság egykori jelentőségét.

Siklód: egy falu a világ végén

Térképen a Siklódra bevezető utakat figyelve, négy irányból is látunk utat Siklódra (Parajd, Sóvárád, Szolokma és Etéd felől). Ez a tény mégsem cáfolja a település földrajzi zártságát. Nem az utak és az útirányok száma ugyanis a mérvadó. Mivel a falunak egyetlen aszfaltos útja sincs, ezért a valóságban a települést átmenő forgalom nem érinti: lényegében zsákfaluként jelenik meg. Ez a zártság kulcsfontosságú a település táji, környezeti társadalmi arculatában; az archaikus vonások megőrzésében. Ugyanakkor ez is hozzájárul számos, a falut kedvezőtlenül érintő társadalmi, gazdasági deficit kialakulásához és fennmaradásához, ami viszont periférikussá teszi a települést.

Abból indulunk tehát ki, hogy e zártság és a település periférikussága szorosan összefügg. A zártságot nem csupán közlekedésföldrajzi értelemben lehet vizsgálni. A kérdés mentálisan is értelmezhető. Az elmúlt évek hazai kognitív folyamatokat (is) kutató tanulmányai ugyanis rámutattak, hogy zárt közösségek zártabb, szűkebb képpel rendelkeznek az őket körülvevő valós objektív tér többi részéről.²³ Az ilyen helyeken az emberek „kognitív” térképében (tudatukban élő földrajzi környezetükben) nem jelenik meg igazán a *máshol*, vagy legalábbis az egy nagyon szűk térre korlátozódik. Ez a tény pedig alapvetően befolyásolja a térség mobilizációs folyamatait. Ugyancsak kognitív kutatások mutattak rá arra is,²⁴ hogy az elvándorlásban preferált helyek, és a mentálisan kedvezőnek ítélt helyek között is van összefüggés.

Vizsgálatunk első lépéseként igyekeztünk kiszűrni a siklódiak körében mentálisan kedvezőnek ítélt települések körét. Ezt a célt szolgálta a kérdőív azon kérdése, hogy vajon mit gondolnak a siklódiak a hátrányos és kedvező helyzetű településekről Romániában. Szándékosan nem korlátoztuk az országon belül a választhatóságot, hiszen arra voltunk kíváncsiak, a helyiek milyen messzi távolságokban gondolkodnak egy ilyen kérdés megválaszolásakor. Tapasztalatunk szerint a megkérdezettek túlnyomó hányada számára, függetlenül attól, hogy a teret – melyben gondolkodva a kérdéseinkre választ vártunk – nem korlátoztuk; a válaszadók mégis alapvetően egy jól körülhatárolható viszonylag szűk földrajzi térben adtak választ a kérdésre. (1., 2. ábra)

További tapasztalatunk, hogy függetlenül attól, hogy a kérdésselvetésben nem volt feladat Siklód megítélése, a válaszadók a kérdést egy-két kivételtől eltekintve egyértelműen Siklódra vonatkoztatva értelmezték; azaz Siklódot elhelyezték valamelyik kategóriában. A válaszadók tehát Siklódot mindig magától értetődően elhelyezték a hátrányos, vagy kedvező helyzetű települések csoportjában. (1., 2. ábra) A válaszadásban a pozitív és negatív megítélésre is volt tehát példa, de a többség hátrányosnak vélte faluját. Ahogy ők mondják: „*Etéd van a világ végén, tőle Siklód 8 km-re.*”

²³ Baranyi B. 2002., Nagy I. 2006.

²⁴ Nagy I. 2006.

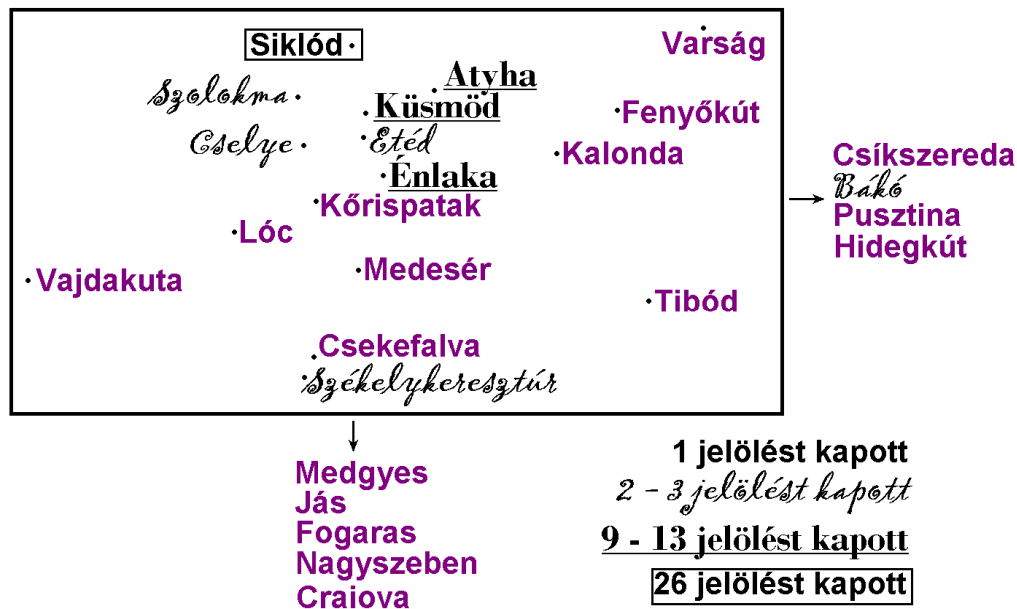
Voltak olyan válaszadók is, akik számára a kérdésre adott válaszban Siklódon kívül nem is jelent meg egyéb hely. Ez egyértelműen a térbeli gondolkodás zártságára utal.

1. ábra : Kedvező helyzetűnek ítélt települések

Forrás: a kérdőív adatai alapján szerkesztette a szerző

2. ábra: Hátrányos helyzetűnek ítélt települések

Forrás: a kérdőív adatai alapján szerkesztette a szerző

Vizsgálatunk igazolta, hogy Siklód nemcsak közlekedésföldrajzi értelemben elszigetelt. Az itt élők mentálisan is zárt világban élnek; a számukra érzékelhető világ egy rendkívül szűk

földrajzi tér, melyben Siklód helyzetét összességében hátrányosnak látják. Ezzel együtt, (vagy ennek ellenére) a megkérdezettek kb. 80 %-a mégsem költözne el innen.

Elszármazás Siklódról

A település mai társadalmi arculatát alapvetően meghatározza az *elvándorlás* hosszú ideje tartó folyamata, ami nem volt mindig egyformán intenzív. Napjainkban a *korábbi* rendkívül nagymértékű elvándorlás a meghatározó. Mivel az elvándorlásban eredendően az aktív keresőképes népesség, a fiatalabb korcsoportok vesznek részt leginkább, ezért egy már előregedett falu esetében (mint amilyen Siklód) a jelenség már kevésbé járul hozzá a népességfogyáshoz. A falu tehát az elmúlt évtizedek elvándorlásának lenyomatát őrzi. A falu lélekszámának, fogyásának meghatározó eleme a halálozás.

Siklód „kiürülése” a népesség elvándorlásával időben hosszú folyamat eredménye. Kérdőíves tapasztalatunk szerint a folyamat számos politikai és gazdasági tényezővel függ össze. Ezek az elmúlt bő fél évszázadban, a különböző korokban, különböző mértékben határozták meg a vándorlási folyamatokat. A kérdőívekből kiszűrhető legfontosabb elvándorlást generáló tényezők Siklód életében az alábbiak:

- kuláklisok, munkaszolgálat (A Csíkszeredai Volt Munkaszolgálatosok Szövetsége csak Siklódról mintegy 36 elhurcoltat regisztrált 2004 március 1-ig)²⁵
- szövetkezetesítés (1972 után)
- a „városrobbanás” a szocialista Romániában, ahol a környező és távoli településeken (Székelykeresztúr, Székelyudvarhely, Arad, Kolozsvár stb.) létesített gyárak és lakótelepek vonzották el a fiatalságot
- a Ceausescu rezsim nyolcvanas évekbeli falu- és magyarellenes politikája
- a rendszerváltással lehetővé vált legális magyarországi áttelepedés, munkavállalás lehetősége

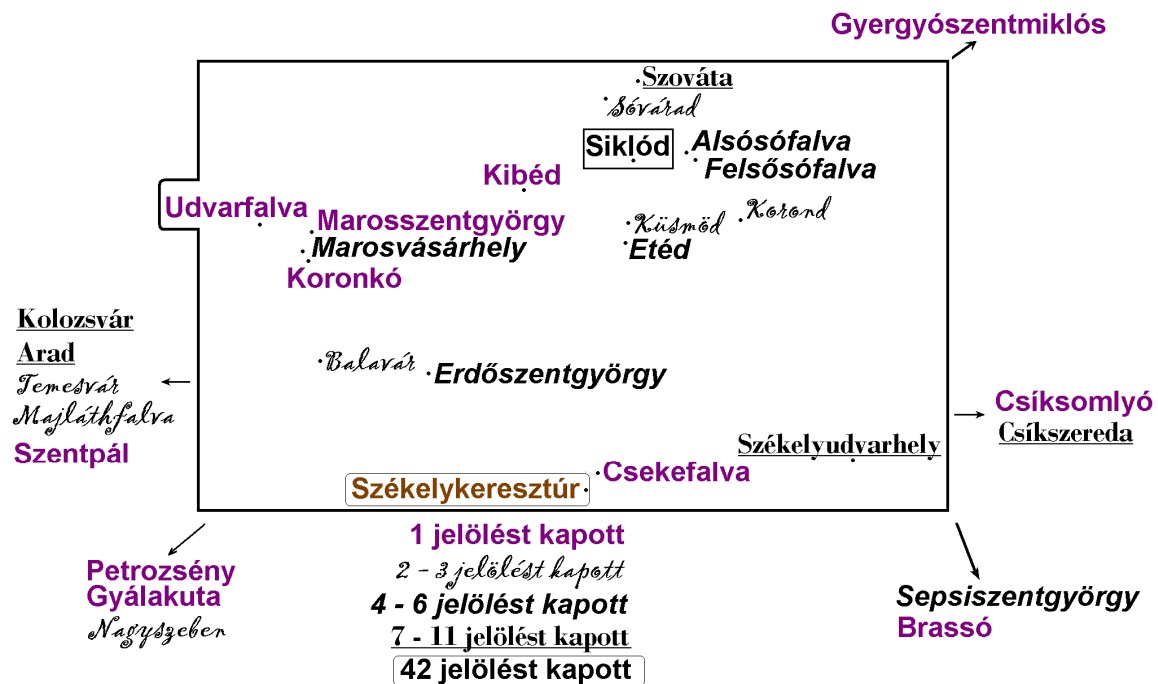
A kérdőívből világosan kitűnik, hogy általában a nyolcvanas évekig viszonylag szűk földrajzi térben, vagy legalábbis Románián belül választott új otthon az elszármazók zöme. Kimutatható az is, hogy a Siklódhoz térben közel maradt rokonok a siklódi gyökereiket általában máig gondosan ápolják. Olyanra is volt (nem is egy) példa, hogy egykori siklódiak nyugdíjaztatásuk után hátrahagyva aktív életük helyszínét visszaköltöztek Siklódra. Ennek a visszaköltözésnek a hátterében általában a „*vissza a gyökerekhez*” belső késztetése áll: nem hagyni a családi vagyont megsemmisülni. A kihalt, elnéptelenedett házak ugyanis (melyekből egyre több van a faluban) gazda nélkül néhány év alatt a természet birtokába kerülnek.

A 3. térkép jól illusztrálja, hogy a Siklódról elszármazott rokonok népességmozgása Románián belül egy-két kivételtől eltekintve magyar nyelvterületen történt. Különösen fontos célállomás volt a siklódiak számára *Székelykeresztúr*. Itt a siklódi kolónia a városon belül máig önálló, saját közösséget ápol.²⁶ Ugyancsak szembeűnő, hogy a megkérdezettek által kedvezőnek ítélt települések és az elvándorlás céltelepülései között jelentős az átfedés (1., 3., ábra). Ez igazolja azokat a korábbi tapasztalatokat, melyek arra mutatnak rá, hogy az elvándorlásban preferált helyek és a mentálisan kedvezőnek ítélt helyek között is van összefüggés.

²⁵ Buzogány D. 2005.

²⁶ Hivatkozva a kántor felesége által összegyűjtött helyi sajtóhírekre

3. ábra A Siklódról elszármazók céltelepülései Románián belül

Forrás: a kérdőív adatai alapján szerkesztette a szerző

A siklódról elszármazottak országhatáron túl új hazát kereső, többnyire Magyarországra áttelepült tábora viszont a Siklódon maradt és megszólaltatott rokonok elmondása alapján általában csak az évi egyszeri látogatók közé tartoznak. Ők már elszakadtak a siklói gyökerektől. Magyarországon relatíve nagyobb siklói kolónia él Budapesten és környékén (Érd, Gödöllő). A megkérdezett 44 háztartásból 15 itt jelölt meg elszármazott rokonságot. Ezen kívül siklóiak élnek még Magyarországon belül a megkérdezettek rokonságából Szentkirályon, Hajdúböszörményben, Szatmárnémetiben, Kaposvárott. Ugyanakkor Európa más országaiba is települtek siklóiak; Csehországba, Németországba. Az Újvilágban Kanada és az Egyesült Államok volt a cél.

Összefoglalás

Siklód meglehetősen sok tradicionális vonást őriz település- és térstruktúrájában,²⁷ Siklód térszerkezete archaikus: füzérszerűen épül. Három önálló névvel illetett egymással összenőtt településrészről áll. Papszer, Murva és Alfalu sajátos együttéléseként, konglomerátumaként is értelmezhető a falu. Ami az eddigi leírásokban nem volt ismert, hogy e három falurész nem csupán természeti- domborzati tényezőkkel jellemezhető módon különül el egymástól. Vizsgálatunk igazolta a mentális elkülönülést is.

E tanulmány Siklód periférikusságát is értelmezte. Értelmezte közlekedéscsoporthelyi értelemben, értelmezte a falu vándorlási veszteségén keresztül is, megrajzolva a falu elszármazási térképét. A falu periférikusságának sajátos értelmezési módja volt a mentális szint: vizsgáltuk

²⁷ Orbán B. 1868, Benkő 1788

a falu helyben élők tudatában megjelenő helyét Románia kedvező és kedvezőtlen megítélésű települési között.

Felhasznált irodalom:

Baranyi Béla (2002): Magyarország kistérségei, Hajdú-Bihar megye, Bihari térség, Ceba Kiadó p. 246.

Bárth János (1996.): Szállások, falvak, városok / A magyarság települési hagyománya Kalocsa

Benkő József (1999): Transsilvania specialis. Erdély földje és népe (1788). Ford., jegyzetek, bev. tanulmány: Szabó György. Bukarest-Kolozsvár, 1999.

Buzogány Dénes (2005): Katonasors- Munkaszolgálatos katonák visszaemlékezései Pallas Akadémia Könyvkiadó Csíkszereda

Molnár Jenő (2004): Erdély lakossága magassági övek szerint. In: Molnár J. (szerk.): Táj és társadalom. Székelyudvarhely, 2004. 73-113.

Nagy Ilona (2006.): A mentális szegregáció értelmezése a Berettyóújfalui kistérség településhálózatában. TDK dolgozat. Szeged

Orbán Balázs (1868): A Székelyföld leírása. I. kötet. Pest, 1868. Nyomtatott Fanda és Frohna Könyvnyomdájában.

SIKLÓDI MINDENNAPOK A KÉRDŐÍVEK TÜKRÉBEN

Orbán Péter egyetemi hallgató - Molnár Melinda geográfus (SZIE RGVSZI)

Bevezetés

Egy település társadalma különböző társadalmi alapfunkciókhoz kapcsolódóan (munka, szolgáltatás stb.) mozgásfolyamatokat²⁸ végez az őt körülvevő szűkebb és tágabb térben. A gazdaság és társadalom települési és településközi térbeli rendjének szerveződése a helyi társadalom gazdasági, valamint életvitellel összefüggő térbeli mozgásai alapján is értelmezhető.²⁹ Természetesen a földrajzilag zártabb települések esetében ezek a mozgásfolyamatok térben szükségszerűen korlátozottabbak. Az ilyen településekre jól illik Nemes Nagy József *társadalmi szigetek* fogalma. Ezek olyan térbeli alakzatok, térrészek, melyek domináns környezetüktől határozottan elkülönülnek.³⁰

Siklód esetében a társadalmi sziget-státust jól jellemzi, hogy a település meglehetősen elszigetelt forgalmi szempontból. A földrajzi elszigeteltséggel összefüggésben vizsgálatunk során arra voltunk kíváncsiak, hogy egyrészt ez milyen módon jelenik meg a siklói emberek mindennapjaiban az ellátás- szolgáltatás igénybevételekor, másrészt pedig, hogy ezek bármilyen mértékben problémaként jelennek-e meg az itt élők számára.

Anyag és módszer

Vizsgálatunk alapját egy saját szerkesztésű kérdőív képezte, mellyel 44 háztartást kerestünk fel. (Ez a falu háztartásainak becsléseink szerint körülbelül a negyede). A kérdőív idevonatkozó kérdéseinek összeállításában felhasználtuk Duró A. (1994) dél-alföldi tanyás térségben végzett kérdőívének szerkezetét. A kérdőív kitöltésekor ügyeltünk arra, hogy a település minden részéről (Papszer, Murva, Alfalu) arányos információmennyiség gyűljön össze. A kérdőívek kitöltése név nélkül történt, de térképen beazonosítható módon.

Tanulmányunkban két kérdéskörrel kapcsolatban mutatjuk be tapasztalatainkat. Egyrészt föltárjuk a lakosság ellátásában megmutatkozó térkapcsolatokat. A másik kérdéskör a falu problématerképével foglalkozik. Mindkét kérdésben hangsúlyt kap a földrajzi izoláltság. Vizsgáljuk, összefügghet-e a földrajzi izoláció az ellátással, a siklóiak által megjelölt problémákkal.

Ami az ellátást illeti, ezt a kérdőívben három egymással összekapcsolódó kérdés segítségével próbáltuk meg értékelni.

1. *Milyen településekre szoktak járni?*
2. *Ezeknek az utazásoknak mi a célja?*
3. *Milyen közlekedési eszközt tudnak igénybe venni útjaikon?*

Összesen 17 olyan mindennapi ellátást, szolgáltatást neveztünk meg a kérdőívben, melyről feltételeztük, hogy különböző rendszerességgel ugyan, de megjelenik az emberek életében. Ezek a következők:

²⁸ Berényi I. 1992.

²⁹ Mészáros R. 1994.

³⁰ Nemes Nagy J. 2002.

élelmiszer-vásárlás	fodrász	gyógyszertár
ruházat-vásárlás	gázpalack-csere	általános iskola
iparcikk-vásárlás	tankolás	középiskola
vetőmag, műtrágya (mezőgazdasági eszközök, anyagok)- vásárlása	körzeti orvos	hivatalos ügyek
Vásár	fogorvos	szórakozás
postai ügyintézés	egyéb szakorvos	

A problématerkép meghatározásakor tíz fokozatú skálát alkalmaztunk a kérdőívünkben. 14 általunk előre meghatározott problémát kellett értékelnie válaszadóinknak úgy, hogy a magasabb pontérték fejezze ki a súlyosság mértékét. (Mennél nagyobb tehát a kapott pontértéke egy problémának a válaszadásban, annál jelentősebbnek ítélte azt a válaszadó.) A vizsgált problémák köre a következő volt:

Telefonszolgáltatás minősége helyben	Hozzáférés a jóléti szolgáltatásokhoz (fodrász, cipész stb.)
Útviszonyok minősége, a közeli települések elérhetősége	Hagyományőrzés folytatása
Hozzáférés a postai szolgáltatásokhoz	Szociális gondoskodás (idősek, rászorultak stb.)
A falu áruval való ellátottsága	Megélhetési lehetőségek
Hozzáférés az egészségügyi ellátáshoz (orvos, gyógyszertár stb.)	Gyülekezeti élet minősége
Hozzáférés az oktatási ellátáshoz (alapfokon)	A falu önállóságának hiánya
Közbiztonság minősége	Szórakozási lehetőségek hiánya

Az eredményeink értékelésekor a tíz fokozatú skála eredményeit három csoportba soroltuk:

- enyhén súlyosnak ítéltük a problémát 1-4 pontérték között
- közepesen súlyosnak ítéltük a problémát 5-7 pontérték között
- súlyosnak ítéltük a problémát 5-7 pontérték között

A siklódiak ellátása

Az ellátással összefüggésben kapott eredményeink összecsengnek a település térszerkezetét bemutató előző tanulmány földrajzi izolációval kapcsolatos megállapításaival. A településen belül elérhető (egyébként szerény) ellátás a legtöbb esetben lefedi a szükségleteket. Az itt élők alkalmazkodtak a helyi lehetőségekhez. Ritkán hagyják el településüket a siklódiak, és viszonylag szűk földrajzi térben mozognak. Ezt is többnyire nyomós okkal teszik; főleg, mert az adott ügyet elintézni helyben nem lehet.

A hét bizonyos napjain a helyi „kulturban” néhány órában működő „mobil-posta”-szolgálat például a megkérdezettek körében teljes egészében kielégíti az igényeket; *postai-szolgáltatásokkal* kapcsolatban nem keresnek fel az itt élők más településeket. A szórakozás sem mozdít ki senkit a faluból. Kérdőíves tapasztalataink szerint *élelmiszert, ruházatot, iparcikkeket* is többnyire Siklódon vásárolnak a falubeliek. A falun kívül Székelykeresztúrt nevezték meg megkérdezettjeink ebből a szempontból céltelepülésként. Még leginkább a környékbéli vásárok azok, melyekért a siklódiak szívesen kimozdulnak falujukból.

Kérdőíveink szerint ugyanis a siklódiak eljárnak a makfalvai, etédi, parajdi vásárokbá is. (1. térkép)

A kérdőíves tapasztalatunkból egyértelműen arra a következtetésre jutottunk, hogy az itt élők élete arra az ellátásra és szolgáltatásra épül mindenekeelőtt, amit Siklódon a helyi viszonyok (bolt, posta stb.) eleve biztosítanak; függetlenül attól, hogy milyen annak a színvonala, vagy éppenséggel ára.

Fontos megemlítenünk, hogy voltak olyan megkérdezett ellátások, szolgáltatások is, melyek a faluban élők esetében nem voltak érdemben értelmezhetőek. A *fodrászat* például azért, mert a hajnyírás többnyire nem fodrászatban történik, hanem ismerősök között, vagy a családban. A *gázpalack-csere* sem jellemző, mivel a faluban a fatüzelésű sparhelt az általánosan elterjedt tüzhely-forma.

A település szolgáltatás- ellátás kapcsán tehát más településekkel gyenge térkapcsolatot tart fenn. Az alábbiakban összegezzük, ennek lehetséges okait:

- az egyik ok, hogy a faluban autóval, motorral elvértve rendelkeznek az itt élők.
- egy másik ok, hogy hiányzik a használható tömegközlekedés: a buszjáratok „elfogytak.” Mindössze kedden, pénteken és vasárnap van egy korahajnali buszjárat, az is csak Etédre; és egyetlen visszaút van innen az esti órában.
- a harmadik fő oka a gyenge szolgáltatásokra épülő településközi kapcsolatoknak, hogy az itt élők rendkívül szerény fogyasztásra rendezkedtek be. Ez részben abból adódik, hogy a siklódi népesség előregedett; ez az idős korú társadalom fizikailag is kevésbé mobil, és a megélhetése is szerény anyagi alapokon nyugszik. A csak a falun kívül elérhető szolgáltatásokra, árucikkekre megmutatkozó igény csekély. A mindennapi fogyasztás és ellátás, ügyintézés ügye ritkán lépi túl a falu határait.

Természetesen a falubeliek életében ezzel együtt is számos olyan probléma adódik, adódhat, melynek megoldására a falun belül nincsen mód. Az *egészségügyi problémakörön* belül a kérdőívek alapján az tapasztalható, hogy a falunak létezik ugyan kijelölt körzeti orvosa, akinek feladata a falu betegeinek felkeresése; erre azonban ritkán kerül sor. Etédre és Székelykeresztúrra is vannak eljáró betegek. Ha fogorvosi probléma van, Etédre, Szovátára, vagy Székelykeresztúrra mennek a megkérdezettjeink. Egyéb szakorvosi problémával is utazni kell: Etéd mellett Székelykeresztúrra, vagy Székelyudvarhelyre. A kérdőívek eredményei alapján a gyógyszereket az etédi gyógyszertárból szerzik be a falubeliek. (1. térkép)

A *hivatalos ügyintézésre* sincs helyben hivatal: Etédhez és Székelykeresztúrhoz tartozik a falu. Ugyanakkor volt és van olyan példa arra, hogy többeket érintő közérdekű hivatali ügyek intézésében az etédi illetékes hivatal „kiszállást” szervezett az ügymenet gyorsítására, azaz helyben Siklódon el lehetett intézni az ügyet.

Vizsgálatainkból kitűnik, hogy a településen élők életében a betegség-orvoslás problémához kapcsolódó szükségletek, valamint a hivatali ügyintézés az, ami leginkább összekapcsolja a falut a környék ellátó-funkcióval felruházott településeivel.

Itt fontos megjegyeznünk, hogy a Siklódon élők között az is megfigyelhető, hogy a környező, vagy a távolabbi települések szolgáltatásait nem közvetlenül maguk, hanem családtagjaikon

keresztül veszik igénybe. Ennek legegyszerűbb példája, hogy a környékbeli településekre elszármazó rokonok (főként gyermekek) végzik a nagybevásárlást, ügyintézését.

A kérdőívünkben megfogalmazott igények között az *oktatás ügye* – a falu demográfiai összetételéből adódóan – a legfajsúlytalanabb. Még működik a helyi általános iskola, legalábbis az alsóbb évfolyamok. A pedagógiai munka osztatlan iskolarendszerben zajlik, azaz egyetlen tanító van valamennyi iskolás korú kisdíák számára. És bár az iskola épülete, már annak mérete is mutatja, valaha másképp volt: ma felsőtagozat nincs helyben. A gyermekek Etéden folytatják tanulmányukat. Középiskola is itt van legközelebb. Válaszadóink információi alapján középiskolába még Székelykeresztúrra és Marosvásárhelyre járnak a gyermekek. (1. térkép)

A helybeliek ellátásával kapcsolatban fontos tapasztalatunk, hogy az itt élő idős korúak meglehetősen egymásra utaltak: a településen élők között összefogás alakult ki. Egy sajátos kölcsönkapcsolatról van szó, melyben a szükségletek, szolgáltatások helyben vagy falun kívül való elintézésében, a közös gondban rokon és nem rokon, barát és ismerős összefog. Megszervezik egymás között a tejleadás, a bevásárlás, a postai ügyintézés problémáját. Ha van rá mód, egy falubeli több más közelben élő falubeli kenyérgondját, közműbefizetését is elvégzi, amikor a falu központjába elindul. Ezt az összefogást nem csupán az ösztönzi, hogy a falut idős emberek lakják. Az is hozzájárul, hogy a *település kicsiny lélekszáma ellenére térben kiterjedt. Ráadásul a domborzati viszonyok is sajátosak: dimbes-dombos a falukép.* Az összefogás létkérdés a nagy távolság, a dimbes-dombos, télen gyakran járhatatlan útviszonyok közepette, főként a faluszéliek életében.

A településhierarchia alacsony fokán álló települések (mint amilyen Siklód is) nem szükségszerűen ellátatlanok. A településhierarchia alacsony fokára sorolódni csupán annyit jelent, hogy helyben az ellátás az *alapszükségletek* kielégítésére korlátozódik. Ilyen esetben az egyéb szükségletek a környező településeken érhetőek el.³¹ Problémáról, ellátatlanságról akkor beszélünk, ha a településen élők számára a hozzáférés a szükségleteik kielégítését nyújtó intézményekhez nem biztosított. A kérdés számunkra az volt, hogy vajon Siklódot nevezhetjük-e ellátottnak; biztosítottak-e az alapszükségletek az itt élők számára?

Siklód esetében a tapasztalatunk az, hogy az ellátás biztonsága szempontjából el kell különíteni két egymástól élesen elváló időszakot: a nyári és a téli félévet. Míg a nyári félév valamelyest megoldható elérhetőséget, hozzáférést biztosít, addig a téli félévről ugyanez nem mondható el. Csúszós, havas napokon például nem megy be a faluba a busz. Ebben az időszakban még falun belül is akadályozott a közlekedés. A dimbes-dombos völgyön-hegyen hosszan kanyargó, alapok nélküli utcákon ilyenkor a gyalogos közlekedés sem veszélytelen.

Természetes tehát, hogy a falubeliek számára nem közömbös az elérhetőség kérdése: miként jutnak hozzá az alapvető szükségletekhez, hogyan intézik ügyeiket az év különböző szakaszaiban. Az egyik megoldás, melyre jó pár példát találtunk a faluban, hogy téli félévben a fiatalabb máshol (általában városban) élő rokon (többnyire gyermek) magához veszi az idős falubelit, hogy az ellátása a kritikus időszakban biztosított legyen. Ez azt jelenti, hogy az idősek egy része ősszel bezárja siklódi háza ajtaját és csak tavasszal nyitja ki újra. Ez a kényszerhelyzet létrehívott egy *sajátos időszakos lakottságot* a faluban. Mivel az időszakos lakottsága a falusi házaknak általában üdülőövezetek, nagyvárosok rekreációs övezeteinek kistelepüléseiben tipikus, így ez valóban sajátos jellegzetességként értékelhető, lévén Siklódon a jelenséget teljesen más okok hívják életre. (Az is igaz ugyanakkor, hogy az üdülő

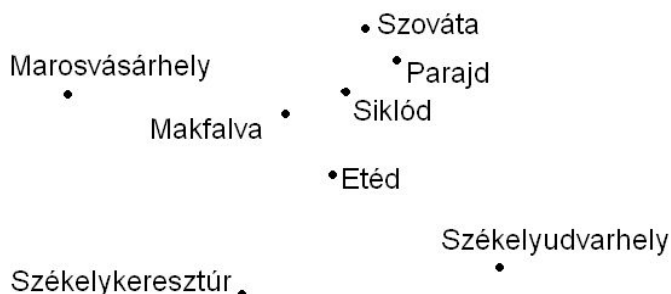
³¹ Kőszegfalvi Gy. 1994

célú időszakos falun lakásra is van már példa Siklódon: néhány háznak főleg Magyarországon élő gazdája valóban üdülés-pihenés céljával lakja időszakosan a falusi házát).

A Siklódon el nem intézhető ügyekkel kapcsolatban fontos tudni, hogy – lévén személygépkocsi csak elvétve van a faluban – a népesség eredendően tömegközlekedésre utalt. Ugyanakkor a buszok nem is járnak mindennap, és csupán egyetlen korareggeli induló, és egyetlen késődélutáni érkező járat van. A közlekedési eszközök hiányát is sajátosan hidalja át a falu népessége. Létezik egy jármű, mely minden nap bemegy a faluba, és onnan továbbmegy Etédre (ahová a legtöbb ügy, elintéznivaló szólítja el a falubelieket). Ennek az eszköznek éppen ezért még a busznál is fontosabb szerepe van az emberek számára: ez pedig a tejeskocsi. Ez a „tömegközlekedési mód” természetesen nem számít legálisan számolható lehetőségnek.

A siklódiak ellátásában a szerény kereslet szerény kínálatot teremt helyben, és ez fordítva is igaz: a szerény helybeli kínálat is formálja a keresletet. A közlekedési lehetőségek rendkívül korlátozottak, de az itt élők adaptálódtak hozzá: elméletileg a faluban el nem érhető ellátások, szolgáltatások, ügyek intézését is megoldják a siklódiak. Azt, hogy ezzel együtt ellátott, vagy ellátatlan-e a település az is jelzi, hogy az emberek hogyan ítélik meg adottságaikat. A következő fejezetben Siklód problématérképének felvázolásán keresztül erre kívánunk választ adni.

1. térkép: Siklód települési kapcsolatai az ellátásokban

Forrás: szerkesztette a kérdőívek adatai alapján Molnár M.

A siklódi problématérkép

A településnek, legyen az kicsi, vagy nagy, mindig vannak megoldatlan gondjai, vagy éppenséggel nem tökéletesen működtetett feladatai; azaz problémái. Azt, hogy egy településen mi probléma és mi nem; mi, milyen súlyos helyzetűnek minősül; igazán a helyiek, akik vele együtt élnek tudják leginkább meghatározni. Siklódot sokféle kedvezőtlen körülmény befolyásolja. Kérdőívünkben azt szerettük volna föltérképezni, hogy az általunk fölvetett általában vidéki kis településeken (Magyarországon is) problémaként megjelölhető kérdésekről mi a véleménye a helyieknek.

Tapasztalataink szerint a megkérdezettek több mint kétharmada tartotta súlyos problémának az *útviszonyok minőségét, a közeli települések elérhetőségét*. A településen élők tehát valóban

érzik a földrajzi bezártság hátrányait. Ezt a hátrányt erősíti fel a telefonszolgáltatás minősége is helyben, hiszen a vezetékes hálózat kiépületlen, a mobil-telefonszolgáltatás pedig térerő híján szintén nem nyújt kellő szolgáltatást. A fizikai és a kommunikációs kapcsolattartás gyengesége együtt fölerősíti a település izolációs problémáit. (1. táblázat)

1. táblázat: Az adott problémák megítélésének eredményei a válaszadók %-ában.

Probléma	Enyhén súlyos (%)	Közepesen súlyos (%)	Súlyos (%)
Telefonszolgáltatás minősége helyben	9,7	17,0	73,3
Útviszonyok minősége, a közeli települések elérhetősége	7,3	21,9	70,8
Hozzáférés a postai szolgáltatásokhoz	32,5	27,5	40,0
A falu áruval való ellátottsága	45,9	24,3	29,8
Hozzáférés az egészségügyi ellátáshoz (orvos, gyógyszertár stb.)	13,3	28,2	56,5
Hozzáférés az oktatási ellátáshoz (alapfokon)	17,1	28,5	54,4
Közbiztonság minősége	35	27,5	37,5
Hozzáférés a jóléti szolgáltatásokhoz (fodrász, cipész stb.)	15,6	18,7	65,7
Hagyományörzés folytatása	16,2	24,3	59,5
Szociális gondoskodás (idősek, rászorultak stb.)	25,0	30,5	44,5
Megélhetési lehetőségek	16,2	10,8	73,0
Gyülekezeti élet minősége	16,6	36,1	47,3
A falu önállóságának hiánya	11,7	20,5	67,8
Szórakozási lehetőségek hiánya	12,1	24,2	63,7

Forrás: szerk. a kérdőív adatai alapján Orbán P.

A problémák sok esetben összefüggnek egymással. A településen élők között végzett felmérésben a megkérdezettek több mint kétharmada találta súlyosnak a *megélhetési lehetőségeket* is. A megélhetés és a település elérhetőségi, megközelíthetőségi problémái minden bizonnyal szorosan összefüggnek egymással, hiszen helyben nincs kellő munkalehetőség, a közeli települések pedig nem elérhetőek. Ugyanez a probléma mondható el a válaszadók szintén több mint kétharmada által súlyosnak ítélt *jóléti szolgáltatásokhoz való hozzáférés* lehetőségeiről is. Véleményünk szerint az *egészségügyi ellátás* is idetartozó kérdés, bár e kérdésben a helyzetet igazán súlyosnak a megkérdezetteknek csak valamivel több, mint fele jelezte. A fiatalok megtartása szempontjából nyilvánvalóan fontos az oktatáshoz való hozzáférés lehetősége. És bár a lakosság (és a megkérdezettek) túlnyomó hányadánál már nem mindennapi probléma az *oktatás* ügye, hiszen ők maguk, valamint gyermekeik sem abban az életszakaszban járnak, ahol ez napi gond lehet; mégis a problémát egyértelműen súlyosnak ítéli a többség. Ez viszont arra utal, hogy a siklódiai érznek összefüggést a település népességmegtartó ereje és az egykor szebb napokat megélt siklódiai oktatásügy között. (1. táblázat)

A megkérdezett siklódiai több mint kétharmada véleményében jelenik meg súlyos problémaként a *falú alárendelt helyzete*. Természetesen ez nem Etédnek, mint közigazgatási központnak szóló kritika. Ebben minden bizonnyal az fejeződik ki, hogy akárcsak az oktatásügy esetében; egykor a közigazgatási önállóság is megtartó erőt adott a falunak. A

megkérdezettek véleményében a *hagyományörzés* fontossága is megjelenik. A vele kapcsolatos problémát egy válaszadó így összegezte: „*mi meghalunk, s velünk halnak dolgaink.*” A tradíció fontos megtartó ereje a településnek: kötődést teremt a helyi közösséghez, miközben keretet nyújt számos társadalmi tevékenység számára. Például bővíti a *szórakozási* lehetőségeket, melynek hiányát a válaszadók majdnem kétharmada jelölte meg súlyos bajnak. (1. táblázat)

Összefoglalás

Siklód szolgáltatás és ellátás terén más településekkel gyenge térkapcsolatot tart fenn. Ennek részben oka a siklódiai viszonylag szerény anyagi lehetősége, igénye a szolgáltatások, ellátási feladatok iránt, de oka a falu korösszetétele és közlekedésföldrajzi zártsága is. A település problématerképe rendkívül sokrétű. A kérdőívben fölvetett problémák szinte mindegyikét *súlyosan* jelenlevő problémának ítélték meg a megkérdezettjeink. Ez összességében nem csupán a jelenről fest súlyos helyzetképet, hanem a településen élők jövőjével kapcsolatban is.

Felhasznált irodalom:

Berényi István (1992): Az alkalmazott szociálgeográfia elméleti és módszertani kérdései Földrajzi Tanulmányok 22. Budapest

Duró Annamária (1993): A tanyai átalakulás szociálgeográfiai értelmezése a szegedi tanyarendszer példáján (kandidátusi értekezés) kézirat Szeged JATE

Kőszegfalvi György (1994.): A gazdaság és település In: Rechnitzer J. (szerk)

Fejezetek a regionális gazdaságtan tanulmányozásához Győr- Pécs 1994.

Mészáros Rezső (1994): A település térbelisége JATAPress Szeged

Nemes Nagy József (2002): Szigetek a társadalmi térben In: Abonyiné Palotás J.- Becsei J.- Kovács Cs.: A magyar társadalomföldrajzi kutatás gondolatvilága. Szeged

SIKLÓD TERMÉSZETI KÖRNYEZETE ÉS TÁJHASZNOSÍTÁSÁNAK DILEMMÁI

Vadkerti Zoltán egyetemi hallgató - Fodor László egyetemi hallgató

Bevezetés

Témánk a falu természeti környezetének vizsgálata volt, amiben szűk keresztmetszetét próbáljuk venni az időnek, tájnak, embernek, kultúrának, környezetnek és társadalomnak. Általánosságban kijelenthető, hogy a települések élete (fejlődése, stagnálása, elhalása) és az őket övező természeti környezet jellege között gyakran igen szoros kapcsolat áll fenn. Foglalkozunk a siklói táj változásaival, különös tekintettel a környezetszennyezésre, a hulladékkezelés problematikájára. E meglehetősen széles és sokrétű kérdést több hazai kutató elemezte, vizsgálta. A társadalmi, gazdasági, műszaki szempontok mellett a legtöbb településmodellben a természeti tényező is kiemelt hangsúlyt kap. Ezen funkciót, működést jól szemlélteti Tóth J. tetraéder-modellje, melyben a gazdasági, társadalmi, műszaki (infrastrukturális) és természeti szféra képez egymással összefüggő rendszert.³² E kérdést célravezető azonban történeti metszetben is vizsgálni, hiszen a jelenkori állapot megrajzolása e nélkül nem lehet igazán teljes.

Az egy hetes siklói tartózkodásunk alatt célunk az volt, hogy összegyűjtsük azokat a természetföldrajzi tényezőket, amelyek a múltban és ma is befolyásolják a falu földrajzi viszonyait, gazdasági fejlődését, különös tekintettel a fenntarthatóságra. Vizsgálataink során tehát nem egyszerűen csak a természetet jártuk, hanem településtörténeti adatokat, régi és új térképeket is gyűjtöttünk. (Sajnálatosan nem sok régi térképet őrzött meg a helybeli lakosság, viszont egy az 1900-as évek elejéről megmaradt ereklye és egy a harmincas években készült topográfiai térkép is segítette munkánkat.)

A természeti környezet vizsgálatát azért tartjuk fontos feladatnak, mert ennek hatása az ember által teremtett mesterséges környezetre, a helyi társadalom életére rendkívül fontos. Ugyanakkor az ember visszahatása a természeti környezetre sem megkerülhető kérdés. Dolgozatunkban néhány példán keresztül ebbe kívánunk betekinteni Siklód példáján keresztül.

Az erdélyi táj

A magyar nyelvben igen gyakran előfordul a *táj* szó. Találkozhatunk vele a köznyelvben, a médiában, a tudományban, a szépirodalomban. Az Erdélyt borító színes felszín miatt szentelek egy fejezetet a dolgozatban eme ugorkorból származó kifejezésnek. Erdély történelmi nagytájnak tekinthető. Felszíne tagolt, vízhálózata sűrű, erdő-, mező-, talaj- és ásványi gazdagsága nagy. Történelme régi és eseménydús, lakóinak etnikai és vallási struktúrája sokrétű. Így érthető, hogy Erdélyben is fennmaradó nyelvünkben tájneveink sokasága él.³³ Táj szavunk német megfelelője a Landschaft, a francia paysage és az angol landscape kettős jelentésű. Megfelelő melléknév hozzáátételével a térfogalomhoz, olyan területet jelezhetünk, amely sajátos jegyeivel különbözik a szomszédos térségektől: természeti, földrajzi, néprajzi, közigazgatási, történelmi táj. Ezzel szemben a köznyelv kötetlen értelemben használja a táj fogalmát, rendszerint valamilyen el nem határolt területre

³² Tóth J. 1981.

³³ Molnár J. 2004. 16.

alkalmazva.³⁴ A népi tájszemlélet, gyakran konkrét területet is megérez, megjelöl és megnevez. Ezeknek a térségeknek a határát vagy egyáltalán nem, vagy csak hozzávetőleg vonja meg. Így a név rendszerint a kérdéses térség valamely szembeötlő tulajdonságához kapcsolódik, pl. Mezőség, Erdővidék, Sárrét, Hegyalja, Sóvidék. A nevek nem kívülről jönnek, hanem a tájban élő emberektől származnak. (Siklód Sóvidék tájegységhez tartozik.)

A tájnak nevet az ott meglepedő nép mindenkor adott; gyakran a központi, vagy helyi hatóság is, esetleg az egyház, vagy később maga a földrajztudomány. Tájneveink magukba foglalhatnak földrajzi vagy gazdasági régiókat. Erdély, benne a Sóvidék és Siklód gazdag a tájnevekben. A tájegységeket elválasztó hegyek, dombok, patakok, mezők és erdők elnevezésében gyakran a helyi közösség történeti emlékei vagy éppen hiedelmei jelennek meg. Siklód környékén a *Kalastorom teteje* elnevezés a víz nevét, a forrásvidék és az egykori kolostor maradványait jelöli. A *Küsmödi, Siklód-kő* jelző, a táj két legmagasabb bércének a magabiztosságát, erejét hivatott megjelölni. *Kőkaliba* leíró szavuk a régi kőlelőhelyet jelöli, mely egyben menedékként vagy pihenőként is szolgálhatott. *Városhely* egy régi legenda szerinti épületegyüttesre utal. *Akasztófabérc* a középkori akasztások színhelyét jegyzi. *Soktó* vidéke a ma már nem látható mesterséges tavak helyét mutatja meg. *Dávidvára* helyszíne szintén történelmi mondára utal. Ezek a példák is kitűnően mutatják Siklód lakosságának a környező táj elnevezésében való közreműködését. Minden apró jelző valamely a múltban történt eseményre, természeti tényező (fa, víz, kő) lelőhelyére utal.

A természeti táj Siklódon

A táj földrajzi értelemben chorologikus (térbeli), területi (regionális), és rendszertulajdonságokkal bír.³⁵ Komplex rendszer tehát, melyben elkülöníthető ugyan a természeti és az ún. kultúrtáj kategória, ugyanakkor ezek egymással szorosan összefonódnak. A kultúrtáj olyan térség, amit az ember a természet adta lehetőségeknek megfelelően hasznosított, azt átalakította: ahol a természet és társadalom közti kölcsönhatás eredményeképpen a természeti táj tehát átformálódott. A természeti táj az emberi beavatkozások előtti állapot, mely korábban a földrajzi folytonosság keretében beburkolta, behálózta Glóbusunkat.

Siklód és környéke egy sajátos kultúrtáj. A helyiek már évszázadokkal ezelőtt művelés alá vonták a környék lankáit. Ugyanakkor az is igaz, hogy az elnéptelenedő vidéki (falusi tér) nyomában a környéken egyre több a felhagyott, korábban művelt föld. A természet visszahódítja a teret. Vélhetően az eredeti természetes állapot teljes egészében rekonstruálódni azonban nem fog. De a tájkép jelentősen átalakul.

A természeti táj bizonyos tájalkotó tényezők (közettani, földtani adottságok, éghajlat, természetes növénytakaró, talaj, hidrológiai adottságok) összetett együttese; és mint ilyen mindig *egyedi*, specifikus földrajzi teret eredményez.³⁶ A tájat alkotó alapvető elemek, illetve tényezők csoportját sokféleképpen osztályozhatjuk. Ezek egymásnak alárendelt elemekből álló sorozatot alkotnak, mely sorozat a következő:

földkéreg → atmoszféra → víztömegek → növényzet → állatvilág

³⁴ Molnár J. 2004. 16-17.

³⁵ Mezősi G. 1993.

³⁶ Mezősi G. 1993.

Ezt az egymással összefüggő kapcsolatrendszerbe szerveződő elméletet hívják *Szolncev elvnek*.³⁷

A tájvizsgálatkor a tájalkotó tényezők dinamikáját is figyelembe kell venni. A statikus tényezők viszonylag lassan ható tényezők, hatásuk epizodikus; míg a dinamikus tényezők gyorsan formálódó tényezők, többnyire mérhető periodikussággal, ciklikussággal.³⁸ Ugyancsak figyelembe kell venni, hogy a tájak (benne a települések) fejlődését helyi- és helyzeti energiák is befolyásolják pozitív, vagy negatív irányban. A helyi energiák elsősorban a természeti környezetből táplálkoznak, de ezen adottságok nagy hatással vannak a helyzeti energiákra is.³⁹ Az alábbiakban összefoglaljuk néhány tájalkotó tényező jelentőségét ebből a szempontból Siklód esetében.

A *kőzet*, mint tájalkotó tényező Siklód esetében mindenekelőtt a pannon agyag, a pleisztocén lösz, illetve a kavicsos rétegek, amiket a falu és a környék építkezéseinél használtak (utak, házak, támfalak, stb.). Mária Terézia „szilárd” falú lakóházakat megkövetelő rendelete óta majdnem minden községben működött téглаégető, így Siklódon is. A téглаégető a helyi igényeket volt hivatott kielégíteni. A második világháború után koncentráldott a téглаipar, így a kisebb égetőket bezárták, ami Siklódon az 1960-as években következett be.

A *hidrológiai viszonyokkal*, mint tájalkotó tényezővel kapcsolatban Siklód esetében az a több száz forrás a legszembevetőbb, mely itt csordogál a vidéken. A vizek tiszták és évszázadok óta „szolgálják” a falu lakosságát. A felszíni és a talajvíz készletek mindig is biztosították a lakosság és a háziállatok vízigényét. Az 1950-es évekig működött vízi malom is Siklódon. Ma már csak a romjai láthatóak. A Siklód-patak – mely átfolyik a falun – csak nagyobb esőzések alkalmával árad. Áradáskor a falu útjai víz alá kerülnek, és súlyos problémát jelentenek a földre kiterített murva elmosásával. Az egyébként is nagyon gazdag forrásvidéket, a hegységek esős időjárása is jellemzi, amit ott jártunkkor is gyakran tapasztaltunk. A csapadék fontos oka a földcsuszamlásoknak, a talajerózióknak.

A hegy túloldalán, Parajdon született Áprily Lajos költő, aki a természet szeretetéről és tiszteletéről, gyönyörű verseiről híres, akinek költészetében az erdélyi táj egyedülálló szépséggel és hangulattal jelenik meg. A vízviszonyokról a költő így fogalmaz:

Parajdi forrásvizek

*Én Istenem, milyen gyönyörűek
A szám mindegyik hűsét megkívánja.
Én vagyok itt a friss forrásvizek
hűtlenkedő, havasi Don Juanja.*⁴⁰

Az *éghajlat*, mint tájalkotó tényező itt Siklódon a gazdálkodás szempontjából kedvezőnek mondható. A mezőgazdaság igényeit a napfény és a csapadék mennyisége kevés kivételtől eltekintve kielégíti. Az aszály ritka jelenség. A történeti forrásokban említett országos éhínség 1817-18-ban Siklódot is érintette.

³⁷ Mezősi G. 1993.

³⁸ Mezősi G. 1993.

³⁹ Viga Gy. 1999. 24. o.

⁴⁰ Áprily L.: A parajdi forrásvizek. 2006. 225.

A *talaj*, mint tájalkotó tényező az éghajlati adottságokkal együtt összekapcsolódik a térség természetes növénytakarójának jellegzetességeivel is. A lomberdők alatt kialakult barnaföld a mérsékelt övekben – így itt is – sötétbarna A-szintet mutatnak, barna B-szint fölött. A szintek alsó részét a bőségesen szivárgó víz a huminsavakkal együtt sokszor világosra lúgozza. A mélyebb B-szintbe települt humuszanyagok, az agyagásványok, a vas, alumínium és mangán-oxidok barna felhalmozódási szinteket képeznek.⁴¹ A talaj minősége kiválónak mondható, ezt bizonyítja az évszázados hagyományokkal bíró siklói gazdálkodás. A dombság lankáin megterem a szőlő, gyümölcsfák sokasága, búza, kukorica (törökbúza), burgonya (pityóka), zöldségfélék stb.

A *növénytakaróban*, mint tájalkotó tényezőben mindenkor fontos volt az erdő. A környező erdőségek, mint fakészlet ma is fontos: a faluban mindenki fával tüzel, valamint a környéken fontos építőipari nyersanyag is a fa. Az erdőségek közelsége évszázadokon keresztül híressé tette a falut fafaragó mestereiről és azok munkáiról. A faluban élők számára mindig fontos alapanyag volt a fa, amit szerszámkészítésre, tüzelőanyagként, építkezési alapanyagként használtak, és nem mellesleg állandó munkalehetőséget biztosított az embereknek. Fakitermelés a mai napig folyik a környező erdőkben, és sok falubelinek van jogosultsága a kitermelésre, amit szálfaégetésként biztosít az erdőgazdálkodás. Faszénégetés is folyik a környéken mind a mai napig.

A természeti és emberi (humán) tájalkotó tényezők sajátos kölcsönhatásban együtt formálják a táj arculatát. A *fenntartható* fejlődés alapja, hogy ez a kölcsönhatás egyensúlyban legyen. A fenntartható fejlődés fogalmának megjelenése a hetvenes évekre tehető, de a köztudatban igazán a nyolcvanas években jelent meg. A fogalom igazán átütő erővel az 1983-ban megalakult Környezet és Fejlesztés Világbizottság (World Commission on Environment and Development = WCED) „Közös Jövők” (Our Common Future) című dokumentumában szerepelt nagy hangsúllyal először, melyet az ENSZ 1987-ben magára nézve el is fogadott. Ezt ismerjük, mint Brundtland jelentést. A Brundtland jelentésben szereplő definíció szerint a fenntartható fejlődés a fejlődés olyan formája, amely a jelen igényeinek kielégítése mellett nem fosztja meg a jövő generációját saját szükségleteik kielégítésének lehetőségétől.⁴²

A definíció, így maga a fogalom is tartalmában idővel azonban tovább bővült. Ma már a fogalom kapcsán mindazt fenntarthatónak nevezzük, ami az emberiség közös jövőjét szolgálja. Egyfajta földi életközösségekben való fenntarthatóságról beszélünk tehát, olyan bolygó méretű tanulási-fejlődési folyamatról, amelynek eredményeképpen az emberi társadalom a Földön fenntarthatóvá válhat.⁴³ A fogalom a tartalmi bővülése során három önmagában is értelmezhető szintre tagolódik:

- gazdasági fenntarthatóság
- társadalmi fenntarthatóság
- ökológiai fenntarthatóság

Az alábbiakban Siklód példáján ezt a fenntarthatósági problematikát foglaljuk össze röviden.

Az ember gazdasági tevékenysége – termelőmunkája – révén állandóan kapcsolatban van a földrajzi környezetével. A termelés folyamatában az ember aktív formáló tényező, de a természet sem mindig passzív: szüntelenül alakul, változik. Mivel erdőségek közelében terül

⁴¹ Officina Képes Világatlasz 1998. 168.

⁴² Közös Jövők 1988. 68.

⁴³ Láng 2002.

el a falu, a környező vidékek faanyag beszállítója volt sokáig. Kellott a fa az építkezésekhez, és kellott a fa az egyébként messze földön híres siklói fafaragói kézműves termékekhez: konyhai eszközökhöz, bútorokhoz, szerszámok nyeleihez stb. Az erdő „túlhasználata” okozta a 18-19. században az addig fenntarthatónak tekinthető fejlődés elakadását.

Siklódon a gazdálkodó ember más módon is nyomot hagyott a természetes környezetében. Az itt folytatott gyümölcsstermesztés például messze földön híres volt. Cseresznyéjét Brassóig elszállították. A falu sajátos klímája okán ugyanis a cseresznye itt később ér, így a mai szóhasználatban megfogalmazott piaci rést egy másik vásáros időpontban tudta lefedni. Fontos különbség azonban, hogy a régmúlt gazdálkodó emberének tevékenysége komplex volt: állatot tenyésztettek, növényt termesztettek, gyűjtötték az erdő kincseit is. Siklód azonban a nyári tapasztalataink szerint ezt az összetett rendszerszerű tájhasznosítást már nem mutatja. Nem a természeti táji adottságok megváltozása szolgál ennek magyarázatául. A változás mögött az a jelentős demográfiai, társadalmi, gazdasági változás áll, melynek következménye – nemcsak itt Siklódon – hanem általában a vidéki terekben a vidék elnéptelenedése. Az elnéptelenedő vidék kísérője a felhagyott egykor művelt szántó, a gazos gyümölcsös, melyet Siklódon mi is megfigyelhettünk. Ez mintegy látlete a vidéki tér napjainkban máshol is megmutatkozó fenntarthatósági problémáinak. A felhagyott területeket a természet visszahódítja.

A természet „rányomulása” az ember által korábban hasznosított élettérre más módon is megjelenik Siklód esetében. A falu egyik sajátossága a környező területeken túlszaporodott vadállomány.

Ahogy mindezt Áprily Lajos is versbe szedi:

*„Zsenge pityókáját
szarvas kikaparta.
Marháját a medve
sokszor megzavarta.*

*Udvarán kutyái
fursán vonítottak
S néha farkasűző
nagy tüzek lobogtak.”⁴⁴ (Lidi fogadósne)*

Szinte nincsen olyan földműves a faluban, akinek ne lenne vadkára. A falutól nem messze található közös *törökbúza* területeket is két csősz őrzi éjszakánként, akik bérét kollektíven fizeti a falu lakossága. A falusiak sajnos tehetetlenek ebben az ügyben. A kollektivizálás alatt a vadállatok vadászata állami monopólium lett, és ezen az Európai Unió csatlakozás sem változtatott. A vadak kilövését szigorú szabályok korlátozzák. És bár a kárt be lehet jelenteni, de a legújabb két nemzeti törvény sem igazán tud segíteni a kárpótlásban. Az állami erdő a Romszilva a Megyei Igazgatóság felügyelete alá tartozik, de a vadászat és a kilövések rendkívül bonyolult adminisztrációs eljárással járnak, és helyi szinten nem megoldhatóak. 2009-től új törvény várható. A leendő törvény szerint, ha a 7000 hektáros vadászati területen belül a tulajdonos több mint 50%-os földterülettel bír, akkor a gazdálkodást ő folytathatja. A probléma csak az, hogy a vadászterületeket állami szinten fogják meghatározni, így a hivatalok arra „törekedhetnek” hogy senki ne érje el az 50%-ot. A kérdés tehát rendezetlen.

⁴⁴ Áprily L.: Aldi fogadósne. 2006. 290.

Nemcsak ebben a vonatkozásban. Sok a megválaszolatlan kérdés a Siklódot magában foglaló természeti táj fenntartható fejlődésének egyéb vonatkozásaiban is.

A siklódi táj fenntartható fejlődése ma nem csupán a még meglévő tradicionális gazdasági-társadalmi sajátosságok túlélésén múlik, hanem azon is, hogy a falu és lakossága miként találja meg a helyét a modernkori urbanizációban. Miként viszonyul a globalizációval együtt járó fogyasztói szokások ártó következményeihez. Például miként oldja meg az urbánus térségekben is problémát jelentő hulladékkezelést. E téma vizsgálatakor felmérést végeztünk Siklódon az ott élő lakosság körében, valamint Siklód közigazgatási központjában Etéden a polgármesternél. Kiindulópontunk az volt, hogy a hagyományos falusi közösségekben, a mindennapi élet során és a gazdálkodásban alig keletkezett felesleges hulladék. Az ételmaradék a moslékba került, az istállótrágya, a komposzt a talajok javítására, a papírt elégették, a vashulladékot a kovács újra fölhasználta, a lyukas fazékból virágcserep, vagy hajtató, esetleg csirkeetető lett, csupán a törött agyagkorsó és a törött sörösüveg maradt meg, de amíg az sem volt sok, annak is találtak funkciót. Például az egérlyukba törött üvegdarabokat tömködtek.

Tulajdonképpen Siklódon ma is él ez a gyakorlat, hisz sok helyen nincs palackos gáz sem, így a főzéshez még nyáron is minden nap tüzet raknak. A sparheltokban szinte minden elég, a fa és a kukoricacsutka mellett a fűszabdalt rossz gumicsizmától kezdve a nejlonzacskóig. Az üvegpalackokat is felhasználják, abba kerül befőzéskor a szörp, a paradicsomlé, vagy a nagy mennyiségben főzött pálinkát is sörösüvegbe téve adták, ajándékozták el, ma elterjedtebb a műanyag üdítőspalack.

A rongyokat még összegyűjtik néhány helyen, mert ahol még van erő, és van kinek, ott rongyszőnyegeket szőnek. Korábban minden darab rongynak, textíliának több „élete” volt, mire újra a szövőszéken rongyszőnyegé vált.

A műanyagok megjelenésével és a hagyományos gazdálkodás megtörésével kezdett halmozódni falvak körül is a szemét. Ennek kezdete Siklódon – az elmondások alapján – az államosítás idejére, azaz az '50-es évekre tehető.

Etéd közigazgatási területe öt településre terjed ki, ezek közül háromban van megoldva a szemétszállítás. Etéd, Körispatak és Küsmöd szemetét traktorral vontatott pótkocsira rakják föl hetente egyszer, és szállítják az ideiglenes kommunális hulladéklerakóba. Siklód ebből kimarad.

A keletkezett hulladékok kezelése, és a szemét elszállítása, végleges lerakása nem csupán a tágabb környéken, hanem egész Romániában sincs megoldva megfelelően. Egy nagyobb regionális lerakó, mely 75 település szemetét gyűjtené össze, – ahogy az etédi önkormányzatnál megtudtuk – még csak pályázati szakaszban van. Ezért a két megye (Hargita és Maros) közösen tervezi a kommunális hulladék átmeneti elhelyezésének problémáját megoldani.

Siklódon a szemetet a felmérésünk alapján három fő módszer szerint kezelik:

- egyenesen a patakba juttatják, ennek a szemétnek fő részét olyan komponensű hulladékok képezik, melyeket szétszedni, vagy elégetni nehézkes vagy körülményes lenne: széttört cserepek, műanyag flakonok is megtalálhatóak itt. Sokan azért választják ezt a megoldást, mert úgy vélik, hogy „eltünteti a szemetet a patak egy-egy

áradáskor”. Az emberek többségének fogalma sincs, hogy ezek a patakok mennyire szennyeződnek, és ezt a szennyezést milyen messze elszállítják és szétterítik. A patak vizének szennyezésével saját maguk és környezetük ivóvízbázisát is szennyezik;

- étetéssel próbálják meg eltüntetni a szemetet, bár többségében tudatában vannak, hogy ezzel a levegőt szennyezik. Az ilyenfajta hulladékégetés, mely gyakran a kertekben történik nem szabályozott és ellenőrzött, és szintén hatalmas károkat okoz;
- a harmadik variáció, az önkéntes és illegális hulladéklerakás általában a falu határán kívül. Bár manapság a hulladékártalmatlanításnak (már amit nem lehet újra feldolgozni) a legmegfelelőbb módját, a hulladék lerakását tartják, ún. szeméttelpeken. Viszont egy ilyen előre megépített, megtervezett telep, mely figyelembe veszi a környezeti adottságokat és a hulladék minőségét, szakszerűen és szivárgásmentesen tudja tárolni a benne elhelyezett hulladékot és a csurgalékvizet is tudják kezelni, még terve sincs. Ezzel szemben az illegálisan lerakott hulladékok csurgalékvizei közvetlen a talajba jutnak, és onnan a terep lejtésének köszönhetően a mederfenéken folyó patakba. Ezek jelentős mértékben rontják a talaj állapotát, és a terület értékét.

Siklód esetében veszélyes hulladék nagy mértékű keletkezésével nem kell számolnunk, hiszen üzemanyag tárolók nem voltak itt, lakk, festék, fűrészpor stb. szennyezés sem képződik jelentős mértékben. Ipari tevékenység nem folyik a faluban. Legközelebb Etéden volt a régi tsz gépállomás területén üzemanyag tároló. Döngkút legközelebb Etéden van, állati fehérjefeldolgozó pedig Brassóban. Az elhullott kisebb állatok tetemeit Siklódon – ha az állatorvosnak bejelentési kötelezettség nincs – vagy elássák, vagy az erdő szélére kiteszik, ahol a vadak fölélük. Ezek a tevékenységek szintén nem ellenőrzöttek széles körben, ezért nagy mértékben szennyezést okozhatnak. Siklóddhoz legközelebb Csíkszeredán van a hazai ÁNTSZ-nek megfelelő közegészségügyi intézmény területileg illetékes központja, de Székelyudvarhelyen van a kirendeltség.

A Falukutató tábor Simon Lajos magyarországi vállalkozó palackzsugorító prés-adományát a siklódi iskolának adta át azzal az ígérettel, hogy az iskolás gyerekek segítségével a faluban a palack-hulladékot ezzel dolgozzák fel. Ennek révén talán beindulhat helyben a szelektív hulladékgyűjtés, és talán az üres flakonok nem a patakot fogják szennyezni.

Felhasznált irodalom:

Áprily Lajos (2006): *Összes költeményei*, Budapest, Osiris Kiadó

Láng I. (2002.): Környezetvédelem- fenntartható fejlődés – Mindentudás egyeteme (<http://mindentud.hu/lang/20040806lang1.html>)

Mezősi Gábor (1993): A földrajzi táj In: Borsy Zoltán (szerk.): Általános természetföldrajz Nemzeti Tankönyvkiadó Budapest

Molnár Jenő (2004.): *Táj és társadalom*, AGORA-UKE, Székelyudvarhely

Tóth József (1981): *A településhálózat és a környezet kölcsönhatásának gyakorlati kérdései*. Földrajzi Értesítő, 29. 273-301.

Viga Gyula (1999.): *Utak és találkozások*, Herman Ottó Múzeum, Miskolc

SIKLÓDI MOZAIKOK

Simó Áron egyetemi hallgató

Bevezetés

Közel két hetet töltöttem Siklódon 2007 júniusában. Az ottani élet több kisebb területéről gyűjtöttem adatokat, és tettem megfigyeléseket. Ezek közül talán a siklódi esztenáról láthattam legtöbbet, hiszen itt közel egy hetet töltöttem. További gyűjtéseket végeztem házról házra járva a kenyérsütés részleteiről, az egykor gyümölcsösben igen gazdag siklódi határ régi gyümölcsfajtáiról, és azok felhasználásáról, továbbá a házigazdáinkkal együtt dolgozva betekintést nyertem a szénacsinálás folyamatába.

A siklódi eszténa

Hogy milyen fontos szerepe van a juhászatnak Erdélyben, azt jól tükrözi Szebeni Géza 1940-ben írt, *A csíki juhászat* című tanulmánya, miszerint Erdélyben a juhtej és a túró olyan fontos népelelmezés szempontjából, mint az Alföldön a szalonna.⁴⁵ És valóban elmondhatjuk, hogy az Erdélybe látogató vendég fejében is az itteni hegyes-völgyes táj képe összekapcsolódik a finomra „nyírt” hegyoldalak között meghúzódó pásztor építménnyel, az esztenával, a juhással, juhaival és a kutyáival, és jellegzetes termékeivel: a juhsajttal, túróval, ordával. Habár az utóbbi évtizedekben Erdélyben is egyre kevesebben vállalják „főállásban” a mezőgazdasági munkát és a paraszti életformát, azért még elmondhatjuk, hogy sok falu határában még mindig megtalálhatók a juhtartás adott helyre jellemző formái.

Én a Siklód határában levő, Kis Albert és családja (Jolán, a felesége és a két gyermekük) által vezetett esztenán töltöttem közel egy hetet. Ezen idő alatt tett feljegyzéseim és meglátásaim, és az erdélyi juhtartásról talált kevés szakirodalom alapján írom most le az ott tapasztaltakat, összehasonlítva az irodalmi adatokkal.

Ha a falu központjából elindulunk a Papszeren keresztül a határba ÉK-i irányba, ebben az évben a Siklód-kő lábánál találjuk az esztenát, amelynek központja és épületei három éves forgóban kerülnek mindig a határ másik részére. Felfelé menet megfigyelhetjük, hogy a határban – az állattartás és a munkaképes helyiek számának csökkenésével – egyre több kaszálatlan, műveletlen terület marad, amely most bőven terem fűvet a nyájnak. Az év során hagyományosan Szent Györgytől Szent Mihály napjáig találjuk itt a juhokat, legalábbis a falubeliek („*a népek*”) juhait. Kis Alberték saját juhaikkal azonban – az időjárástól függően – már hamarabb is kijönnek, és ha van még elegendő fű, és a hó nem takarja be – mint például az elmúlt 2006-os évben, amikor igen enyhe volt az idő – akkor a tél első felében is kint tudnak maradni, megrövidítve ezzel a téli tartás és takarmányozás időszakának költségeit.

Összességében 800 körüli a nyáj létszáma az esztenán (főként juhok, de kecskék is vannak), ami saját elmondásuk szerint is soknak számít. Siklódon a teljes nyájból ma kb. 500 a fejős, 200 a bárány, 15 a berbécs (kos), a többi *meddü*, vagyis nem ad tejet. Ennek megközelítőleg a fele a falubelieké, a többi a major sajátja. Régebben több esztenát is eltartottak a falu juhsgazdái, és inkább a 4-500 juh tartása volt a jellemző. Mára csökkent a *népek* tulajdonában levő juhok száma, azonban a *major*, (a juhászat vezetője) saját juhainak száma jelentősen megnőtt. Ezt a folyamatot, amely szerint a majorok a juhnyájban egyre több saját

⁴⁵ Szebeni G. 1962. 54.

juhok tartanak, már az 1960-as években leírta Kovács László.⁴⁶

Kis Albertékről és az esztenáról elismeréssel beszélnek a faluban, sikeres embernek tartják őket ezzel a juhszámmal. A dokumentumok is fontosnak tartják megjegyezni, hogy a juhász szerepére igen rátermettnek kell lenni. Míg más állatokat gyakran bíztak gyerekekre, vagy félszeg emberekre, a juhásznak hozzáértő embernek kellett lennie, hiszen híre a környező falvakba is eljutott. Azonban arról is írnak a források,⁴⁷ hogy már a 60-as években Erdélyben fogyóban voltak az igazi pásztorok és fejőemberek, amit Siklódon is megerősítettek a gazdák.

Kovács László *A közös fejős juhnyájak tejhaszonvételi formái Erdélyben* című tanulmányában leírja az Erdélyben még fellelhető juhtartási formákat.⁴⁸ Írásában a juhsgazda és a juhász megegyezése szerint csoportosítja a juhtartási formákat, és a két fő csoportot a *tejül-* és a *tejtermékül való részesedés* alkotja. Az első csoportba tartozó formákban tehát a juhsgazda tej formájában kapja meg a részesedését, és azt ő maga (vagy mással összetársulva), otthon dolgozza föl. A siklódi idős emberek elmondása szerint ehhez hasonló rendszer működött még az ő idejükben itt a faluban is. Néhányan összeálltak a saját juhaikkal, és felváltva, szerbe tartották és fejték azokat, és minden nap más őrizte, fejte, vitte haza és dolgozta fel a tejet.

A második csoportba tartozók feldolgozott termékben (általában juhsajtban, ordában, vagy túróban) kapja meg a juhok után járó részt. Ez utóbbin belül Kovács újabb csoportokat alkot aszerint, hogy mi alapján állapítják meg a mértéket, a járandóságot. Van például, hogy az egyszeri vagy akár egy évben többszöri, – régebb ünnepélyes szertartás mellett elvégzett – próbafejéskor kifejt tejmenyiség alapján határozzák meg, míg máshol csak egy adott térfogatot (pl. kupát) kellett elérni, és ehhez határozták meg a járandóságot. A szerző azt is leírja, hogy megfigyelhető egyfajta időbeli fejlődés az egyes típusok között. Az újabb időkben egyre egyszerűsödik a megállapodás. A fiatalabb generáció már nem bajlódik a valóban sok időt igénybe vevő bemérés "szertartásával", és a néha bonyolult számításokkal. A legutóbbi időkben – és itt siklódon is ezt tapasztaltam – már csak a fejősök számára kötnek megállapodást. Már a Szent János napi – legkevesebb egy deciliteres kifejt tej – mennyiségi határ feltételét sem tartják, de minthogy megismerik fejéskor, hogy melyik juh kié, az elszámoláskor megmondják, hogy következő évben azt nem ajánlják megtartani. Mivelhogy egyre több a saját juhuk, így a kisebb eltérések a kifejt tej mennyiségében már nem számítanak olyan sokat.

Siklódon a gazdákkal kötött megállapodás szerint az őrzésért a major kap 12 leit a fejőre és a meddőre, 6 leit a bárányra, ezen felül 6 liter gabonát (fejőre, meddőre) 3 litert (bárányra) és egy kg kenyeret a fejőre, a major pedig a gazdának ad egy fejős állatra 8 kg sajtot, és 1,5 kg ordát.

Szebeni Géza fent említett tanulmányában található részletesebb leírást a juhtartás építményeiről is,⁴⁹ amivel a siklódi építményeket összevetve, igen sok hasonlóságot tapasztaltam. Az eszténa itt Siklódon több, fából összeállított épületből áll. Ezek könnyű szerkezetűek, hogy bármikor könnyen odébb lehessen helyezni. A falai deszkából vannak, nejlon fólia van rá erősítve, hogy a szelet megfogja, míg a tetőre vékony fémlemezeket erősítettek. Szebeni Géza leírása szerint Csikban azonban a réseket nem tömték be, így jobb volt a szellőzés, a füst könnyebben ki tudott menni, és – mivel itt aludt a juhász – az éjjeli

⁴⁶ Kovács L. 1968, 43.

⁴⁷ Kovács L. 1968. 45.

⁴⁸ Kovács L. 1968. 9-50.

⁴⁹ Szebeni G. 1962. 58-61.

vadak támadását is könnyebben meghallotta. Padlója mindkét helyen döngölt föld, mennyezetük nincs, hogy az egyébként kémény nélküli épületből könnyen kimenjen a füst. Ablakokat nem találunk rajtuk, csak egy ajtót, ezen jön be egy kevés fény.

Lényeges különbség azonban Szebeni tanulmánya alapján, hogy Csíkban csak egy épületet építettek, ebben lakott a *bács* (a juhászat vezetője), és itt folyt a tej feldolgozása is, ezenkívül pedig az összes személyes holmiját és szerszámát, és az összegyűlt sajtokat is itt tartotta. Siklódon ezzel szemben több épületet találunk. Az egyik csak tárolóként szolgál, a másik a konyha és étkező, míg a harmadikban történik a tej feldolgozása. Az utóbbi épület sarkában van kialakítva egy tűzrakóhely, amit körbe raktak kövekkel. Ezt rendszeresen kitapasztják sárral, amikor a nagyobb esők után ragadós sár lesz, hogy megvédje a fa épületet a tűztől. Kéménye nincs az épületnek, a tető résein megy ki a füst. Középen áll a nagy, fából készített oltókád, amiben a tej *megszűrődik*, majd *megoltódik* sajtnak. Oldalt vannak a sajt készítés eszközei: a *kelena*, amiben a megaludt tejből a savót kicsorgatják és átgyúráják, a túlsó oldalon pedig a fából készült *szorító*, amiben a még friss sajtból nyomtatják ki a savót. A bejárattal szemközti falra polcok vannak szerelve, ezen tartják a kész sajtokat és a feldolgozáshoz szükséges eszközöket.

Közvetlenül a tejfeldolgozó épület mellett található a hasonló nagyságú raktárépület. Ebben különböző szerszámokat, láncfűrész (*drusba*), nagyobb mennyiségű élelmiszert, szemes takarmányt stb. tárolnak, ide hozzák át a sajtokat is, ha a másik helyiségben már nem fér el. A két épülettel szemben van egy harmadik, ahol talán a legtöbb időt töltik. Ez szolgál konyhaként is, itt vannak az étkezések, és a szoba sarkában levő ágyon szoktak napközben lepihenni. Egy asztal van beállítva a sarokba két paddal, egy szekrény, egy sparhelt és egy gáztűzhely palackkal, mivel nyáron nagyon meleg lenne bent tűzön főzni.

A konyhától kicsit távolabb állítottak fel egy kerekeken húzható lakókonténert („*cirkuszos kocsi*”), ahol a két szülő és a két gyerek a három emeletes ágyon alszik, itt tartják a ruhaneműiket is. Az építmények közötti szűk területet egy alacsony *kert* (kerítés) veszi körül, ami a nagyobb háziállatoktól véd. Az eszténa elhelyezésekor fontos szempont volt a forrás közelsége. Az eszténa fölött mintegy 100 méterre találunk egyet, amit ugyan a sok háziállat közelsége miatt ivóvízként nem használnak (azt a néhány száz méterrel arrébb lévő forrásról hozzák), de a vizet egy slagon keresztül levezetik egy rossz kondérba, és ezzel a vízzel szokták a tejes edényeket elmosogatni. A kisebb mélyedésekben, amik a túlfolyásból keletkeztek, a disznók dagonyáznak. Egy kicsit lentebb az esztenától, az itt induló kis völgyben találjuk azt a mindenféle szemetet és hulladékot, amit nem tudtak elégetni: a lyukas lábostól a szárazelemeden át a döglött macskáig.

Egy kicsit feljebb van egy veteményesnek kialakított terület, itt volt tavasszal legelőször a *kosár*, ezzel a bőséges trágyázást megoldották. Aztán lóval felszántották a földet, és jórészt *pityókat* ültettek bele, de maradt itt egy kis hely más zöldségfélének is: paradicsom, paprika, uborka, bab, tökfélék is megteremnek itt a hegyen is. A kert tövises ágakkal van körülvéve, hogy az állatok kárt ne tegyenek benne. Néha azonban mégis bejut egy tehén, vagy disznó, ilyenkor „*cukkionnéne*” „*hujkionnéne*” és más hasonló kiáltásokkal és bottal hajtják ki őket. Egyszer az egyik koca majdnem az összes uborkát tönkretette, ezért úgy megharagudtak rá, hogy egy lánccal ki is kötötték a napra, hogy lefeküdni is alig tudott. Ezen kívül sok baromfi is járkált az eszténa körül, időnként a konyhába is bementek felcsipegetni a lehullott maradékokat. Egy kicsit lentebb több tehén és ló volt kikötve egy árnyékosabb, ligetes részen, ezekhez Kisék egy rokona jött fel fejni reggel és este, aki időnként a juhok fejésébe is besegített.

A juhok – fejések idején és estére – a *kosárba* vannak rekesztve, amelyeket másra már nem használható szédeszkákból összeszögelt *lészából* (kerítéselemekből) állítanak össze. Míg a magyar nyelvterületen gyakori a kör alakú, egyosztatú és általában egy helyben álló kosár, addig Erdélyben a téglalap alakú, három osztatú és könnyen áthelyezhető kosár a legelterjedtebb.⁵⁰ Ezt régebben kétnaponta továbbhelyezték, hogy minél több helyen javuljon a mező az állatok trágyájától. Ma már csak ritkábban helyezik odébb, hiszen fű van bőven a határban, az odébb helyezés viszont sok munkával jár. Akkor szükséges ezt mindenképp megtenni, ha nagyobb, többnapos esős időszak van, mert ilyenkor az állatok elcsúsznak a sárban.

A kosár rendszerint három részből áll: egy *meddükosárból* (meddők és a bárányok számára), egy *hálókosárból* (itt éjszakáznak a fejősök) és az *eszterengából* (ahova fejés után átkerülnek az állatok).⁵¹ Siklódon azonban csak két részt találunk, ahol a *meddűk* és a fejősök hálnak. Fejés után az állatok a kosáron kívül kerülnek. Ez utóbbi kettő között van kialakítva kis csapóajtókkal a *likas lésza* egy kis tetővel (*komárnyék*) a négy fejőhely, alatta dobogóval (hogy az állat ne tudjon elrugaszkodva kiszabadulni a fejő ember kezéből). A kosarak mellett van a két *kaliba* (csak egy ágyhelynyi alapterületű, kis fedéllel ellátott fabódé) a két *pakulárnak* (a bács alkalmazottai, akik a juhokkal járnak ki), akik a juhok mellett éjszakáznak, és őrzik a nyáját.

Az esztenán töltött időm alatt próbáltam minél inkább bekapcsolódni az ott élők napi ritmusába, így most egy nap átlagos „menetrendjén” keresztül írom le a tapasztalataimat.

A nap nyáron – június közepén – az 5 órás fejéssel kezdődik. Ilyenkor még csak épp világosodik, a Nap csak a kb. másfél órás fejés vége felé jön fel a Siklód-kő tövében. Kimennek tehát legalább négyen (általában a két pakulár, a gazda és a felesége), viszik a két 25 literes alumínium tejeskannát és a négy rozsdamentes acélból készült sajtárt, amibe fejnek. Reggel még ezeken felül is visznek egy-két vödröt, mert a reggeli fejésnél több tejet adnak az állatok. A fejéseknél általában ott áll még egy *eszterenga-hajtó*, aki egy bottal és „*hiiki-hi-hi-hi*” kiabálásokkal tereli az állatokat a *likas lésza* felé. Tehát leülnek négyen a *komárnyék* alá a fejőhelyekre, amelyek között vannak a két csapóajtóból álló *rekesztések*, két lábuk közé veszik a sajtárt, aminek két füléhez kötve, a sajtár száján keresztül van egy dupla kötéllel rögzített *csipor* (fém bögre). Fejéskor ebbe a *csiporba* fejik a tejet; ezzel mérhető is, hogy mennyit ad az állat, közelebb is van így a tőgyhöz, nem spriccel annyira. Elkezdődik tehát a fejés olyan módon, hogy a *lésza* csapóajtóit – amit két oldalról a térdükkel tartanak – kissé visszaengedik, ezáltal a mögötte lévő állat ki tud jönni rajta. Ilyenkor lassan engedik, majd az egyik hátsó lábukat elkapva maguk elé húzzák, általában a bal kezükkel megfogják az állatot a tőgyének a tövénél (itt érzékenyebb, így könnyebb megtartani), jobb kezükkel pedig olyan módon fejnek, hogy a kissé begömbített mutató, vagy a középső ujjuk és a behajlított hüvelykujjuk bütyke közé szorítják az állat tőgyét, és fentről lefele kipréselik a tejet. Az első pár sugár után már meg tudják nedvesíteni az ujjukat egy kis tejjel, hogy az jobban csússzon, ezt később is többször megteszik a habosra kifejt tejjel.

A kecskéknek más formájú tőgyük van; lehet marokkal is fejni őket, ha az kényelmesebb, de gyakran ugyanúgy fejik azokat is, mint a juhokat. A fejés során megfigyelhető, hogy a kecskék törekednek előre kerülni a *lésza* kijárata felé, míg a birkák egy részét nehéz rábírní, hogy arrafelé menjen. A rengeteg állat ellenére az esztenán dolgozók ismerik az állatokat,

⁵⁰ Szabadfalvi J. 2003. 722.

⁵¹ Szebeni G.1962. 66.

tudják, melyikre kell figyelni; így például az egyik oldalán törött szarvú, tarka kecske ki szokott ugrani a kosárból, ezért azt még az elején a *lészához* kell terelni. Vannak birkák, amelyek mielőtt sorra kerülnének, rendszeresen átugorják a *lésza* csapóajtajait, miközben még mindenki fejés közben van; ilyenkor a fejő kezével megpróbálja – nagy káromkodások és verések között – „röptében” elkapni, majd megvárja, míg a mellette levő befejezi egy állat fejését és átveszi. Ezeknek a „bolond” állatoknak a nyakába kolompot szoktak akasztani, hogy már előre felkészüljenek egy-egy ilyen akcióra. De, megismerik az állatokat a tulajdonosát tekintve is; tudják, kié, hogyan tejel, van-e valami betegsége stb. A major azt is látja, hogy a *pakulár* jó helyre vitte-e a juhokat legelni, ha adnak elég tejet.

Ha a többségnek már majdnem tele van a sajtárja, akkor megállnak, és átöntik a tejet a kannába. A fejés végeztével együtt viszik be a megközelítőleg 130 liter tejet, a nagyobb kannákat két oldalt fogva, láncban, egyszerre lépve.

Az esztenánál aztán a nagy *oltóskádba elszűrődik* a tej egy sűrű szövésű rongyon. Ha hideg az idő, melegíteni is szokták a tejet, 37 C az ideális hőmérséklet a sajt készítéshez. Ez után *megoltódik a tej*: 1dl vízbe fél mokkáskanálnyi, boltban vásárolt oltó port kevernek, amely savanyodás nélkül olvasztja meg a tejet, szétválasztva a vízben nem oldódó kazeintől a savót. Régen a szopós bárány gyomrában lévő anyagból készítették az oltót, de ezzel több munka van, máshol viszont (pl. Gyimesben) azt mondták nekem, hogy azzal tartósabb sajt készíthető.

Végül a tejes edényeket a rossz kondérban elmosogatják és felakasztják egy fára, a szűrő rongyot is alaposan kimossák és kiakasztják száradni. Néha külön melegítenek is vizet vagy savót a mosáshoz. Ezután jön a reggeli, legtöbbször túrós puliszkát esznek ilyenkor, esetleg sajtot, ordát és zöldséget. A pakulárok szoktak a sajtból gyúrni egy darabot, amit zsebre tesznek, és napközben azt eszegetik.

Reggeli után a két pakulár kiviszi a nyáját a kutyákkal, egyik a *meddüket*, másik a fejőseket. Hivatalosan 100 juhonként szabadna egy kutyát tartani, és legfeljebb hármat, de a gyakorlatban három kutya nem elég például a medve távol tartására. Az esztenát szinte minden irányból legelők veszik körül, és Siklód határában sok a forrás is. Ezért a pakulár néha visz magával egy kapát, amivel kitisztítja, kibővíti a forrásokat, hogy itatni tudjon legeltetés közben.

Az esztenánál a reggeli ideje alatt – általában fél óra alatt – megalszik a tej (ujjal tapintva érezhető), ezt két kézzel először összetörik, majd belenyúlva a kéz melegétől *összemegy*, összeáll gomolyába. Ekkor kétfelé vágják, így a sajtruhát aláfűzve ki lehet emelni egyben és átrakni a *kelenába* (egy fateknőbe, aminek egy folyóka van az alján), ahol a savó ki tud folyni egy vödörbe. Ebben aztán összezsavarva a rongy négy sarkát *gyömöszkölik*, kipréselik a savót. Ha már több nem jön belőle, szétnyitják, és kézzel *megvacskolják* (összetörik), majd újból kipréselik a savót addig, amíg a színe átlátszó, sárgás nem lesz. Ekkor már hengeres formába *sirítik* össze, a két végét a rongynak pedig betekerik, és átrakják a sajtszorítóba, ahol két sajtnak van hely kialakítva. Ha a másik is kész van, leeresztik a felső lapját, és egy kövel lenyomtatják; itt áll egészen a következő sajt elkészüléséig. Ekkor kibontják a ruhából, és a polcra rakják száradni, érni, ahol kissé elterül, megereszkedik a melegben. Azt mondják, hogy nyári időszakban kb. 5 l tejből lesz egy kg sajt, míg ősszel, amikor a tej zsírosabb, kb. 4 l tejből lesz ugyanannyi. A *népek* (a falubeliek) ezért inkább ősszel szeretik kikérni a fejősök után járó sajtot, mert az akkor zsírosabb, sárgásabb színű lesz a füsttől. Keresztúron a tejgyárban (*icsil*) viszont a fehér színűt szeretik jobban. A sajtot aztán leőrlik és sóval *megvacskolják* túrónak, így hosszú ideig eláll.

Eközben a kifolyt savót és a kádban maradó savó egy részét átszűrjük a tűzön levő kondérba, ami nem fér bele, azt pedig a sarokban levő nagy vashordóba öntik. Ide kerülnek más konyhai hulladék is, ami aztán kissé erjedni is kezd a melegben. Ebből kapnak pár vederrel a traktorgumiból kialakított vályúba a disznók. A tűzre feltett savót – különösen forrás előtt – kavargatni kell, hogy le ne égjen. Forrás előtt *kezd szállingózni a fehérség felfelé*; ez frissen a *zsendice*. Ha már a kanálon megáll, akkor jó, félrehúzzák a tűzről, így a maradék a kondér aljáról is felszáll. Ezt aztán egy rongyba leszűrjük, és felakasztják egy szögre csepegni, ez lesz az *orda*. A maradék főtt savóba szoktak mosogatni, ez oldja a zsírt, és szép fényessé teszi az edényeket. A parazsat, ami marad, betakarják hamuval, hogy a következő tűzgyújtáskor is legyen még parázs.

Ezután a déli fejésig nincs szokásos munka. Az asszony általában ilyenkor főzi meg az ebédet, a férfi lepihen addig, esetleg ha kell, fát vág, a kosarat javíthatja stb.

A major és a felesége időnként lemegy a faluba, visznek le sajtot, ordát, visszafele vásárolnak kenyérfélét, zöldséget, (keddenként jön a faluba egy kibédi ember, aki hoz kukoricát, gabonát, lisztet, korpát stb.). Ha a *népeknek* nem kell sajt, és már nem fér el a polcokon, akkor Szovátra viszik be, ahol egy ismerős eladja. Egyébként kb. 10 lei az ára a piacon a sajt és az orda kilójának, ha valaki az esztenától veszi, akkor 6 lei az orda, 8 lei a sajt ára.

Dél körül ér vissza a nyáj. Ekkor hasonlóképpen zajlik a fejés és a feldolgozás, mint reggel, azzal a különbséggel, hogy kevesebb tejet adnak az állatok, este pedig még kevesebbet. Általában szeptember 15. után – az egyre fogyó tejmenyiség miatt (azt mondják, Szent János napjától, június 26. után kezd fogyni a tej) – már elmarad a déli fejés, és csak a reggeli és az esti marad, végül is december 6. körül szokták teljesen abbahagyni a fejést.

Ebédre igen hasonlókat főznek, mint lent a faluban. Az irodalmi forrásokban a juhászok étkezési szokásával kapcsolatban kiemelik, hogy ők nagyobb arányban fogyasztják a maguk által készített tejtermékeket, és ritkábban kerül hús az asztalra. Ez utóbbit Siklódon nem tapasztaltam; délben ugyanis igen gyakran esznek húsfélét, amiből vacsorára is marad néha.

Az ebédet követően pihennek. A pásztoroknak nincsenek nagy igényeik, úgy elterülnek a fűvön, mint akik elestek, fejükbe vágják a kalapot, és alszanak egyet a tűző napon. A fél hetes esti fejésig nincs meghatározott munka. Én a kisgyerekekkel bóklásztam néha, volt hogy a pár száz méterre levő forrásról hoztunk ivóvizet, többször pedig felkerestük a környékbeli elhagyott gyümölcsfákat. Szerencsémre éppen cseresznyeérés időszakában jártam ott, így a híres siklódi cseresznyefajtákból megkóstolhattam az *Üvegszemű*, *Fekete*, *Ropogós*, *Széppataki*, *Fehéroidalú* és *Idecsi* fajtákat. Sokat ettünk belőle, de haza is vittünk egy keveset kóstolónak, és a major feleségével ebből főztünk be néhány üveggel télire.

Szomorú volt látni az elhagyott gyümölcsösöket, amelyeket már nem gondoznak. Azt mondják a siklódiak, nem éri meg, mivel a medvék is rájárnak, letörnek nagyobb ágakat, és úgy eszik meg róla a cseresznyét, de a cigányok is, és néha a gyerekek is így szüretelik ágastól a jövő évi terméssel együtt.

Az esti fejésre a *meddük* és a pakulár nem jött vissza, így alkalmam volt gyakorolni a fejést, ráadásul a „tehenes ember” sem ért rá. A fejés után általában még egy kisebb kört tesz a pakulár a juhokkal, aztán betereli őket a kosárba. Esti vacsora után még világosba mennek lefeküdni.

Az esztenán élesen elhatárolódnak a szerepek, kinek, melyik munkát kell végeznie, ugyanakkor Erdélyben nem jellemző az alföldi juhászoknál ismert szigorú pásztor-rangsor. A siklódi tapasztalataim azt mutatják, hogy a pakulároknak a legegységesebb, a legjobban meghatározott a szerepük a munkafolyamatokban: a juhok legeltetése, a fejések és a fejőedények elmosogatása. A feleség dolga a tej feldolgozása a kádba elszűrt tejtől a sajtig. Emellett a házi munkák is ráhárulnak, a főzés, a mosás, a takarítás, a baromfiak etetése és a konyhakert művelése is. Szebeni Géza leírása szerint Erdélyben általában a feleség nincs fent az esztenán, hanem otthon végzi a házimunkákat, esetleg napszámba jár, kézimunkázik, és csak nagyobb idénymunkák idején megy fel az esztenára.⁵² Ugyanakkor azt is leírja, hogy például Gyimesben már gyakoribb, a román pásztoroknál pedig általános, hogy a major (bács) felesége is fent lakik az esztenán. A náluk leírt szerepkörök szinte teljesen megegyeznek a siklódon tapasztaltakkal. A major feladata az egész juhászat irányítása, a nagyobb vásárlások és a termékek eladása, a lovak, a kocsik és a gépek rendben tartása, a tűzifa beszerzése és felvágása, a föld megművelése, de segít a fejésben és néha a sajt készítésben is. A kisgyerekeknek nem sok kötelezettségük van, de néha *eszterengát* hajtanak, fát hoznak be, gyümölcsöt szednek stb.

A siklódi juhászok az EU hoz való csatlakozás miatt a jövőt nem látják túl derűsen. Egyre több olyan szabályozást vezetnek be ugyanis, ami például a mostani tejhaszonra épülő gyakorlatot lehetetlenné teheti. Már most is vannak ilyen rendszabályok: például a tejgyárba nem lehet a sajtot szekéren bevinni, csak autóval. A piacon való árusítással is egyre több a gond. Eddig még csak az állatok egészségügyi papírjait kérték, de lassan bevezetik, hogy csak a szabályokban előírt higiéniai követelményeknek megfelelő körülmények között lehet sajtot előállítani, amit megteremteni fent a hegyen, szinte lehetetlen. Azt mondják a siklódiak, hogy ha életbe lépnek az EU-s rendszabályok, akkor abbahagyják a fejést, és csak a húzáért fogják tartani az állatokat, arra talán még lesz kereslet az olasz piacon. A gyapjúra már régen nincs kereslet, most is ott rohadt egy kupacban a lenyírt gyapjú az esztena mellett.

Talán lehetőség lesz még egy darabig a falubelieknek és a saját fogyasztásra foglalkozni a tejfeldolgozás hagyományos módjaival, és nem tűnik el teljesen ez a világ. Fontos megemlíteni, hogy ennek a folyamatnak a kezdete már a negyvenes években megindult Erdélyben a kukorica egyre nagyobb térhódításával. A kukoricával egyre hangsúlyosabb szerepet kapott a sertéstartás és a *disznóságok* fogyasztása, ami a juhtartás rovására ment: „*A túró a szalonna kivette a tarisznyából...*”⁵³

Szénaccsinálás - emléktöredékek

Egyik reggel házigazdánkkal, Demeter Sami bácsival mentünk ki Siklód határába, a *Tekenyőnek* nevezett helyre kaszálni. A reggeli fejés és a bőséges reggeli (túrópuliszka, kovászos uborka és tej) után indultunk. *Reggel jó kaszálni, amíg még harmatos a fű, akkor jobban viszi a kasza.* Sami bácsi felszerelt nekem egy régi kaszapengét, amit nem féltett annyira. Felkötöttük rá a kaszatarisznyát (a kaszakalapácsot, a kis üllöt, és a *fénköveket*) és egy másik tarisznyába tettük az asszony, a felesége által csomagolt ebédet: kenyeret, szalonnát, zöldséget, és egy demizsonba ivóvizet, és elindultunk ketten. Miközben mentünk ki a határba, Sami bácsi mesélt. Elmondta, régen hol, mit termesztettek; sok volt akkoriban a gabona és a kukorica a határban, habár azt mondják, hogy ebben a rossz, köves talajban háromszor annyi munkával lehet például búzát termesztetni. Ez a hely is pár éve még szántó

⁵² Szebeni G. 1962. 62-63.

⁵³ Szebeni G. 1962 55.

volt – mutatott körbe, de az utóbbi években a vaddisznók úgy elszaporodtak a környéken, hogy legtöbbször felhagytak a szántó műveléssel, csak a faluhoz közel eső földeken természetnek, ott is gondosan bekerítve, illetve fenn a Siklód-kő mellett egy nagyobb ptyókaföldet őriztetnek.

Szóval a *Tekenyő*ben is látható volt még a szántással körülbelül a szintvonalnak megfelelően kialakított teraszos sávok. Egy ilyen nagyjából egy holdas sávnak álltunk neki a kaszálással. Az idei év elég száraz volt, már a télen sem volt sok csapadék, száraz volt a tavasz és a nyár eleje is. Ez meg is látszódott a földön, Sami bácsi szerint *kétennyi fű szokott lenni*, ha pedig a nyár második fele még csapadékos, akkor sarjút is lehet még kaszálni.

Sami bácsi levette a cipőjét, mezítláb kaszáltunk mindketten. Megmutatta, hogyan van jól beállítva a kasza: ha az élének a hegye és a töve egyenlő távol van a *kocstól*. Fontos, hogy a kasza éle jó szögbe álljon, ezt szolgálja a végébe bevett *pocok*, ami megakadályozza, hogy erre-arra elmenjen, *elfintorodjon az éle*. Megmutatta, hogyan feni a kaszát: a kasza élét felülről megfogva, hegyével kifele, először egy marék lekaszált fűvel letörli a penge két oldalát, hogy a fűdarabokon ne csússzon meg a kő, ezután a vízzel teli tokból kivett *fénkő* (fenőkő) élével a kasza tövétől a hegyéig, a két oldaláról felváltva húzza a hegye felé és egy kicsit lefelé. Ezt a mozdulatot – a kasza élétől, és a kaszált fűtől függően – 10-15 méterenként kell ismételni. *Akkor jó, ha szembeül nézve nem látszik az éle*. Aki sokat kaszál, 2-3 évente elhasznál egy *fénkövet*, és évente egy kaszapengét. Általában orosz pengét vesznek, úgy tartják, az jobb anyagú, mint a román penge.

„*Jaj Istenem, segíj meg!*”, kezdi a kaszálást, és szép ívekben húzza a kaszát, mindig akkora sávot fogva, amit a kasza lendülete kényelmesen végighúz, majd a fűvet lerakja a rend baloldalára. A második kaszás pedig utána jön, kicsit távolabb, hogy nehegy elérje a kaszával a másikat. Visszafele jövet elrázzák, *elpallják* a rendet ha vastag, hogy gyorsabban száradjon.

Ha egész nap használja az ember a kaszát, akkor általában kétszer is sor kerül a kasza élének *kiverésére*. Ilyenkor a kihegyezett, rövid facsonkba ütött vas üllőt a kalapáccsal beüti a földbe, a kaszanyélről leszereli a pengét, majd az élét az üllő „élével” közel párhuzamosan helyezi el, és a laposvégű kalapáccsal vékonyítja el, miközben másik kezével a pengét megtámasztva apránként húzza a hegye felé. Régebbi szerszámokkal épp fordítva csinálták: az üllő volt lapos, és a kalapács vége volt tompán éles. Kalotaszegen ezzel szemben nem szokták a pengét leszerelni a nyélről, hanem a földre oldalt feküdvé, a felhúzott lábra támasztották a nyelet a megfelelő szöget beállítva, és így kalapálták ki.⁵⁴

Gyimesi tapasztalataim szerint – a meredek kaszálókból adódóan – már az üllő elhelyezése is másképp van. A kis tönk oldalában ferdén van az üllő bekalapálva, kiveréskor szintén nem kell a pengét leszerelni. A kasza nyele a hegy irányában támaszkodik, és így épp a megfelelő szögben fekszik fel a lapos üllőre, a megfelelő szög finom beállítását a tönk beverésének irányával is lehet állítani.

Dél körülre végeztünk a terület kétharmadával. Megálltunk a munkával, elsétáltunk a szomszédos elhagyott gyümölcsöshöz, ahol Hólyagos és Török (ropogós) fajta cseresznyefákat találtunk, és hűsítettük magunkat a gyümölcsükkel. Az egyik bokor árnyékában kisebb tüzet gyújtottunk, nyársat vágunk magunknak, és megsütöttük rajta a szalonnánkat, amit kenyérral megettünk, vizet ittunk mellé. Aztán ledőlünk az árnyékba. Nekem délután másfele kellett mennem, így a maradékot Sami bácsi kaszálta le.

⁵⁴ Kós K. 1999. 104.

Másnap délelőtt takarni mentünk, szénázó villákat és fagereblyéket vittünk, amiket maga a házigazda, Sami bácsi készített. Elmondása szerint a nyelet mogyoróból, vagy fenyőből készítik, mert az erős, de könnyű és jó a fogása, a fejét kőrisfából, a fogait akácból, az oldalirányú, félköríves kávét pedig fűzfa porontyából hajlítják. A gereblyéket készíteni és javítani télen szokták, amikor nincs annyi mezei tennivaló.

Amikor kiértünk a rétre, először a naposabb oldalon levő fűvet húztuk össze és forgattuk meg, majd az árnyékosabb oldalon ugyanígy, de akkorra már oda is sütött a Nap. Mikor ezzel végeztünk, megebédeltünk, majd pihentünk egyet. Addigra megszáradt annyira a széna, hogy összerakhattuk *buglyába*. Ehhez Sami bácsi hozott két *pózonát* (hosszabb karót), a végüket meghegyezte, kiválasztotta a *buglya* (szénarakás) helyét, oda egy kis vizet öntött, meglazítva ezzel egy kicsit a földet, majd függőlegesen föl-le mozgatva beütötte annyira a *pózonákat*, hogy azok maguktól megálljanak. Azt mondják, hogy így jobban ellenáll a szélnek. (*Pózona* nélküli szénarakást *meréklyének* hívják). Aztán a pózona köré kezdtük rakni a szénát. Először gereblyével összehúztuk *fiókokba*, majd *villahegyinyi* adagokban raktuk fel a *buglyához*, amit Sami bácsi rendezett el, időnként *megtipodta* (megtaposta), hogy elég tömör legyen. A *buglya* tetején aztán elkezdte begömbölyíteni, hogy az eső könnyebben lefolyjon. A végén gereblyével lehúzta a széleit, hogy azt a szél el ne vigye, és az esőt is jobban levezesse. Ezután kerestünk két ágas végű fát, azt nedves fűből csavart kötéllel összekötöttük, és átdobtuk a *buglya* tetején, hogy ezzel is lefogassuk a szél ellen.

Ha a *buglyák* már megvannak, arra törekednek, hogy minél hamarabb fedél alá (a pajtába) kerüljön; addig nem is kaszálnak újabb adagokat. Sami bácsiéknál már nincsen ló, így az egyik szomszédot kéri meg a szekerezésre. A három tehénnek, amit Sami bácsiék tartanak, mintegy 15-20 szekér szénára van szüksége a télre.

Feleségével egyre inkább azon gondolkodnak, hogy szép lassan kevesebb tehenet tartanak. Megvárják, amíg a tehének kiöregednek, és újabbat már nem vesznek. Ha a szénát mással kell csináltatni, akkor ugyanis egy *buglya* költsége áll egy kaszásból (40 lei), egy takaró munkásból (20 lei), és a fuvarozásból (30 lei), az összesen 90 lei, egy tehén tartásához pedig 8 *buglya* kell.

Felhasznált irodalom:

Kós Károly (1999): Népi földművelés Kalotaszegen. Néprajzi Látóhatár Kiskönyvtára 7. Debrecen

Kovács László (1968): A közös fejős juhnyájak tejhaszonvételi formái Erdélyben. In: Népi kultúra- népi társadalom I. 9-50.

Kovács László (1947): A bálványosváraaljai fejős juhászat. Néprajzi tanulmányok 2. 207-238

Szebeni Géza (1962): A csíki juhászat. Ethnographia LXXIII. 54-89.

Szabadsfalvi József (2003): Juhtartás. Magyar Néprajz II. Gazdálkodás. Akadémia kiadó, Budapest, 706- 748.

TÁRSASMUNKÁK, MUNKATÁRSULÁSOK SIKLÓDON HAJDANÁBAN ÉS MA

Nagy Tamás egyetemi hallgató

Bevezetés

A 20. század második felétől a faluközösségek átalakulásával nagyban változott az ember-ember közötti viszony. A korábban oly nagy becsben tartott baráti, rokoni kapcsolatokat az iparvárosokba költöztetésen túl az új munkarend és morál is folyamatos hanyatlásnak indította. A kölcsönmunkák és kalákák a harmonikusan működő, egymásra utalt közösségek mindennapjainak fontos részei voltak. Nemcsak a nehéz munkáknál fogtak össze az emberek, hanem munkával töltött idő egy részét is kellemesebbé tették azzal, hogy társaságban végezték azt. Nem utolsó sorban a kapitalista világrendtől és a fogyasztói társadalomtól oly távol álló szokásként működött, és működik még ma is, bár súlyát veszítette. Napjainkra a fekete munka elleni harc ürügyén szinte végképp igyekeznek száműzni a mindennapokból.

Különösen érdekesnek találtam a lehetőséget, hogy a választott témámat egy Erdély szívében található, elzárt, erősen öregedő településen kutathattam. A Siklódon töltött közel egy hét alatt, a helyiekkel ismerkedve én a közösségben végzett, társasmunkák, a kalákák helyi szokásait vizsgáltam.

A népi közösség

A népi közösség területileg is együtt élő emberek olyan csoportja, akik egymással közvetlenül érintkeznek, s közöttük a társadalmi együttműködés folyamata a tevékenységek sorozatában valósul meg. Mindez a kölcsönös függés, az együttműködés és az egység gyakorlatát valósítja meg körükben, és a kollektívizmus magatartásformáit, gondolkodásmódját tudatosítja a közösségek tagjaiban. A közösségek nem csupán vérségi, rokonsági vagy fiktív rokonsági alapon szerveződnek. A társadalomszerveződés másik meghatározó rendező elve a területi. A parasztcsalád a napi munkavégzésnek és a gazdálkodás megszervezésének természetes kerete, egyszersmind a külvilággal kialakított kapcsolatokban is elfogadott egysége. Azonban bizonyos munkák megkövetelték az együttműködést a faluközösség többi tagjával is. Ez gazdasági szükségszerűség volt. A monoton munkák közösségben végzése megkönnyítette azokat. A közösségbe beleszületett egyén termelőmunkája eredendően nem lehetett önálló másokétól független: szervezeten és rendszeresen együtt kellett működnie más családokkal, bele kellett szerveződnie a faluközösségbe. Vagyis nem szabad elhatározás volt egy-egy családi gazdaság elemi érdekeit szolgáló társulások létrejötte, hanem kikerülhetetlen, a körülmények kikényszerítették a szükségszerűség.⁵⁵

A társulásnak, a szerveződésnek vagy a természettel való elbánásnak a társadalmi formáit csak az intézményesség képes kifejleszteni és elmélyíteni. Kezdetleges módszerek és formák minden együttélésben előállnak, de magasabb fejlettségüket csak akkor érik el, ha intézményesülnek: szóval a közösség önálló szereppel és önálló egzisztenciával alapozza meg őket.⁵⁶

A néprajzi kutatás társas munkaként foglalja egybe a munkaszervezésnek azokat a formáit, melyek a feladatok gyorsabb, hatékonyabb elvégeztetése érdekében jönnek létre, s a benne

⁵⁵ Szilágyi M. 2000. 558.

⁵⁶ Hajnal Istvánra hivatkozik Hajdú Farkas Z. 1995. 90.

részt vevők egyenrangú viszonyán, kölcsönös segítségnyújtási készségén alapulnak.⁵⁷ Abban az esetben kellett megszervezni az akcióközösséget, ha az elvégzendő feladatot egymást feltételező és kiegészítő részmunkákra lehetett és kellett felosztani. Így a társult személyek más-más szerszámmal, más-más munkafogásra felkészülve, azaz valamilyen speciális ismeret vagy készség birtokában tagolódtak bele az összehangolt munkafolyamatba. Betagolódásuk egyrészt a részmunkák fontosságának, az elvégzésükhöz szükséges szakismeret és erő kifejtés kisebb avagy nagyobb voltának megkülönböztetésével, hovatovább e különbségtétel normává szilárdulásával járt együtt: kiformalódott a munkacapat belső hierarchiája. Hangsúlyoznunk kell azt is, hogy ezeknek a közös munkáknak, alkalmi társulással végrehajtott akcióknak korántsem a munka hatékonyabb elvégzése a kizárólagos célja. A szórakozásnak és az ismeretátadásnak, illetve az egyéni képességek megismerésének és a közösséghez való viszony kontrolljának a lehetősége is a közösen végzett munkák révén szokott megteremtődni. Így minden egyes munkaalkalom a közösségtudat erősítését, folyamatos karbantartását is szolgálni hivatott. Emiatt az ún. társasmunkák egy részénél nem is a munka könnyítésén vagy gyorsításán, illetve a bérmunka „ingyen munkával” való helyettesítésén van a hangsúly, hanem az együttlételet igénylő kulturális és/vagy rituális akciókon. A kölcsönös megsegítésen alapuló munkaszervezést egy román eredetű jövevényszóval, az eredetileg csak az erdélyi regionális köznyelvben használatos, mára azonban már Magyarország-szerte köznyelvi kaláka szóval emlegetik.⁵⁸

A népi közösség Siklódon

„A Kis-Küküllő völgyét szegélyező magas bércz vonul le; s ott, e havas tetején, fenn több ezer láb magasságban van Siklód. Neve talán siklós – sülyedékeny talajától eredett. , egyik legszebb fekvésű s legérdekesebb faluja bérczes hazánknak. A falut minden oldalról nagy cseresnyés kertek környezik, sőt benn az erdő közötti irtványokban is mindenütt ily gyümölcsös kertek pompáznak. Diónagyságu, hólyagos cseresnye oly nagy mennyiségben terem itt, hogy vele Gyergyóban s le Vásárhelyig is nagy kereskedést üznek, mivel pedig itt akkor érik e gyümölcs, midőn másutt már elfogyott, igen jó árban adják el, s ekként pótolják a silány, köves földnek mostohaságát. E mellett sok szűszékot (gabona-tartó ládák) és vékát gyártanak. A falu környékét még e század elején is nagy szilfa-erdők boriták; de a nép szaporodásával kiirtották, s most szántóföldek vannak az erdők helyein. Siklódot protestáns szentföldnek hívják, mert lakói (1500 lélek) igen becsületesek, romlatlanok és vallásosak; elszigeteltségök megvédte az elerkölcstelenedés és elfajulástól; itt őserényeink még eredetiségökben találhatók fel. Siklódon, mint az ősjelleget megőrzött helyen sok eredeti szokás volt és van, melyek néhányát itt fölemlíteni nem lesz érdektelen.”⁵⁹

Talán a falu évszázados magánya, elzártsága az oka, hogy Orbán Balázs képe még ismerős, hogy a siklódi ember hagyományait máig gyakorolja, népi, kulturális értékeit nem hagyja feledésbe merülni. Lélekszáma évről-évre csökken. Nem haladja meg a 300 lelket sem.⁶⁰

2007. június 15-én reggel érkeztünk a faluba, ahol kisebb csoportokban szállásoltak el minket a helyiek. Sajnos bőven volt kihasználatlan lakórész, ahová mehettünk. Siklód erősen előregedő település, a fiatalok nagy része közeli vagy távolabbi városokban igyekszik boldogulni. Mára az egykor ezer főnél is nagyobb lélekszámú településen alig 200 ember lakik életvitelszerűen. Különösen aggasztó a fiatalok kis száma. A káros folyamatok okai

⁵⁷ Szabó L. 1967. 219-237.

⁵⁸ Szilágyi M. 2000. 569.

⁵⁹ Orbán B. 1868. 141-145.

⁶⁰ Szente B. Levente írása Siklóról a Székelykeresztúri Kistérség szövetség honlapján.

nagyon hasonlóak a magyarországiakhoz. Ezt tetézi a nemzeti kisebbségi státusból fakadó hátrány. A következőkben bemutatom, hogy a faluban az eltérő természetrajzi viszonyok, napi munkák milyen „munkatársulások” kialakulását eredményezték.

Témám feldolgozásához vezérfonalként használtam Hajdú Farkas Zoltán a Csíki kalákáról készült kötetét annak figyelembevételével, hogy a Sóvidék és azon belül Siklód nem a Csíki medencében található.⁶¹ Más természetföldrajzi viszonyok, gazdálkodási formák és megélhetési stratégiák jellemzik a két tájat. A könyvben bemutatott konkrét székelyföldi, szűkebben csíki kalákaformák azért adaptálhatók Siklódra, mert a székely hagyományok részét képezik, és bemutatják a kalákák egységesítő társadalmi és kulturális szerepét.

Munkatársulások

A siklódiak a XIX. század közepéig jobbra fából faragott kézműves termékek előállításából, állattartásból és gyümölcsstermesztésből éltek. Ezeket szállították a messzi vásárookra és onnan gabonával megrakodva tértek haza. Az otthoni földjeiken a szántóföldi gazdálkodás kisebb szerepet játszott, viszont a nagyállatok számára a legelőknék és a kaszálóknak fontosabb szerepük volt. A szénakészítés a nyári munkafolyamatokba beillesztve, gyakran közös munkaalkalmak voltak.

Az iparcikkek rohamos terjedésével egyre kisebb lett a kézműves áruk kereslete, így csökkent a jövedelem; ezzel Siklód lakossága számára egyre fontosabbá vált a növénytermesztés is. Annak ellenére így volt ez, hogy a gabonatermesztésnek nem kedvezett az éghajlat és a talajadottságok, ezért a termés hozamok erősen ingadozóak voltak. Kemény munkával is a Sóvidék földjei keveset adtak vissza.⁶²

A mezőgazdasági munkákhoz országszerte, így Erdélyben is egy-egy munkafolyamat gyors és hatékony elvégzéséhez akcióközösségeket hívtak életre. Az időjárás kiszámíthatatlansága megkövetelte az adott feladat mihamarabbi elvégzését. Mivel a betakarítás teljes mértékben kézi erővel történt ezért nagyszámú munkaerőt kívánt, amit az adott parasztcsalád nem tudott mindig biztosítani.

Napjainkig jellemező társasmunka-forma a **kaszáló kaláka**. A széna a kérődzök és más nagyállatok takarmányozásában alapvető fontosságú. A kaszálás időpontjának megválasztásakor a mennyiség és a minőség szempontjait kell összeegyeztetni, azaz akkor kell kaszálni, amikor már kielégítő a zöldtömeg, de még megfelelő a minőség.⁶³ A hegyvidéki kistelepüléseken a lábasjóságok nagy része tavasztól ősziig a hegyi legelőknön volt. Siklódon ma naponta kihajtják az állatokat, a csorda estére hazaballag. A télire teljes egészében etetésre szoruló állatállomány számára megfelelő mennyiségű széna előkészítése létfontosságú feladat volt mindig.

A kaszálásra korábban 2-5 család fogott össze. A családok között lehetett rokoni, baráti, szomszédsági viszony, de leginkább az egymással közeli rokonságban lévők között volt jellemző. Ha valamelyik család nem tudott megfelelő számú kaszást kiállítani, akkor tőlük *rendet rázni* mentek. A megszáritott szénából annyi „buglyát” raktak, ahány család vett részt a munkában, majd sorshúzással döntötték el, kinek melyik jusson.

⁶¹ Hajdú Farkas Z. 1995.

⁶² Viski K. 1911.

⁶³ Háromszék 2007. június 19.

Siklódon már nem beszélhetünk 2-3-4 család összefogásáról, mert alig maradt kivel. Évekkel ezelőtt, ha valaki elvesztette valamely közeli hozzátartozóját, akkor a közösség segítette neki a kaszálásban, hogy mielőbb betakaríthassa a télire szükséges szénát. Mára a település lakosságának száma úgy lecsökkent és elöregedett, hogy a közösségre a nagy munkák idején nem lehet számítani. Az öregek továbbra is segítenek egymásnak, de sok idős házaspárnak, vagy egyedülálló öregnek a közeli városokból – Székelykeresztúr, Székelyudvarhely, Szováta, Etéd, Marosvásárhely – hazajövő fiatalabb hozzátartozója fejezi be a munkát. Akinek nem tud rendszeresen visszajárni és segíteni gyermeke és annak családja, az kaszálóját részesben, vagy egy meghatározott bérért kiadja a még aktív gazdálkodó családoknak.⁶⁴

Siklódon a jószág állományszáma is erősen lecsökkent, azonban aki bírja erővel, néhány juhot és/vagy szarvasmarhát még ma is tart. A téli széna kaszálása nagyobb gazdák esetén már géppel is történik, de még mindig kaszálnak a fiatalabbak az idősebbeknek. Azok a falubeliek, akiknek kevesebb szénára van szükségük, csak a falu belterületén tartották meg a kaszálójukat. Sokan egy küsmödi cigányemberrel vágatják le a szénát. A férfi fizetését pénzben kéri, és mellé még kap dohányt vagy cigarettát, ételt és italt. A lekaszált fű forgatása, „buglyába” rakása és elszállítása már a tulajdonos feladata. A mi házigazdánk, aki a 60-as éveinek végét járó özvegyasszony épp ottlétünkkor kaszáltatta le a kertje alatti területét. A forgatásnál mi is segítettünk. A szénaboglya rakását a kertszomszédja, egy hasonló korú özvegyember végezte, mert házigazdánk, Irénke néni vállát nemrég műtötték, és így nem tudott „magasra” emelni. A következő napokban házigazdánk a forgatásban segített vissza szomszédjának, mert azt már könnyebben tudta végezni.

Siklódon **arató kaláká**ról viszont nem lehet beszélni. Erdély más területein azonban az aratás különösen fontos szerepet töltött be, és tölt be ma is a parasztcsaládok életében. Ilyenkor egy teljes évre való gabonakészletet kellett mihamarabb a raktáraikba juttatni. Az aratás köré rengeteg hiedelem, népszokás kapcsolódik, illetve a kölcsönös segítség itt különösen erősen fejeződik ki. Az erdélyi arató kalákába az adott család rokonait és szomszédait hívták. Mindenkinek voltak „jó emberei” és ha nem is ő maga, hát a komája segítette összehívni a kalákát, bár nem volt nagy szükség a híresztelésre a falun belül. Ahol a lányok sarlóval arattak, ott a fiúk kötöttek. A lányok igyekeztek minél ügyesebben vágni a gabonát, hogy megmutassák, hogy mennyire ügyesek, rátermettek. Az ételről, italról a család gondoskodott, majd az aratás végeztével táncos mulatságot tartottak. Ritkább esetben a kalákások, a dolgozók ellátásukról saját maguk gondoskodtak, a kalákát összehívónak csak a zenészeket kellett fizetnie. Az ilyen segítségnél gondosan számon tartották, hogy melyik család, hány fővel, és mennyi időt volt aratni, és ezt lehetőségeikhez mérten igyekeztek visszaszolgálni. Ha valakinek nagyon sok gabonája volt és nem volt elég pénze, hogy bérbe kiadja a munkát, vagy elég „tehetsége”, hogy a megfelelő időben maga arassa le azt, akkor ebben az esetben is kalákát hívhatott össze. Ebben az esetben az aratás mindig vasárnap volt, majd a munka után táncos mulatságot rendeztek a fiataloknak, ami egészen hajnalig eltartott. Az idősebbek pálinkát kaptak. Itt a kalákának nem az egymás megsegítése volt az elsődleges célja, hanem a fiataloknak teremtette meg a lehetőséget a közös szórakozásra. Bizonyos esetekben, amikor a gabona mennyisége igényelte a cséplésre is kalákát hívtak össze.

A kalákák összehívásának másik fontos területe az építkezéshez köthető. **Építő kalákát** a nagy munka- és kézierőt igényelő feladatokra hívtak és hívnak össze. Ez legnagyobb részt

⁶⁴ Érdekes módját láttam a szénaboglya készítésnek. Egy egyenes 2,5 – 3 méteres karvastagságú ágat vertek le a földbe, majd ezt rakták körbe a megszártított, rendbe rakott szénával körbe-körbe haladva, úgy hogy egymással kötésben legyenek az egymást követő részek.

férfi munkákból áll. Az építkezés vagy a fiatalok külön költözéséhez, vagy valamilyen elemi kár vagy tűzvész pusztításához köthető. Természetesen egy új melléképület, csűr, ól, garázs építése közösségi esemény napjainkban is. Széles körben elterjedt, és a Székelyföldön jellemző a családi, baráti munkaerő összefogásával folytatott építkezés. Az építő – akár a szülők építettek gyermeküknek, akár fiatal házaspárok maguknak – a szűk családtagokon kívül elsősorban rokoni, szomszédai és baráti segítségére számíthatott. Nyugodtan mondhatjuk, hogy az építő kaláka közösségi esemény, az egymást segítő mechanizmusok megnyilvánulásának egyik jellegzetes példája.

Siklódon az 1970-es évek eleje óta alig épült új ház. Régen a legtöbb épület fából készült, ezért az első és legfontosabb feladat a megfelelő épületfa kiválasztása volt a községi erdőből. Az építkezéshez szükséges fát mindenki térítésmentesen kapta. Kalákát először is a kijelölt fák kidöntésére és hazaszállítására hívtak össze. A kivágott fát ökrös szekérral, télen pedig szánnal vitték a leendő épület udvarára. A fa előkészítése általában az építőmester feladata volt. A mester, aki az egész munkafolyamatot irányította, és végigdolgozta – a pincétől a padlás elkészültéig – fizetségért dolgozott. Leggyakrabban pénzzel fizették ki, csak akkor adtak terményt neki, mikor annak magas volt az ára. Ha gabonával fizettek 1 véka búza volt a bér naponként. A mester nem készített semmilyen tervet, hanem a saját tapasztalata alapján dolgozott és irányította a munkát. A talpfa készítéséhez „cserefát”, az épület alapjához, illetve a pince kirakásához követ használtak, amit szintén kalákában fejtettek, gyűjtöttek és hordtak be. A faluba szekérral szállították a megfelelő mennyiségű követ.

A téglát is kalákában vetették. A Papszerről a hegyre vezető egyik út mentén volt a téglavetőhely, a szükséges agyagot pedig az Akasztófa-bérctől hozták. A korábbi, mára már nem álló templomhoz is itt készítették a téglát, akkor is ugyanígy szerezték be a hozzávalót.⁶⁵ A kész téglákat polcszerű építményen tárolták, szárították, majd boglyában égették ki.

A tetőgerendák rögzítéséhez nagyon sokáig csak faszögeket használtak. A tetőfedés szintén nagy kézimunka igényű munkafolyamat, így erre is gyakran hívtak össze kalákát. Ez nem volt nehéz, mivel Siklódon minden férfi értett a famunkákhoz és a tetőkészítéshez. Miután a kupás cserép is felkerült a tetőre, egy virágcsokrot tűztek ki rá. Ha elkészült a tetőfedés is, akkor táncmulatságot tartottak, ahová hivatalos volt mindenki, aki segédkezett az építkezésben. Az ételről, itálról és a muzsikusról az épület tulajdonosának kellett gondoskodnia. Az építkezők pontosan számon tartották, hogy ki, mivel, hányszor segítette őket, és ezt tehetségük szerint igyekeztek mielőbb megszolgálni, viszonzni. Kalákát hívtak épületek bontásához is.

Nemrégiben, 1994-ben épült Siklódon a falu új református temploma. A falu lakosainak önkéntes, nagyon értékes kalákamunkája mellett, az egyházközség nagy segítséget kapott Nyugat-Európából, főként Hollandiából. Elsősorban anyagiakkal segítették az építkezést, de érkeztek önkéntesek is, akik saját munkájukkal gyorsították a templom elkészültét. Ők a helyieknél laktak, a falusiak gondoskodtak az ellátásukról, ami szintén a közös munkavállalás részének tekinthető.

A közösség érdekében végzett kalákáknak rendkívül fontos szerepük van a falu megtartásában, a biztonság megerősítésében, ezzel a közösség identitásának és összetartozásának megőrzésében és megerősítésében. Erre tipikus példa Siklódon is a **gátépítő kaláka**. A Siklód-kő lábánál eredő patakok közül több is a falun keresztül halad. A

⁶⁵ Az Akasztófa-bércen az agyag kitermelésénél csontokat találtak, ez adta a hely elnevezésének és a monda alapját, miszerint itt egykoron kivégző hely volt itt.

porták többségének a kertje a patakra fut ki, sok helyütt pedig az út a víz mellett kanyarog. A tavaszi és a nyár eleji nagy esőzések után, valamint nagy vizek esetén a patak nagyon sok hordalékot ragad magával, ezzel egyre inkább szélesítve a medrét. Mindezek kivédésére a közösség gátakat épített a falu különböző pontjain. Ezek lassítják a víz folyását, így kisebb energiája révén kevesebb hordalékot moshat el. A partfalak megóvása különösen fontos volt, mert akár egész hegyoldalak is megindulhattak volna a felázott talajon. Az ún. tízes gátakat minden tavasszal, hóolvadás után építették, javították. A tízesekből aki tudott fogattal, aki nem, az kézzel és szerszámokkal jelent meg. A falu területén egy gát épült kőből, a többi fából készítették oly módon, hogy egy hosszabb gerendát a patak fölé helyeztek a két partjára, erre vékonyabb ágakat rögzítettek, majd ezek közé gallyakat fűztek. A tízesen belül mindenkinek érdeke volt részt venni a munkában, mert a saját földje, háza is veszélybe kerülhetett.

A kaláka munkák között voltak tipikusan **női kalákák**. A **szapuló kalákában** csak nők vehettek részt. A szomszédasszonyok télen együtt szapulták a ruhákat a patakban. Alapvetően a monoton munka szórakoztatóbbá tétele érdekében végezték közösen ezt a tevékenységet. A mosógépekkel ez a közös munka gyakorlatilag megszűnt. Mára inkább a szőnyegek mosása folyik a patakban, még az is előfordul, hogy kalákában.

A fonó közösségben végzett egyéni munkaként is értelmezhető, mivel mindenki a saját fonalát készítette, ugyanakkor munkával töltött rendszeres összejövetele. A fiatalok közelebbi megismerkedésének, az udvarlásnak is színtere volt. A siklódi fonó vizsgálata további kutatás tárgya lesz. Annyi bizonyos, hogy fontos szerepe volt a falu életében az 1950-es évekig.

A kaláka társadalmi jelentősége

Siklód ma erősen előregedett település, így a természetadta lehetőségekhez képest is kevés termelőmunka folyik. A munkatársulások jelentősége ma kisebb, mint a falu fénykorában lehetett. A kalákák fent megismert módozatai tehát már ritkábban fordulnak elő, átvette a helyüket néhány más segítségnyújtási forma. A göröngyös, köves hegyi földutakon sok öregnek nehezebb esik a járás, így a szomszédok a faluközpontba indulva egymás dolgaiban is eljárnak, ha szükséges. Megveszik hetente egyszer, vagy kétszer a kenyeret, fölhozzák a postát, felveszik egymásnak a nyugdíjat. Van olyan öreg, aki télen hetekig nem megy le a falu közepébe, és teljes egészében „fiatalabb” szomszédjára, rokonára van rászorulva.

A kalákában végzett munka célja a technikai és rituális cselekvésen túl az újratermelés volt. Egyfelől a közösség fennmaradását biztosító anyagi javak, másfelől a közösséget összetartó kapcsolatok és értékek újratermelését biztosította.⁶⁶ Például ide tartozik az is, hogy az önhibájukon kívül bajba jutottak segítségére is megvoltak a segítő formák, és segítő mechanizmusok. Ha valakinek valamely értékesebb állata (tehén, ló) elpusztult, akkor a rokonok, barátok, szomszédok összeadták az új jószág vásárlásához szükséges pénzt. Amit azok szerencsésük jobbra fordultával és lehetőségük szerint igyekeztek minél hamarabb visszaadni.

Hasonlóan működött a tűzkárvallottak közös segítése is. A tűzvészben leégett vagy egyéb elemi kárt szenvedett épületek újjáépítésében igyekezett mindenki saját adottságaihoz mérten részt vállalni, és a közösség kalákában felépítette a házat, az istállót vagy a csürét. Ha szükség volt rá, akkor az elveszített bútorokat, használati tárgyakat, ágyneműt, takarókat, edényeket stb. is összeadták, ki-ki tehetsége szerint részt vállalt a hiány pótlásában, és az újratekezés

⁶⁶ Hajdú Farkas Z. 1995. 145.

feltételeinek biztosításában. Siklódon erre is volt példa, amikor az 1950-es években a Papszeren gyermekek tüzeskedése következtében több ház leégett. Ekkor a falu közössége megmozdult, és a hagyomány szabta keretek között mindenki tehetsége szerint részt vállalt a segítségben. Az egymás segítésének törvénye, a segítség mechanizmusának beépülése a helyi szokásokba és a „rendbe”, régre nyúlik vissza, gondoljunk a székely falutörvények egymást segítő mechanizmusát rögzítő passzusaira.⁶⁷

Összefoglalás

A kaláka, mint jelkép kulturális szimbólummá vált. Ám a társadalom atomizálódásával a társasmunkák mára légtüres térbe kerülnek, értelmüket veszítik, és ez a folyamat csak egyre erősödik a 21. század gyorsuló világában. Az egymástól földrajzilag és szellemiekben eltávolodott rokonok nagyon ritkán találkoznak. Talán csak egy-egy temetés nyújt szomorú alkalmat egymás viszontlátására. Így nem is nagyon nyílik lehetőség egymás megsegítésére. A megváltozott, megemelkedett igények is a társasmunkák ellen hatnak. Az igényszintet megütő termékeket jobbra csak szakemberek iparos munkájával lehet előállítani. Pedig a kalákának van létjogosultsága. Nem hagyható, hogy csak mint letűnt hagyományról beszéljünk róla. Biztató, hogy Magyarországon és Erdélyben, még nagyobb településeken is „divatba” jöttek a kalákák, elsősorban a fiatal értelmiségi csoportok között. Úgy tűnik, ma kevésbé a rokoni körből, mint inkább a korosztályi barátok köréből verbuválódnak a segítők. Összességében a ma emberének életében is fontos a társas munkavégzés életben tartása.

Felhasznált irodalom:

- Hajdú Farkas Zoltán (1995): Csiki kaláka. Pro-Print Könyvkiadó Csíkszereda
Imreh István (1973): A rendtartó székely falu. (Faluközösségi határozatok a feudalizmus utolsó évszázadából.) Bukarest
Imreh István (1983): A törvényhozó székely falu. Bukarest
Kós Károly (1979): Eszköz, munka, néphagyomány. Dolgozatok a munka néprajza köréből. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
Orbán Balázs (1868): A Székelyföld leírása I. kötet. Nyomtatott Fanda és Frohna Könyvnyomdájában, Pest
Szabó László (1967): A népi társasmunkák kutatása. Ethnographia, LXXVIII. 219-237.
Szilágyi Miklós (2000): Gazdasági társulások, egyesületek, érdekvédelmi szervezetek. In: Magyar Néprajz VIII. kötet. Társadalom. (főszerk.): Paládi-Kovács Attila, Akadémia Kiadó, Budapest, 558-583.
Viski Károly (1911): Adatok a székely építkezés ismeretéhez. Néprajzi Értesítő, 1911. 2-3. 99-127.
Háromszék. Független napilap 2007. június 19. Sepsiszentgyörgy

⁶⁷ Imreh I. 1973.; 1983.

A SZÉNÉGETÉS TÖRTÉNETE

Bicók Csongor egyetemi hallgató

Bevezetés

A siklódi falukutató táborban lehetőség nyílt számomra a szénégetők között tölteni el néhány napot. Az ottani tapasztalatok meghatározó élményt jelentettek számomra. Ez ösztönzött arra, hogy irodalmi forrásfeltárással is kiegészítsem tapasztalataimat. Ebből született e dolgozat.

A szénégetés történeti metszetben

Szénégető szavunk a 13. századból, 1222-ből származik.⁶⁸ Gömör és Kishont vármegyében „Szénégető” helynév már 1413-ban írásos formában előfordul.⁶⁹ A későbbiekben nagyon sok szénégetéssel kapcsolatos földrajzi név keletkezett és őrződött meg, Heves megyében 15 ilyen helynév volt.

A faszén a középkorban elsődlegesen az ércek olvasztásához és kovácsműhelyekben használták, ezért a szénégető helyek főleg a városok és a bányák közelében létesültek. A feudalizmus korában az uradalmak saját szükségleteik kielégítésére előírták jobbágyaiknak a szén égetését.⁷⁰

Amikor a szénégetés speciális tudássá, népi mesterséggé vált, gyakorlása szabályozott és jól szervezett keretek között folyt. Meghatározott munkabér, fuvardíj, szénár és hitelesített szénmérő eszközök tartoztak a mesterséghez, sőt, mint más mesterség mérőeszközeinél, a méréshez használt „kasokat” pecséttel látták el.⁷¹ A „kőből” is eredetileg a szén mérésére szolgált. Ennek űrtartalma változó volt, de átlagosan 64 liter körül mozgott. Az erdélyi kőből például 64 pintből állt.

A szénégetés területén az igazi fellendülés a kapitalizmus térhódításával következett be. Ekkor ugyanis a hatalmas építkezésekhez és a gépek elkészítéséhez, a kohászat fellendülésénél nagy mennyiségű szénre volt szükség. Ezt az időszakot a 19. század legelejére tehetjük. Azokban az években, főleg a fellendülő vaskohászat adta az ötletet a „kereskedelmi szellemű” lakosságnak a fa, az eddigiekben megszokottól eltérő irányú értékesítésére. Sokan kezdték el két évszázaddal ezelőtt a szénégetést. A szénégető mesterek és munkások száma ekkorra ugrásszerűen megnőtt. Olyannyira, hogy a 19. században Gömör és Kishont vármegyében működő szénégetők száma megközelítette az 1000 főt.⁷² Fontos azt a tényt is megemlíteni, hogy a faszén nagybani felhasználása mellett a termelés egy kisebb, de jelentős réteg szén iránti igényeit is kielégítette. A szénégetés jellegzetesen az a sajátos népi foglalkozás, amely nem közvetlen fogyasztásra, hanem fogyasztási cikket előállító más mesterségek céljaira termelt és termel ma is.⁷³ A szabók, kalaposok, tímárok, csizmadiák, malomkőfejtők, a molnárok, de gyakran a háztartások számára is nélkülözhetetlen volt ez az anyag. A II. világháború végéig a faszén jelentős szereppel bírt még a daráló malmok, olajütők és a cséplőgépek működtetésében is.

⁶⁸ MTESZ 1967. III. 720.

⁶⁹ Paládi-Kovács A. 1988. 71.

⁷⁰ Petercsák T. 1992. 151.

⁷¹ Paládi-Kovács A. 1988. 95.

⁷² Paládi-Kovács A. 1988. 76.

⁷³ Kós K. 1978. 71.

Magyarország északi részén főként tót és német szénégető mesterek dolgoztak. A magyar lakosság soraiból kikerülő szénégetők tőlük tanulták a mesterséget, amely más erdőhasználó, erdőkielő foglalkozásokkal együtt évszázadokon keresztül biztos jövedelmet jelentett a lakosoknak. Erdély egyes helyeire, például a Lápos vidékére is a 19. század második felében a Felvidékről érkeztek szlovák szénégető mesterek.⁷⁴

A szénégetők a szén harmadáért, esetleg feléért égettek, vagy egyszerűen megvásárolták az erdő kivágásának jogát, és az égetett szenet kereskedőkön keresztül értékesítették.⁷⁵ Ritkábban maguk árulták vásárokon vagy piacokon. Emellett a 20. század elején az is elterjedt volt, hogy kereskedők megvásároltak egy erdőt, majd mint bérmunkást alkalmazták a szénégetőket. Ilyenkor a vállalkozóé volt az összes nyereség. Jelentős költségei voltak ugyan, mint az erdő megvásárlása, a favágók, szénégetők és fuvarosok bére, de ezek ellensúlyozásaként az övé volt a szén eladásából származó jövedelem, ami mindenért bőven kárpótolta.

A szénégetők általában kétféle munkaszervezeti típusban dolgoztak. Az egyik a két főből álló „vállalkozás”, amely nyugodhatott családi kapcsolatokon is, de alapulhatott egyszerű ismeretségen vagy bérmunkán. A másik munkaszervezeti típus a 4-5 főből álló baráti vagy rokonsági kapcsolaton nyugvó szénégető csapat volt.

A szénégető csapat tagjai közül egy személy volt a mester, aki irányította a munkafolyamatokat. A többiek a segédek szerepét töltötték be. A mesterség elsajátítása érdekében már fiatal kortól felvettek maguk mellé inasnak gyerekeket is. Paládi-Kovács Attila írja a gömöriekről, hogy a szénégetők „12 éves kortól kezdve már felvették a fiúkat maguk közé. Rendszerint valamelyik munkatárs fiát alkalmazták, amikor az elhagyta az iskolát. 16 éves korig az inas csak egy „félemler számot” kapott az osztzkodásnál. 16 éves korától kaphatott „háromnegyedet”, 18 éves kora után pedig rendszerint „egész részt” adtak neki. Akkor már segédnek számított. Egész részt érdemelt, ha erős volt és gyorsabban dolgozott, mint az idősebb társai.”⁷⁶

A szénégetők évszázadokon keresztül maguk vágták ki a fát, szállították az égetés helyére és aprították fel a megfelelő méretűre. Ez a gyakorlat a „vállalkozók” megjelenésével megváltozott. Akkorra a szénégetőknek már csak az égetés művelete maradt meg. A fát számukra az égetés helyére szállították.

A szénégetők a szénhelyen rakták össze a kiegészítésre váró fát. Ezt a helyet a volt Gömör és Kishont vármegye területén szénhelynek, *milehelynek*, *stétnek*, *szénégető lépának*, a Bakonyban *boksa*helynek, Erdélyben *baksa*helynek vagy *vátrahelynek*, a Lápos vidéken *tűzhelynek*, Szentgálon pedig *szériünek* nevezik. Az ott összerakott máglya neve, méretétől és az elkészülés tájegységétől függően lehetett *mile*, *mille*, *millér*, *boksa* vagy *baksa*.⁷⁷ A szénégetők szívesen „foglaltak el” már kész szénhelyeket, melyek csak igazításra szorultak, ahelyett, hogy újat készítettek volna. Attól függően, hogy hány milét, baksát akartak a szénhelyen rakni, és hányan voltak a csapatban, annak elkészítése fél naptól egészen 3 napig is tarthatott. A szénégetők a szénhely elkészítésének szempontjából a kötött, agyagos talajt kedvelték. A munkálatok megkezdésének első lépéseként a domboldalt egyenletesre gyalulták, majd ledöngölték a talajt a szénhely közepét magasabbra hagyva, hogy az eső és

⁷⁴ Kós K. 1978. 64.

⁷⁵ Petercsák T. 1992. 154.

⁷⁶ Paládi-Kovács A. 1988. 78.

⁷⁷ Petercsák T. 1992. 156.

hólé gyorsan lecsorogjon róla, és rövid idő alatt fel tudjon száradni. A szénégetők 4 mile vagy baksahelynél többel általában nem rendelkeztek, ugyanis egyszerűen nem tudtak volna annál többet kihasználni. A szénégető máglyák elkészítésénél első lépésként a máglya közepét határozták meg. Egy karót szúrtak le, melyhez egy, a másik végén horgas fát támasztottak és azzal körözve jelölték ki a baksa tervezett területét. Ennek közepén kezdték el a fa máglyába rakását.

Tájegységektől és korszakoktól függően változtak a máglyák méretei. Gömör és Kishont vármegyében egy átlagos milébe 30-50 m, míg egy nagynak számító milébe 60-70 m, esetenként 120 m fát is beleraktak.⁷⁸ Erdélyben a kicsi, 5 ürméteres máglya neve millér volt. A nagyobbakat hívták baksának, melyekbe 10-120 ürméter fát is beleraktak. A nehézipar számára történő szénégetés korában mindezek a máglyaméreték jelentős mértékben megnöttek, ugyanis akkortól kezdve a szénégetőknek már ipari szükségleteket kellett kielégíteniük.

A mesterek a szénégetéshez néhány különleges szerszám kivételével mindennapi munkaeszközöket használtak. Ezek egy részét maguk készítették el. Az eszközeik közé tartozott a csákány, kapa, lapát, fabunkó, melyeket a baksahely elkészítéséhez használtak, a fejsze, balta, fűrész, amiknek a fa kivágásában és a szerszámok elkészítésében volt nagy szerepe. A faragáshoz és szerszámkészítéshez szükség volt még vésőre és néhány szerszámélesítő eszközre is. A maguk által faháncsból készített kosarakat szén, föld és levélhordásra használták. A létrát maguk készítették el, de használtak helyette lecsupasztított ágafát is. A baksa levegőztetéséhez és a szén húzásához szükségük volt néhány pizskafára, kampóra és *szenes vellára* is. A fa szállítására maguk készítette szánkókat használtak. Azokat az eszközöket, amelyeket önmaguk nem tudtak előállítani, más mesteremberektől vásárolták meg.

Miután a szenet kiégették, már csak a szállításáról kellett gondoskodniuk. Eleinte ökrökkel vontatott szekerekbe ömlesztve szállították. Később, hogy a szén ne hulljon ki, a szekerekbe vesszőből font kasokat raktak. E szekérkas magassága több mint 70 cm, hossza pedig több mint 3,5 m volt.⁷⁹ A 20. század elején a kasok helyett fenyőfából készült deszkákat használtak. Ezeket erősítették rá a szekérre. Azonban néhány évtizeddel későbbi, a két világháború közötti időszakból származó adatok szerint, Gömör és Kishont vármegye területén a szenet már szenes zsákokban tárolták, és úgy szállították. Az adatok eltérőek a szeneszsákok méreteire vonatkozóan. Általánosságban mégis azt mondhatjuk, hogy hozzávetőleg 30-50 kg szén tárolására voltak alkalmasak. Ezeket a zsákokat rossz, néha szinte járhatatlan utakon szállították a kohókba, esetleg vásárokbba. Paládi-Kovács Attila írja, hogy „a murányi uradalomban 1 mérő szén termeléséért 36-50 fillért fizettek, elszállítása a vasolvasztóhoz viszont 48-84 fillérbe került.”⁸⁰

Mindebből látható, hogy nagyon sokszor nem a fa kitermelésének és a szén előállításának, hanem a szállításnak voltak a többihez mérten nagy költségei, a szállítás ugyanis jelentősen megemelte a szén árát. Azonban nem szabad alulfizetettnek gondolnunk a szénégetőket. Mivel az előállított szenet súly alapján, mázsánként fizették ki számukra, ezért a szénégetők „megoldották”, hogy biztosan jól keressenek. Köztudott volt, hogy az összehúzott, sőt a zsákba rakott szén is meggyulladhat és esetenként meg is gyulladt, ezért jó alaposan meglocsolták azt, így érve el, hogy mázsáláskor a valósnál jóval nagyobb súlyt mutassanak a

⁷⁸ Petercsák T. 1992. 157.

⁷⁹ Paládi-Kovács A. 1988. 95.

⁸⁰ Paládi-Kovács A. 1988. 97.

zsákok. Ezzel a módszerrel még a vízből is szenet, azaz pénzt csináltak. Kós Károly felhívta rá a figyelmet, hogy Erdélyben „egy szolgabírónak sem volt olyan fizetése, mint egy szénégetőnek”.⁸¹ Mindez a megbízható és jelentős kereset kárpótolta a piszkos, kemény, napi 16-18 órás veszélyes munkáért.

Az erdélyi szénégetés legjelentősebb és leghíresebb központja Farkaslaka. A falu mai gazdasági és társadalmi helyzetének alakulásában igen fontos szerepe volt természeti környezetének, mivel a megfelelő termékenységű földek hiánya és az erdők közelsége egy sajátos életminta és gazdasági tevékenység, a szénégetés megjelenéséhez vezetett.⁸² A szénégetés, mint gazdasági tevékenység kialakulásához az elsődleges alapot a vidék földrajzi-természeti adottságai nyújtották. Siklódon és környékén alig volt három hektárnál nagyobb egy tagban művelhető szántóterületet. Ez a földmennyiség pedig nem volt elegendő egy négy, vagy annál több tagot számláló család megélhetésének biztosítására. A székelyföldi közbirtokossági rendszernek megfelelően a közös legelő- és erdőhasználat lehetővé tette azonban, hogy a mezőgazdaságból származó szűkös anyagi javak mellett más pénztökére tehessenek szert a súlyosabb megélhetési problémákkal küszködő családok. A közösségi erdőgazdálkodás következtében az erdőirtás során felgyűlt, épület- vagy bútortanyaként nem hasznosítható, gyengébb minőségű keményfából (tölgy- és bükkfából) a rászoruló faszenet állíthattak elő, és azt magángazdaságuk fellendítése érdekében felhasználhatták.⁸³

A visszaemlékezések és becslések alapján Farkaslakán a fokozatosan terjedő, szélesebb körű szénégetési gyakorlat kezdeti (kialakulási) fázisát 150–200 évvel ezelőttre, tehát a 19. század legelejére tehetjük. A kezdeti időszakban a szénégető még maga végzett minden munkát: a fa kivágásától kezdve a szén kiégetéséig, elszállításáig és a termék eladásáig a munkafolyamat minden mozzanata egyazon személyre hárult.⁸⁴ Az eleinte alkalmoszerű szénégetés, amely csak kiegészítő jövedelemként szolgált, idővel fokozatosan beépült a paraszti életvitelbe, gyakorlatilag szerves részévé vált a falusi gazdálkodásnak.

Nem kell azonban azt gondolnunk, hogy az erdélyi szénégetéshez kötődő folyamatok és hagyományok nagyon mély gyökerekhez nyúlnak vissza. Az erdélyi, azon belül is a legjelentősebb farkaslaki és a környékbeli szénégetés nem tekint vissza olyan múltra, mint a felvidéki, azon belül a gömöri. Utóbbi régióból való 1276-os adat meglehetősen réginek számít a 16. századi vagy későbbi erdélyi szénégetés létezését alátámasztókhhoz képest.

Az eleinte csak szegény, más megélhetési lehetőséget nem találó emberekből álló szénégetők csoportja idővel nagymértékben bővült. Köszönhető mindez a fejlődő iparnak. Kialakultak azok a kereskedelmi kapcsolatok, amelyek további fejlődést és piacbővülést hoztak az erdélyi szénégetők számára. A farkaslaki szén nemcsak Belső-Erdélyben, de a Regátban és Moldvában is ismertté és fokozatosan hozzáférhetővé vált.⁸⁵ Ekkorra a szénégetéssel és a hozzá kapcsolódó tevékenységekkel foglalkozók köre, már az alsóbb középosztályra is kiterjedt.

Erdélyben a kollektivizálás ideje alatt a szénégetők sajátos módon találták meg érvényesülési lehetőségeiket. Az erdélyi szénégetés területén az első változást az 1948-as földreform hozta. Ekkor eltulajdonították a magánterületeket, és azokon megtiltottak mindenféle nem állami

⁸¹ Kós Károlyt idézi Paládi-Kovács A. 1988. 98.

⁸² Kinda I.-Peti L. Szenesek 2.

⁸³ Kinda I.-Peti L. Szenesek 3.

⁸⁴ Kinda I.-Peti L. Szenesek 3-4.

⁸⁵ Kinda I.-Peti L. Szenesek 6.

tevékenységet. Ez az intézkedés némileg korlátozta ugyan a szénégetést, de nem tudta teljes mértékben szabályozni. A szénégetők kapcsolatrendszereiket kihasználva, még azokban a kezdetben nehéz időkben is megtalálták a rendszer kiskapuit.

A szén termelése csökkent, a kommunista gazdaságmodell megvalósítása viszont igényelte volna ezt a tevékenységet. Ezért az 1950-es években a román állam által létrehozott IFET (Állami Erdőkitermelő Vállalat) szerződtette a szénégetőket. Megpróbálva ezzel előteremteni a nehézipar számára szükséges szénmennyiséget, valamint a még megmaradt, illegálisan égető szeneseket is ellenőrzése alá vonni. Olyan esetek is előfordultak, amikor a „feketén” égető szeneseknek, -megfelelő részesedésért- az IFET hivatalnokai segítettek. Ez a segítség információnyújtás vagy eszközbiztosítás formájában történt.

A hatalmas szénszükségletek kielégítése érdekében egyre több erdőt vágtak ki, és egyre több szénégetőt fogadtak fel. E folyamatokat jelentős, eddig nem látott változások kísérték. Az erdők kivágása miatt például a szénégetőknek szülőfalujuktól egyre messzebbre kellett menniük. Ettől kezdve már nem tarthatták fenn azt az egy évszázadig meglévő rendet, hogy a táborhelyről hetente legalább egyszer hazamentek élelemért. Gyakorlatilag a szénégetők olyan szakmunkássá váltak, akik tavasztól őszi lakhelyüktől távol végezték munkájukat. Azonban a nehézségek ellenére mindezek a feltételek sajátos, a nehéz években is szabad életformát, magasabb jövedelmet biztosítottak nekik. A munkájuk nehéz volt, de nekik odakinn nem parancsolt senki sem.

Idővel kialakult az a gyakorlat, hogy a szénégetőket családjuk is elkísérte, és ideiglenesen kialakított szállásokon laktak. Az iskolaév befejezése után a gyerekeket is kivitték a szénégető helyre, ahol bekapcsolódva a munkába, az évek során beletanulhattak a mesterség különböző fázisaiba. Később a szénégetésre specializálódott munkások és családjaik számára a *vágterek* környékén barakkokat építettek, amelyek már biztosítani tudták az alapvető higiéniai feltételeket is. A szénégetés munkafolyamatai helyhez kötöttek, és amikor megteremtették a stabilabb életformára való berendezkedés feltételeit is, így például az erdőmunkásokhoz viszonyítva a szénégető legalább egy szezont idejére biztosítva tudhatta a lakás- és életkörülményeit.⁸⁶

További könnyebbség volt a szénégető mesterek számára, hogy megjelent a technikai segítség is. A munkafolyamatok elvégzéséhez gépeket kezdtek használni. A rönköket traktorral vontatták, a fát láncfűrészsel vágták fel, a nagyobb darabokat pedig rakodó gépekkel emelték fel a baksára.

A szociális kapcsolatok fejlődését elősegítette az a gyakorlat is, hogy a szénégetők új munkások toborzásánál saját rokonaikat ajánlották fel, akik felvételük esetén egymáshoz közeli munkaterületekre kerültek. Így ápolhatták a rokoni kapcsolataikat, és segíthették egymást a munkában, és közösen tölthették el a szabadidejüket is.

Kinda István és Peti Lehel Szenesek című tanulmánya alapján az erdélyi szénégetésnek hat nagyobb korszakát különböztethetjük meg.

1. Millérek. A kezdeti szakaszban, 150–200 évvel ezelőtt, a szénégető a millért egyedül vagy társsal rakta, ő maga adta el a szenet kovácsoknak, háziasszonyoknak.

2. Kaláka, baksa. Bővült a szénpiac, a szűkebb rokonság férfi tagjai dolgoztak össze közös haszonra.

⁸⁶ Kinda I.-Peti L. Szenesek 8-9.

3. Szekeresség. 20. század fordulója, első harmada, differenciálódott a gazdasági tevékenység: szénégetők és szekeresek csoportjára, a felvásárlókra, a vashámorok, gőzmalmok számára.

4. Földreform. 1948-as államosítás, a szénégetés rejtett tevékenység volt. A már kialakult felvevőpiacot illegálisan látták el szénnel.

5. Iparosodás. 1950 után – 1960-as évektől: a szénégetők állami alkalmazásban dolgoztak, ipari méretekben termeltek, kialakult a tágabb értelemben vett szénégetői kultúra.

6. Vállalkozók. 1989 utáni jelenség, a szénégetői csoport mellett megjelent egy tőkeerős forgalmazói réteg.⁸⁷

Erdélyben a szénégetők még a szocialista rendszer alatt is kimagaslóan jól éltek. Más iparágakban a havi fizetés körülbelül 2 000-3 000 lei volt, ezzel szemben a szénégetők gyakran 8 000-10 000 lei fizetést is kaptak. Igaz ugyan, hogy az általuk végzett munka veszélyes volt, de ekkora fizetés mellett vállalható volt a kockázat. Létezett a nagy fizetésen kívül még egy államilag biztosított tényező, ami szintén nagy vonzást gyakorolt a farkaslaki szénégetőkre: minden letöltött év után a munkakönyvbe hat hónap veszélyességi időjáradékot tüntettek fel, így gyakorlatilag az államilag alkalmazott szénégető fiatalon vonulhatott nyugdíjba.⁸⁸

Szénégetés napjainkban Siklód mellett

Amikor kimentem a Siklód melletti szénégetőkhöz, a Siklód és Küsmöd közötti *baksához*, a szénégetőknél Bardocz Márton,⁸⁹ a mestert, Józsefet, a munkatársát, Leventét, a segédet és Isa Annamáriát, Bardocz Márton jegyesét találtam. A velük töltött néhány nap alatt a munkájukról kérdezgettem őket, a szénégetés fortélyairól és legfőképpen az életről és az arról alkotott véleményükről. Közben fotókkal dokumentáltam az éppen aktuális munkafázisokat, és magam is bekapcsolódtam az aktuális munkafolyamatokba.

Ők is, mint gyakorlatilag manapság mindenki, a szénégetés munkaműveletei közül csupán magával az égetéssel foglalkoznak. A fát már nem ők döntik, hanem a *vágtérről* helybe szállítják számukra. A kiégetett szenet nem ők árusítják, hanem egy vállalkozó veszi át tőlük, majd ő viszi tovább külföldre, Svájcba és Németországba. „*Akkor lehetne jól keresni, ha mi csinálnánk az összes folyamatot*” – mondta Bardocz Márton. Teljes mértékben igaza van, ugyanis a legnagyobb jövedelem a csomagolt szén eladásában van, amely a vállalkozó zsebébe vastagítja. Az égetésből származó haszon tehát nem nagy, a felelősség azonban annál inkább. Ugyanis egy esetlegesen elkövetett hiba a *baksa* égetésénél, egyet jelenthet a fa teljes kárba vesztésével, és Bardocz Márton és kis csapata hiába dolgozott, sőt a kár is őket terheli.

Megérkezésemmel egy *baksát* raktak éppen, egy pedig már készen volt, és már szenet is „*húztak*” belőle. Esetenként az is előfordul, (amikor sok szénre van megrendelés), hogy a 4 *bakshelyből* három „foglalt”. Azaz egy *baksa* már kiégett, egy éppen ég, egyet pedig raknak. Ilyenkor nagyon sok dolga van a csapatnak, hiszen sokféle kell egyszerre figyelni. Ezek ritka alkalmak, mert a megfeszített munkát és a hosszú ébrenléteket nehezen lehet bírni, a fáradtság pedig veszélyes ellenség ennél a foglalkozásnál.

⁸⁷ Kinda I.-Peti L. Szenesek 10.

⁸⁸ Kinda I.-Peti L. Szenesek 12.

⁸⁹ Adatközlő: Bardocz Márton, szül. Küsmöd. 1979

A siklói szénégetőknél közvetlenül megfigyelhettem a munkafolyamatokat, sőt egyes fázisaiba bekapcsolódhattam. Érdekes volt látni, hogyan készítik elő a rönköket a *baksa* rakásához. Amíg Bardocz mester és társa a láncfűrészrel méteres darabokra vágta a fát, a segéd azokat kisebb darabokra hasogatta.

Mindeközben körbejártam a *baksákat* és a tábort. Mint ahogyan azt a szakirodalom is jelzi, a szénégetők mindig víz mellé telepednek. Itt is a patak mellett állt egy lakókocsinak átalakított busz (mint utóbb kiderült tényleg kényelmes és otthonos). A hagyományos szénégető szerszámokon kívül, rendelkezésükre állt még egy traktor, két pótkocsi és egy láncfűrész.

Siklód mellett az erdőréssz és a kivágási jog megvásárlása is úgy zajlik, mint a szénégetés őskorában. A vállalkozó, aki Bardoczéknak szállítja a fát, a siklóiaktól megveszi az erdejük egy részének kivágási jogát. Ezért cserében, a kivágott fa megegyezés szerinti mennyiségét feldarabolva, tűzifaként házhoz szállítja, másik részét „műfaként” használja fel.⁹⁰ Ez azt jelenti, hogy bútorfának adják el asztalosoknak, kisiparosoknak. Csak a használhatatlan és a megmaradt hulladék részeket adják át a szénégetőknek. Ők ebből égetik a szenet. Az égetésre szánt fa között található igencsak vastag törzs, néha akár 1 m átmérőjű is. Ezeket is el lehet égetni, de általában nem elég egyszer berakni a *baksába*. A már kiégetett, de még nagyon fás részeket összeszedik, és a kellő mennyiség összegyűjtése után újra a *baksába* rakják, és újra kiégetik. Ezeket a darabokat egyes helyeken *lavinkának*, *szlavinkának* vagy *csülöknek* nevezik. A megmaradt, félig szenesedett fadarabokról úgy tartják, hogy azok a szénégető munkáját minősítik. Amennyiben sok ilyen félig elégett csonk maradt, akkor arra a mesterre azt mondják, hogy nem igazán ért a foglalkozásához. Ezért csúfolták a szénégetéssel foglalkozó falvakat, vagy az ott élő mestereket *szlavinkásoknak*.

A szénégetőket a munka szinte az egész évre a szénégető táborhoz köti, hisz márciustól karácsonyig kinn dolgoznak, és kinn laknak. 2006-ban például az általam megkeresett szénégetők csak december 23-án költöztek haza. Ennek ellenére ez az életforma itt nem jelent teljes elszakadást lakóhelyüktől, mivel a tábortól csupán néhány kilométerre fekvő Küsmödon laknak, így minden másnap hazajárnak élelemért, ügyes-bajos dolguk elintézéséért.

Ezen a vidéken a szénégetők egy *baksába* 200 m (ürméter) fát raknak, amely két hétig ég, mire szenet tudnak húzni belőle. A máglya elkészülési ideje átlagosan 5 nap. Én is beálltam segíteni, a munka lassan haladt, volt idő a beszélgetésre. Bardocz Márton közben az életéről, a mesterségről beszélt. Dolgozott már Nagyváradon, Magyarországon is néhány helyen (mint oly sokan Erdélyből), összesen 5 évet töltött kinn. Foglalkozott ő már fakitermeléssel, lovakkal, szénégetéssel, borászattal és sok más mindennel is. Ezt a munkát először 2001-ben végezte. Egy évet töltött a szakma fortélyainak elsajátításával.

Bárhon is volt, nem szeretett hanyódní, mindig visszavágyott – mondta. Itt született és itt tartja a falu. Szolga nem akar lenni, amíg él! Magának dolgozik, amit megkeres, az az övé. Igaz ugyan, hogy a munka nem veszélytelen, de legalább a maga ura. Véleménye szerint a földművelésnél jobb, hiszen abból alig lehet megélni, és kötöttséggel jár. A TSZ-nyugdíj havonta 300 LEI, abból semmire sem telik. Szülei földműveléssel foglalkoznak. Errefelé gyakorlatilag ez az egyetlen megélhetési forma, amennyiben a jövedelmezőségét tekintve annak lehet nevezni.

Bardocz Márton a földművelést soha nem szerette igazán. Amikor kellett, akkor dolgozott, de nem látta túl sok értelmét. Mindég menniük kellett a távoli földekre, azzal elmúlt a nap nagy

⁹⁰ Adatközlő: Bardocz Márton szül. Küsmöd 1979.

része. A jövedelem is bizonytalan volt, meg kevés is. A szénégetés közel van, délidőben, amikor éget a nap, pihenhet. A legfőbb indok azonban az, hogy szereti ezt a munkát, noha mások kényszerből sem végeznék. Meg van elégedve foglalkozásával, egyedül a megfelelő eszközöket hiányolja. Például nagy hasznát venné egy kanalas gépnek, amivel megoldott lenne a vastagabb rönkök felrakása is a baksára. (Mivel a begyújtás után, a tűz felfelé, majd szét, oldalirányba terjed, ezért mindég a vastagabb fákat teszik a felsőbb szintekre, hogy jobban elszenesedjenek). A mesterség választásának indokai közül fontos szerepet tölt be, hogy nem szeretett tanulni. Ahogy mondja „tudták, pap nem lesz belőlem”. Már kiskorában is a lapátot fogta, amikor még el sem bírta. Így szénégető lett belőle. Azt tartja, hogy hajlammal és érdekeltséggel bíró ember egy nyár alatt elsajátíthatja a szénégető mesterség alapjait.

Bardoczek hárman vannak testvérek. Egy lány és három fiú. Márton a legidősebb. Egyik öccse asztalos, a másik tejjipari végzettséggel rendelkezik, de egyik sem a szakmájában tevékenykedik. Helyette kőművesként és méhészként dolgoznak. Isa Annamária, Bardocz Márton jegyese három évig tanult vendéglátóipari alkalmazottnak, majd egy ideig a végzettségének megfelelő munkakörben dolgozott. Mivel azonban munkaadója soha nem jelentette be alkalmazottként, azt tervezgette, hogy Magyarországon keres munkát, de nem talált megfelelő lehetőségeket, így itt maradt, és most a szénégetésben segít.

A szénégetéshez a fát a *vágtéren* vágják ki, legallyazzák és rönkökben, traktorral húzzák le a táborig. Miután megnéztem a vágteret és az oda vezető utat, elismertem, hogy nagyon ügyes és gyakorlott ember kell a fa szállításához. A jármű néhány forduló után közel 40 cm-es vajatot vág a puha erdei földre. Ezek a vajatok a kerekek számára gyakorlatilag sínként viselkednek. Mivel egyszerre három rönköt is levontatnak, gyakran előfordul, hogy a traktor első kerekei felemelkednek, így a járművet a vezető a két hátsó keréken gurulva vezeti le. A fa lehúzásához a traktorra acél huzallal felszerelt csörlőt szereltek, amely a rönkök rögzítésére szolgál. A hidraulikus emelőre a rönkök megtartására és megemelésére alkalmas tálcát erősítenek. Ezzel a levágott rönkök alá „nyúlnak”, az acélhuzalt rájuk erősítik, a csörlővel a tálcára vontatják, majd a hidraulika segítségével megemelik a rönkök elejét, és így vontatni tudják azokat.

A fák további feldolgozása a szénégetőknél történik. Ott láncfűrészsel méteres darabokra vágják, majd a hagyományos módon fejszék és ékek alkalmazásával felhasogatják. Ez a művelet az évszázadok során megszokott formában történik. A szénégető és segédje közösen, fejszékkel, ékek felhasználásával hasogatják fel a méteres fákat. A rönkre egy vonalban, felváltva csapnak a fejszékkel, így az gyorsan kettéhasad. A nagyobb átmérőjű méteres darabokat szükség szerint négyfelé vágják. A hasábokat ezek után rakják be a máglyába.

A Bardoczek által rakott baksák átlagosan 11 m átmérővel és 6 m magassággal rendelkeznek. E mérőszámok alapján kiszámítható, hogy egy máglya térfogata 190 m³. Amennyiben ebből az értékből kivonjuk a rönkök között lévő levegő feltételezett mennyiségét, megkapjuk a valós fafelhasználást, amely baksánsként megközelítőleg 127 m³. Folyóméterbe átszámolva több, mint 205 m³. Ezek alapján látható, hogy a környékbeli szénégetők milyen hatalmas mennyiségű fát használnak fel munkájukhoz.

Miután elkészült a baksa, betakarják. Régebben erre a műveletre szárított faleveleket és földet használtak. Ma inkább szénát, vagy szénás szalmát és homokot alkalmaznak. Ezekkel érik el, hogy a fa ne kapjon levegőt és tökéletesen égjen, azaz elszenesedjen. Először a baksa mellé hordják a szükséges anyagokat, majd az aljánál kezdve a szénás szalmát elkezdik rárakni a máglyára. Akkor elég vastag a réteg, ha ráütünk a baksára, és a *vella* nem koppan. A felsőbb

rétegeket a szénégetők létráról rakják fel. Ez a művelet egyszerűnek tűnik, azonban nehéz egyenletesen és megfelelő vastagságban felrakni a takaró réteget. Második lépésként a homok következik. A homokot amíg tudják, újra és újra felhasználják. Az első égetés után már megfeketedik és megég. A homokot a szénához hasonlóan egyenletesen kell felrakni, hogy mindenhol befedje a baksát, ügyelve arra, hogy a begyújtójuk szabadon maradjon. Ezekkel a műveletekkel a mester és segítője néhány óra alatt végeznek.

A baksa begyújtását mindig hajnalban, vagy kora reggel végzik. Így a nap folyamán tudják figyelni, hogy begyulladt-e a máglya, és hogy megfelelő mennyiségű levegőt kap-e. A begyújtás, mint ahogyan évszázadokkal ezelőtt, napjainkban is a begyújtó rúddal történik a gyújtólyukon keresztül, amelyet a baksa rakása során szabadon hagytak. A begyújtó rúd körülbelül 7 m hosszú, lehetőleg egyenes, legallyazott ág, melynek végére gyújtóanyagot erősítenek. Ez régebben szárított faháncsból, vagy más gyúlékony anyagból állt. Ma már sok mindent használnak erre a célra, leggyakoribb a már elhasználódott ruhadarab. A jobb égés érdekében üzemanyaggal itatják át a rongyot, meggyújtják és a begyújtójukon keresztül a baksa közepében lévő, szintén gyúlékony anyagot lobbantják lángra vele. A közepén lévő gyújtóanyag szintén sok minden lehet. Elődeink az erdőből származó gyújtóanyagot használták erre, de manapság ezeket már mindenféle éghető anyaggal helyettesítik, legyen az akár elhasznált gumiabroncs is.

A begyújtó anyag meggyulladását után a tűz felfelé kezd el terjedni. Az egyes „szinteken” kúpszerűen berakott farönkök sorra kezdenek el égni, míg a tűz eléri a baksa tetejét. Ekkor gombaszerűen kezd el oldalra és lefelé is terjedni. Az, hogy az égési folyamat ilyen formában történik, köszönhető azoknak a lyukaknak, amit a máglya felületén kampóval vágnak. A szénégetők már évszázadok óta ezekkel a levegőztető résekkel szabályozzák a tűz oxigénellátását.

Mint elődei, Bardocz Márton is a baksa tetején és az oldalán alul készít lyukakat. Miután azonban a tűz már biztosan ég, az alsó lyukakat betömi és helyettük fenn a máglya csúcsánál, kör alakban üt néhányat. Ezeket később egyre lejjebb „viszi”, mígnem a tűz eléri a farakás legalját is. Ekkor már ügyelni kell, hogy a fa lehetőleg tökéletesen égjen. Innen már „csak” arra kell nagy figyelmet fordítani, hogy a baksát fedő (szigetelő réteg) homok, vagy földréteg ne lyukadjon meg. Vagy ha ez mégis megtörténne, időben be kell takarni, hogy ne kapjon sok levegőt a baksa belseje, és ne égjen el a fa. Ugyanis a fa égése következtében veszít térfogatából. Ilyenkor az egyes részek lejjebb esnek, a takaró homokréteg behullik a baksába, lyukak keletkeznek, és a fa levegőt kap. Ilyen esetekben a lehető leghamarabb idő alatt be kell takarni a lyukat, ugyanis ellenkező esetben a lyuk tovább terjed és a máglya teljes tartalma kárba vesztet. Amennyiben a lyukadás elérhető lapáttal, akkor homokot, vagy földet dobunk rá és megütögetik a környékét, hogy biztosan elzárják a levegő útját. Az is megtörténik, hogy a lyukadás magasan, a baksa felső részén található, ezért azt az előbb említett módon „eltömíteni” nem lehet. Ilyenkor létrát, vagy lajtorját támasztanak a baksának, majd taposással vagy ütögetéssel tüntetik el a lyukat. A fa nagyon magas hőfokon izzik, ezért ez a művelet nagyon veszélyes is, hiszen azon túl, hogy nagyon meleg van, a baksába nagyon könnyen bele is lehet szakadni, és ez a szénégető számára végzetes kimenetelű lehet. Erre sajnos már igen sok példa áll rendelkezésünkre. Nem egyszer megtörtént, hogy a szénégető beleszakadt az izzó baksába, és ott lelte halálát.

A szénhúzás műveletét hűvösebb időben korán reggel, vagy este végzik. Ilyenkor az izzó szén által árasztott hő már elviselhetőbb. A baksát kampóval bontják ki. E művelethez fém, vagy fatalpú cipőket használnak. Ezek az egyedüli lábbelik, melyek a hatalmas hőfoktól nem

olvadnak el, megvédve ezzel a viselőjük lábát az égési sérülésektől. A szenet a máglya mellé húzzák, ahol ütögetve apróbb darabokra törik, hogy jobban elférjenek majd a szenes zsákokban. Ilyenkor még előfordul, hogy a szén begyullad, ezért a már előre odakészített vízzel mind a kihúzott szenet, mind a megbontott baksát lelocsolják. Ezután a máglya mellé húzzák a darabokat, és halomba rakják.

A kihúzott szenet, miután kiválogatták belőle az el nem szenesedett részeket, „kazánoknak” nevezett fémdobozokba rakják. Napjainkban a körbe húzás, zsákba és szekérbe rakás helyett ezt a módszert használják. Előnyös, ugyanis a kazánokat, miután megteltek, fémből készült tetővel letakarják, majd az alján és tetején lévő réseket homokkal vagy földdel lefedik, ezért a szén nem kap levegőt, vagyis nem gyullad be, és nem ég el. A régebbi módszerek alkalmazásakor ezt nem tudták biztosítani, és sokszor előfordult, hogy a kihúzott szén a levegő hatására meggyulladt. Méréseim szerint ezek a fém dobozok többé-kevésbé 1 m^3 űrtartalmúak, melyekben – időjárástól függően – biztonságosan egy éjjel, vagy egy nap leforgása alatt lehül a szén. Következésképpen a további műveletek, a szén égése szempontjából már teljesen veszélytelenek.

Miután kihűlt a kazánokban levő szén, leemelik azokat, majd belőlük a szenet zsákokba rakják. Ehhez a művelethez különleges *szénégető vellát* használnak. Ezt régebben a szénégetők maguk készítették keményfából, napjainkban azonban kovácsokkal fémből készítetik. Fogai a megszokottnál hosszabbak, és kisebb távolság van közöttük. A zsákokat felrakják a teherautókra, majd elszállítják a csomagolóüzemekbe, és a kereskedő külföldre viszi. Egy zsákban átlagosan 11,5 kg szén van. Magasságuk 70 cm, területük pedig 1 m. Az adatokból kiszámítható, hogy a 11,5 kg szén $0,08 \text{ m}^3$ térfogatú, vagyis az 1 m^3 űrtartalmú szenes kazánokban átlagosan 144,75 kg szén fér el.

A szénégetők eszközei az idők folyamán nem sokat változtak. A jól megszokott régi fajta szerszámokat öröklük, vagy elhasználódásuk után kovácsokkal készítetik el. A mára megmaradt legfontosabb szénégető eszközök közé tartozik a kampó, amelyet a baksa szellőző nyílásainak elkészítéséhez, a kiégett máglya megbontásához, valamint a szén a fás részokről való lefejtéséhez használnak. A lapát és a *vella* mindennapi szerszámok, melyek könnyen beszerezhetőek. A szénhúzáshoz használt vellát és a fa- illetve vastalpú cipőket mesterekkel készítetik el.

A taposás és önmagában a szénégetés művelete sem veszélytelen. Leírásokból és gyűjtésekből tudjuk, hogy sok szénégetéssel foglalkozó személy vált e foglalkozás áldozatává. Egy részük életét azonnal kioltotta a tűz és a hő, mások súlyos beteggé váltak. Az 1970-es években Farkaslakán ifjabb Magyarai Péter felment a meglyukadt baksára, hogy betömje a lyukat, de a kiáramló gázt beszippantotta, eszméletét veszítve legurult. Másnap a baksa aljában halva találták. Az apja pedig néhány évvel korábban szállítás közben a szenes szekér alatt lelte halálát. A nyolcvanas években Jakab Éva, hogy férjének segítsen, a meglyukadt baksára felment, hogy betömje a lyukakat. Amint véletlenül hátréblépett, beszakadt alatta a máglya és a feltörő gáz a nadrágja szárán betódulva derékig összeégette az asszonyt. Még egy hétig élt kínok közepette. Négy gyermeket hagyott árván. Férje a szénégetés miatt megbetegedve nem sok idő múlva követte őt. Farkaslakán a falubeliek emlékeznek még Magyarai Lajos, Magyarai Tamás, Jakab Károly, Pakot István, Tamás Imre szénégető mesterekre, akik munkájuk során szerzett betegségeik áldozatává váltak.

Összefoglalás

A Siklódon és környékén töltött idő alatt tanulmányozhattam egy ritka és nagy múltra visszatekintő mesterséget, a szénégetést. A szénégető mesterség meghatározója a falutól való távol élés, illetve a faluval való lazább kapcsolat, a biztos és magasabb jövedelem és az önálló, független munkavégzés. Mindezeknek köszönhetően a szénégetéshez teljesen egyedi, a paraszti gazdálkodástól és életmódtól elütő életvitel, értékek és normák kapcsolódtak, amelyek ma is érvényesek a még működő szénégető csoportokra.

Felhasznált irodalom

Hajdú Sándor (2005): Igazán fekete munkások. Hetek, IX. évf. 32. szám, 2005. aug. 12.

Jakab Rozália (2001): Farkaslaki boksák füstjében. Hargita Népe, III. évf. 256. szám, 2001. okt. 31.

Kinda István-Peti Lehel: Szenesek. http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf405.pdf

Kós Károly (1978): Lápos vidéki szénégetők és szénégetés. Népismereti Dolgozatok 1978.

Kritérium K. Bukarest, 64-72.

E. Kovács László (1990): Favágók, cserhántók, szénégetők és fuvarosok a magyarországi Gömörben. Gömör néprajza XXII. Debrecen

Paládi-Kovács Attila (1988): Életmód, foglalkozás, nemzetiség. Gömör néprajza XIV. Debrecen

Petercsák Tivadar (1992): Az erdő az Északi-középhegység paraszti gazdálkodásában (XVIII-XX. század). Studia Folkloristica et Ethnographica, Debrecen

A REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG ÉS A FALU KAPCSOLATÁNAK VIZSGÁLATA SIKLÓDON

Benedek Szilveszter egyetemi hallgató

„Igazság által leszel erős, ne gondold a nyomorral, mert nincsen mit félned, és a rettegéssel, mert nem közelg hozzád.” (Ézs. 54,14)

Bevezetés

A Faluszeminárium, mint tantárgy célja a különböző történelmi és jelenű falvak kutatása, demonstrálása, hogy a leendő agrárszakemberek minél szélesebb képet kapjanak a vidékről, a faluról. Így lehetett a vizsgálandó falvak egyik példája Siklód, ahol – mint minden egyéb esetben – a múlt feltárása és a jelen értelmezése alapján kell a jövő feladatait, mint fejlesztési koncepciót megfogalmazni. Ebbe a folyamatba illeszkedik az egyházközség és a falu kapcsolatának vizsgálata, mely mindig is fontos szerepet játszott a falu életében, s mely a közös hit és identitás megtestesítőjeként, valamint a lelkész, mint értelmiségi által a jövő feladatainak is minden bizonnyal meghatározó szereplője lesz.

Dolgozatomban a szakirodalom alapján adok áttekintést arról, hogy mit jelent egy egyházközség egy falu életében, hogyan jelenik meg a vallás a falu mindennapjaiban. A rendelkezésre álló források és helyszíni vizsgálataim alapján pedig Siklód példáján mutatom be mindezt.

Az egyház, a vallásosság szerepe a falusi életében

Siklód tipikus példája azoknak a Kárpát-medencei falvaknak, amelyeket évszázadokon át erős, homogén közösség és önálló mezőgazdasági termelés jellemezett. A protestantizmus *Max Weber* által felvázolt munkaetikájából, kapitalista termelés módjából egyenesen következik, hogy sokszor, így Siklód esetében is a református vallás határozta meg az olyan erős közösséggel bíró falvakat, ahol a mezőgazdasági termelés is hatékony, eredményes volt. Ezen közösségeket a kommunista rendszer erőszakos termelőszövetkezeti szervezései, továbbá a szellemileg autonóm közösségek fől számolása, egyházellenessége rendkívüli mértékben meggyengítette, sőt sok esetben le is rombolta.

A református hitvallások a Biblia alapján megfogalmazásra kerültek (Heidelbergi Káté, II. Helvét Hitvallás, Apostoli Hitvallás), melyek az Egyházalkotmánnyal és az Egyházi Törvénykönyvvel egyetemben megadják a vallás és az egyház alapjait. Fontos, hogy a Biblia a hit egyedüli forrása, mint azt a Sola Scriptura reformátori alapelv is kimondja. A református vallás szellemileg és kulturálisan szorosan kapcsolódik a felvilágosodáshoz, a humanizmushoz, a nemzeti szabadsághoz, a patriotizmushoz, a progresszióhoz. Mindezek és az aktualitások tükrében a Szentírás igéje és annak értelmezése alapján gyakorolják a református keresztyének hitüket, mely az életvitel és a munka alapja is.

A középpontban tehát a Biblia áll, melynek ismerete nagyon fontos. Ebből következik a Biblia ismeretének, annak értelmezésének fontossága, mely célt az istentiszteletek mellett bibliaórák, egyéb gyülekezeti alkalmak, a teológiai irodalom, illetve oktatás szolgálja.

Egyes közösségek mentalitását azok vallása határozza meg. A református népi vallásosságban is fellelhetők azonban olyan szokások, vagy gyakorlatok (pld. különböző halottas szokások, bizonyos egyén vallási gyakorlatok etc.), melyek eltérnek a hivatalos egyházi tanítástól.⁹¹

A Siklódi Református Egyházközség története

Reformáció és templomépítés

Egy település vallásos gyakorlatának vizsgálatakor látni kell, hogy a népi vallásgyakorlatban különböző szokások és hiedelmek is megjelennek, amelyek eltérnek az egyházi tanításoktól. *Molnár Gergely* Orgoványi Naplójában 1895-1930 közötti, az akkor tanyás csoportosulásból településsé szerveződő Orgoványról adott hű képet, és rámutatott arra, milyen szervező szerepet töltött be a református egyházközség és annak presbitériuma. Felhívta a figyelmet arra is, az Orgovány környéki tanyákon sok olyan ember élt, akiket bár megkereszteltek, vallásuk alapvető dolgait (Krisztus, Apostoli Hitvallás, Miatyánk) nem ismerték és ún. 'jósok', 'halottidézők' etc. szolgáltatásait vették igénybe.

Az eltérések további esete a más vallásokkal való keveredés következtében figyelhető meg, például az erdélyi reformátusok, illetve a szombatosok esetében a zsidó vallással való keveredés, vagy református hitre tért falvakban az azt megelőző katolikus vallásból adaptált szokások.

Siklód esetében mindkét forma megfigyelhető: a néprajzi források még 2001-ben is feljegyeznek pogány eredetű hiedelmeket, és katolikus eredetű szokásokat is, melyeket az alábbiakban tekintünk át.⁹²

Pogány eredetű hiedelmeknek tekinthetők:

- A siklódi néphit szerint a halál pillanatában a testből elszálló lélek nem Krisztushoz tér, hanem minden alkonyatkor visszatér és kakasszóig a család körében tartózkodik. Erre utal, hogy napnyugta után nem szabadna szemetet, ill. trágyát hordani, mert az illetlenség lenne a halott lélekkel szemben. Az ősi halálkultuszhoz tartozó szokás az is, hogy többféle ruhaneműt is elhelyeznek a koporsóban a holttest mellé.
- Az ún. 'szépasszonyokról' is többféle hiedelem ismert a faluban, mely szerint a Nagykö hasadékaiban és Dávid várában laknak, Dárius és Dávid király kincsét őrzik, amely Szent György napkor kigyúl és ég.
- Hisznek a 'boszorkányokban' is, mely szerint a boszorkányság anyáról lányára öröklődik, és mint máshol a Kárpát-medencében böjt első vasárnapján templomba menetkor a fakanál lyukán keresztül megfigyelhetőek.

Katolikus eredetű szokásnak tekinthetők:

- Az Úr napját megtartják, melyet Siklódon, mint homogén református településen az tesz különösen rendhagyóvá, hogy ezzel szemben a reformáció emléknappja munkanap.
- Húshagyó kedden nagy sütés-főzés, evés-ivás van minden háznál,
- Helynevek egy része is a katolikus kultusz emlékét őrzik.⁹³

Az Udvarhelyi egyházmegye reformációja a XVI. század közepére tehető, mely nagyon heves felekezetek közti küzdelemmel járt, majd 1562-ben rendeletekkel szabályozták a különböző

⁹¹ Nagy O. 1990.

⁹² Nem történt még meg a falu hiedelem- és szokásvilágának feltárása. (szerk.)

⁹³ Péterfy L. 2001.

felekezetek viszonyát, 1580-1590 között pedig kialakult az Udvarhelyi egyházmegye. Az udvarhelyi Székelytámadt vár kapitánya a reformáció oldalára állt, mely támogatás pozitíven hatott az evangéliumi hit terjedésére.

A hagyomány szerint Siklód a reformáció első szakaszával áttért a protestáns vallásra, mely egyrészt Segesvárról, másrészt a Sóvidékről terjedt e környéken. Erdőszentgyörgyön Székely György prédikátor pld. már 1559-ben a reformált hit szerint prédikált.

Siklód református hitre való térése ellenére az azelőtti egyházi keret még nem változott: a hívek Küsmődre jártak templomba és temetésre is onnan hívtak lelkészt. 1714-ben a siklódi egyház leltárában még szerepeltek a katolikus miseruhák.

Bethlen Gábor hatalomra kerülésével elindul Erdélyben, így helyi szinten is a konjunktúra (ezt az időszakot szokás ezt demonstrálandó Erdély aranykorának nevezni), mely lehetővé teszi az önálló egyházközség alakulását, ezt 1629-ben engedélyezi is az egyházmegye.⁹⁴

A siklódi református templom építéséről *Incze Zoltán* templomépítő lelkész visszaemlékezése által kapunk képet: „Az első templom 1635-45 között épült. A századok során szakadatlanul gond volt a templom karbantartása a csúszós talajon épült falak gyakori meghasadása miatt. Kós Károly 1947-48 folyamán az újból meghasadt falakat, templomot megvizsgálta s az új templom építését tanácsolta és elkészítette csodálatos szépségű templomtervét. Megvalósítására 40 év múltán kerül sor. ... 1989 decembere olyan politikai fordulatot hozott, hogy az egyházak a reájuk húzott kényszerubbony szorításán lazíthattak. Lehetett templomot építeni. Az időközben 1800-ról 500 lélekre csökkent Siklódon a lelkes lelkipásztorok (Incze Szabó Ilona és Incze Zoltán) összehozták a 'nagy család'-ot, az erős, kitartó, tettekre kész közösséget. Ebbe a családba tömörült Siklód minden lelke, a Siklódról elszármazottak, Münchenből Molnár Endre építészmérnök. 1990-ben Maria van Bouter és férje 48 fős holland csoporttal meglátogatták a falut. Ígérték 'segítünk' és segítettek. Az építési engedély a kézben és 1991. június 23-án megtörtént az alapköv letétele. Dr. Kozma Zsolt teológiai professzor hirdetett ígét. Az arcok ragyogtak, a gyülekezet könnyezve imádkozott. Az időközben előálló akadályokat a hit, az akarat legyőzte. Szüntelenül jött a segítség és mindenki többet tett, mint amennyit ígért. ...A templomszentelés 1994. május 15-én déli 12 órakor kezdődött, amikor ígét hirdetett Dr. Tőkés István ny. teológiai professzor. Örömmünkben osztottak holland testvérek, valamint magyarországi barátaink. Jelen voltak a romániai és határon túli magyar médiák jeles képviselői, hogy az eseményhez méltó módon ünnepelhessen Siklód közösségével minden keresztyén ember. A több mint háromezer ünneplő áhítatot sugárzó arca mindörökké feledhetetlen marad a megfogyatkozott gyülekezet számára.”⁹⁵

A gyülekezet szolgálata

Az Augsburgi Hitvallás ma is aktuálisan, a lényegre való törekvés igényével fogalmazza meg, mit jelent a protestáns egyházak léte, szolgálata: az evangélium tiszta hirdetését és a sacramentumok helyes kiszolgáltatását. Mindennek az alapja pedig egyedül Isten ígéje, a Szentírás. Mintegy e köré szerveződik a demokratikus felépítésű gyülekezet: lelkész, gondnok, presbitérium, gyülekezeti tagok.

⁹⁴ Péterfy L. 2000.

⁹⁵ Incze 2001.; Péterfy 2001.

A szolgálat alapja tehát a Biblia, formája a gyülekezet, eszközei pedig a templom, annak berendezési tárgyaival (úrasztala, padok, orgona, harmónium etc.), a parókia, gyülekezeti terem, temető, halottasház etc.

Mielőtt rátérek a Siklódi Református Egyházközség szolgálatának bemutatására, *Ravasz László*-nak a Protestáns Szemle 1917. évi jubileumi számában írott gondolatait idézem, megvilágítva a református gyülekezetben élő kálvinizmus és hitbizonyosság mibenlétét: *„A hitbizonyosság sehol sem olyan határozott és végleges, mint a kálvinizmusban. Abban a kálvinizmusban, mely az örök és egyetlen kérdésre: micsoda tenéked életedben és halálodban egyetlenegy vigasztalásod? - így felel: „az, hogy mind testestől, mind lelkestől úgy életemben, mint halálomban, nem a magamé, hanem az én hűséges megváltómnak: a Jézus Krisztusnak tulajdona vagyok, aki az ő drága vérével minden bűnömért tökéletesen eleget tett s engemet az ördögnek minden hatalmából megszabadított és úgy megőriz, hogy mennyei Atyámnak akarata nélkül egy hajszál sem eshetik le fejemről, sőt inkább szükséges, hogy nekem mindenek üdvösségemre szolgáljanak. Ezért ő Szent Lelke által, az örökélet felől engem is biztosít és szív szerint hajlandóvá és készvé tesz arra, hogy ezentúl öneki éljek. Ilyen nagy a kálvinizmus. A kálvinizmus nagy, csak emberei kicsinyek.*

Külön tanulmány tárgya volna az: miért nincsenek igazi kálvinisták? Most nem foglalkozhatunk ezzel, mert most egy nagy, boldog hála hatalma alatt állunk, azért, hogy van kálvinizmus. Van kálvinizmus és bizonyosságot, életbátorságot, hősi és vidám győzelmet ígér mindazoknak, akik keresik a teljeset, az egészet, a tökéletest, akik szeretik az önállóságot és vállalják a felelősséget, akik többre becsülik a szellemet, mint a testet, de azért bátran döntenek a láthatatlan dolgok valósága mellett; mindazoknak, akik akarják a teljes, súlyos, szabad és önálló életet, az igazi keresztyén életet. Soli Deo Gloria!”⁹⁶

Siklódon a vasárnapi és ünnepi istentiszteleteket a vonatkozó érvényű rendtartás szerint több mint 300 éve rendszeresen megtartják, a vizitációs jegyzőkönyvek alapján látható, hogy csak a XIX. század végén kezd megritkulni a templomba-járás gyakorlata, addig buzgón látogatják a siklói hívek az istentiszteleteket. A pár templomkerülő, akiről szintén a vizitációs jegyzőkönyvek tanúskodnak, rendszerint a lelkész személye miatti elégedetlenségtől vezérelve marad távol az istentiszteletektől. Ugyanakkor a hétköznapi istentiszteletek a látogatottság hiányában nem tudnak megvalósulni.

Az 1803, 1809, 1817, 1819 és 1842-es években jegyzett vizitációs jegyzőkönyvek arról tudósítanak, hogy a siklói hívek között nincs templomkerülő. Bár 1815-ben egy templomkerülőről tesznek említést, 1860-ban pedig arról, hogy a faluba telepített idegen katonák nem látogatják az istentiszteleteket. 1897-ben így ír jelentésében a lelkész: *„az istentiszteleteket buzgón látogatják és az ígét áhítatosan hallgatják”*.

Ezt követően azonban – a két világháború terhe ellenére – folyamatosan csökken a templomba járók száma, így 1946-ban gyülekezeti napot is tartanak a vasárnap megszentelését tematizálva, s folyamatos problémát jelent a vasárnapi munkaszünet betarttatása.

Ugyanakkor a jegyzőkönyvek olyan élő hitű emberekről is említést tesznek, akik betegségük, ill. csupán rövid szabadságuk alatt való otthonlétük ellenére is rendszeres és elhivatott látogatói a gyülekezeti alkalmaknak.

⁹⁶ Ravasz L. 1917.

A hétköznapi istentiszteletek minimális látogatottságát jól példázza az az 1929. évi presbitéri jegyzőkönyv, mely szerint a presbitérium felkéri a lelkészt, továbbra is tartsa meg a szombat délutáni istentiszteleteket, még ha azon senki sem vesz részt.

Noha az I. világháború borzalmai által a haragvó Isten ítéletét felismerve 1915-ben az egyházkerületi közgyűlés elrendelte a mindennapi istentiszteletek tartását, ez Siklódon soha nem valósult meg a gyakorlatban.

Az istentiszteletekkel párhuzamosan a faluban vasárnapi iskolát szerveztek a gyermekek számára, ill. időről időre házi istentiszteleteket is tartottak. Utóbbi kapcsán például Györgyi Albert presbiterről (1949-52) jegyezték fel, hogy családi áhítatokat szervezett, továbbá Dezső Tibor Attila (1998-tól szolgált pár évet a faluban) lelkész vezette be a rendszeres házi istentiszteleteket.

Az egyházközség XX. századi története kapcsán nagyon fontos megemlíteni a lelkész által szervezett olvasókört, mely közösségteremtő alkalmként a kultúrát, a művelődést, s így a társadalomról, a jövőről való együttgondolkodást jelentette. Az 1930-as évektől az 1960-as évekig működött az olvasókör. Sokan jutottak ennek keretében olyan könyvekhez, melyből például elsajátíthatták a helyes gazdálkodási gyakorlatot, vagy szépirodalmi, társadalompolitikai műveket tanulmányozhattak.

Az egyházközség szolgálatának irányítói a tisztségviselők, mint a presbitérium tagjai: lelkész, megyebíró (a presbitérium világi elnöke, akit évente választ az egyházközség közgyűlése, általában gondnoknak nevezik, és öt évre választják), presbiterek, továbbá segédlelkész (mely Siklódon az 1800-as évek óta nincs), kántor és a megyefiak (fiatalemberek, akiket gyülekezeti segítőnek választanak évente).

Az egyházközség szerepe Siklód életében

Az egyházközség a faluban betöltött szerepének történelmi ismertetése csupán annak részletes történelmének hiteles interpretációja alapján történhet. Ennek fényében – munkám céljából következően is – nyilván nem vállalkozhatom arra, hogy történelmi alapossággal értelmezsem a siklódi református gyülekezet eddigi történelmének elemeit. Ennek ellenére az alábbiakat szeretném kiemelni. Siklódon, mely a reformáció óta homogén református település, a vizitációs jegyzőkönyvek tanulsága szerint nem akadtak számottevően olyanok, akik ideológiailag elfordultak volna az egyháztól, ugyanakkor mindig visszatérő problémát jelentett a gyülekezeti alkalmak megfelelő látogatottsága. A közelmúlt két nagyon mélyreható történelmi sorsfordulóján szervezett a gyülekezet olyan alkalmat (napi rendszerességgel való istentisztelet az I. világháború alatt, olvasókör a II. világháború után), mely nagyban hozzájárult a falu közösségének bűnbánatához, megbocsátásához és társadalmi integrációjához.

Amikor Siklód református egyházának mai helyzetét ismertetem, akkor előre kell bocsátanom, hogy mindezt a Faluszeminárium c. tárgy keretében a faluban töltött egy hét benyomásai alapján teszem. Ezt segítette a helybeliekkel való találkozások és beszélgetések összegzése.

A kérdés, hogy mennyiben határozza meg az egyházközség a falu lelki életét, az alapján válaszolható meg, mennyiben vesznek részt a hívek annak alkalmain (istentisztelet, bibliaóra, ima-reggeli etc.). Az alkalmak közül egyébként is kiemelkedik az istentisztelet, azonban

minthogy a Siklódi Református Egyházközség esetében azonban csak ezen egyetlen alkalom kerül megtartásra, azt elemezzük.

Az olvasóköri évtizedekkel ezelőtt megszűnt, s évek óta bibliaórát sem tartanak. Noha az 1998 körül újból szervezni kezdett házi istentiszteletek az egyre inkább elöregedő gyülekezet tagjai között nagyon kedveltnek számított, a lelkészváltás után ez sem folytatódott.

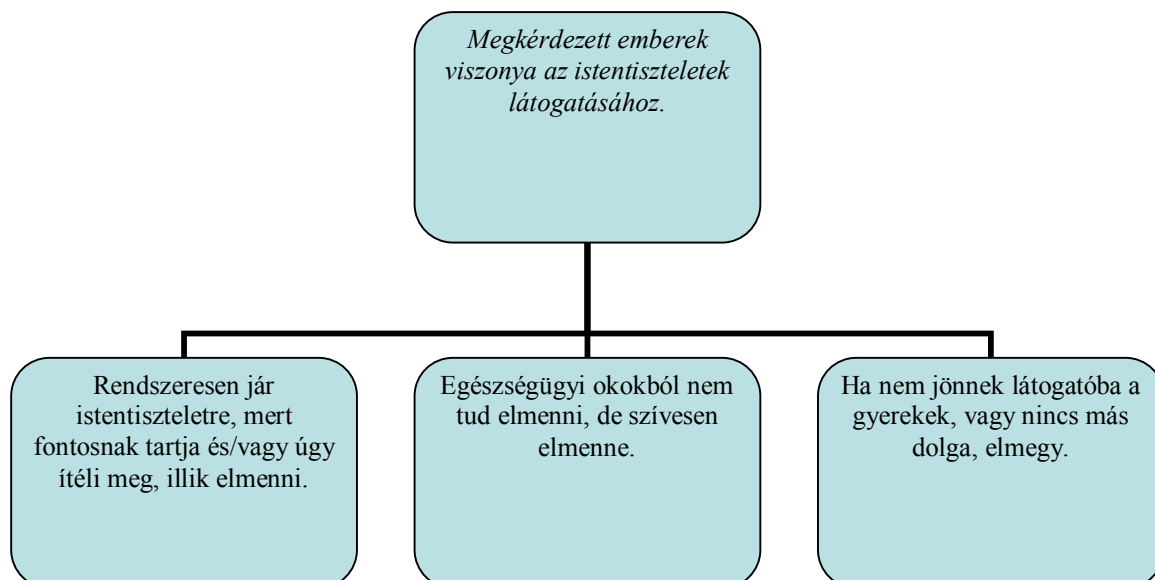
Ottlétünk alkalmával – csoportunkat nem számítva – 11 nő, 1 lány, 8 férfi és 2 kisgyermek vett részt a vasárnapi istentiszteleten a szolgálatot teljesítő lelkész és kántor mellett, tehát összesen 22 személy, mely a 341 fős gyülekezet 6,45 %-a.

Nyilvánvalóan egyszeri látogatás során tett megfigyelés nem tekinthető statisztikailag hiteles adatnak, mindazonáltal a lelkész és a presbíterek elmondása szerint a sátoros ünnepek magasabb részvételi arányától eltekintve, az évközi vasárnapokon tartott istentiszteletek látogatása tekintetében átlagosnak tekinthető megfigyelésem. Csupán összehasonlításképpen említem meg, hogy a Magyarországi Református Egyházban az évközi vasárnapi istentiszteletek átlagos látogatottságát a gyülekezeti tagok 10 %-a testesíti meg.

Az egyházközség szervezeti felépítését is bemutatandó az egyházközség presbitériuma 19 főt számlál (16 presbíter, 1 gondnok, 1 lelkész, 1 kántor), 100 %-ban férfiakkól állva – noha semmilyen egyházi szolgálatban nem tekinthető különbség nő és férfi között –, így az istentiszteleten résztvevő 8 férfi is legfeljebb a presbíterek 50 %-ának tekinthető.

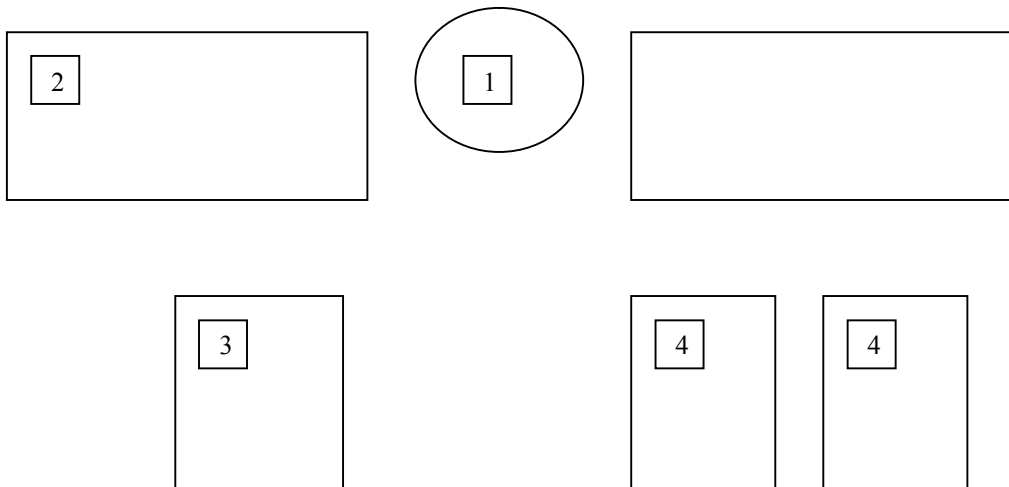
Mindezek alapján nyilvánvaló, hogy nem jellemző az olyan beállítottság, miszerint valaki az istentiszteletek ellen lenne, ideológiai alapokon határozná meg azokról való elmaradását. Mégis kevés azoknak a száma, akik rendszeresen eljárnak az istentiszteletekre.

1. ábra: Megkérdezett siklódiak viszonya az istentiszteletek látogatásához.

Forrás: szerk. a szerző

2. ábra: A siklódi református templom mai ülésrendje.

Jelmagyarázat: 1: Úrasztala; 2: asszonyok és kisgyermek; 3: lányok; 4: férfiak

Forrás: szerk. a szerző

Az egyházközség, mint intézmény

Dolgozatom első részében átfogóan összefoglaltam, mint jelent a protestáns társadalmi felelősségvállalás, így amikor egy adott egyházközséget intézményként értelmezve annak társadalmi szerepét, ill. státusát vizsgálom, azt kell áttekintennem, mennyiben valósulnak meg ennek elvei a gyülekezet gyakorlatában. A gyülekezet alkalmi tárgyalásánál kitértem az olvasókörre, megemlítve annak komoly társadalmi-politikai vonatkozásait, ezen alkalom azonban az elmúlt évtizedekben már nem létezett. Ugyanakkor a Falutalálkozó szervezése, mely alkalomra nagyon sok a faluból elszármazott látogat haza, szorosan kötődik a református egyházközséghez. Noha szervezését általában a környéken élő elszármazott siklódiak koordinálják, a program szerves része az ünnepi istentisztelet.

Intézményi feladatnak tekinthető a születések és halálozások pontos, évszázadokra visszavezethető nyilvántartása is, melyből a falu lakosságát lefedő egyházközség 2006-os stóla szolgálatai által adunk képet annak népesedéséről: 1 keresztelő, 0 konfirmáció, 1 esküvő, 14 temetés.

Végül ki kell térnem ebben az összefüggésben a falu lakossága körében megtapasztalt paradox helyzetre. A faluban történő pozitív fejlemények (templomépítés, falutalálkozó, útjavítás, erdőbirtokossági szövetkezet) mind a református lelkészekhez köthetők, továbbá a lelkész a hivatalos ügyek intézésében is komoly segítséget nyújt a lakosságnak. Tehát mindenképpen azt mondhatjuk Siklód esetében – melynek önálló önkormányzata van, a bíró pedig nem rendelkezik hivatallal –, hogy a lelkész, mint értelmiségi, a falu egyik meghatározó felelős vezetője. Ennek ellenére elenyésző számban említi a lakosság a lelkész személyét a falu vezetőjeként.

Összefoglalás

Következtetéseimet három, a Siklódon töltött egy hét alatt szerzett benyomásaim alapján vonom meg:

- 1) A jelenlegi református lelkész végvári szolgálatként jellemzi a faluban végzendő munkáját, hiányolva a kultúrát és a törvény betartását, ugyanakkor rendíthetetlenül bízva a Krisztus által megváltó Istenben.
- 2) Egy presbiter azon elméletét fejti ki, miszerint az egyház vagyona nem is az egyházé, mert azt a hívek adták össze, presbiteri szolgálatként pedig a templom és a parókia rendben tartását definiálja
- 3) Egy idős néni élő hittel tesz bizonyosságot arról, hogy naponta olvassa a Bibliát, és hisz Istenben.

Ellentmondásos kijelentések: egy elnéptelenedő falu, mely a külvilágtól elzárva még nem találta meg helyét a gazdaságban és kultúrában, ugyanakkor múltjából sok értéket megőrzött, ezzel táptalajt, esélyt adva a jövőnek. Az elnéptelenedés és előregedés következményei látszanak az egyházközségen is, mint az a fentiekben való bemutatásból is kitűnik. Ugyanakkor az is elmondható, hogy nem csupán emiatt nem nevezhető az egyházközség a falu motorjának, hiszen egész történelme során sem képviselt folyamatos hajtóerőt, közösség-szervező kegyességi irányzatokat integrálva.

Mindennél fontosabb azonban két olyan eseményre fókuszálni, amely a református gyülekezetből indulva perspektívát adott a falunak. Egyrészt az olvasókör megszervezése, mely a táncház és egyéb alkalmak mellett orientációt adott a közösség tagjainak. Ezt mondhatjuk el az olvasókört még egykor látogató generáció tagjaival való találkozások és beszélgetések után. Továbbá pedig a templom megépítése volt olyan esemény, amely mintegy a falu végváraként, s az ehhez kapcsolódó falutalálkozó közösség-szervező erejévé vált.

Mindezek alapján elmondható, hogy bár Siklód és egyházközsége is sok kihívással küzd, közösségében fellelhető az az erő, mely képes jövőt építeni.

Felhasznált irodalom:

Balázs Kovács Sándor (2000): Protestáns etika – paraszti erkölcs: a presbitérium szerepe a sárközi parasztság értékrendjének alakításában. in: Népi vallásosság a Kárpát-medencében III., Pécs (szerk.: Imre Mária)

Dékány Endre (1999): Szerettem az igazságot, MRE Kálvin János Kiadója, Budapest

Max Weber (1904-1906): Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus új kiadás: J. Winckelmann, Berlin – München, 1969.

Molnár Gergely (1895-1932): Orgoványi napló. Kortárs Könyvkiadó, Budapest, 2002.

Nagy Olga (1990): Az egyházi tanításoktól eltérő szokások erdélyi református népi vallásosságban. In: Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl, Magyarországi Kutató Intézet, Budapest (szerk.: Fejős Zoltán – Küllös Imola)

Péterfy László (2001): Siklód és egyháza, Infopress Rt, Székelyudvarhely

Protestáns Szemle, Budapest, 1917.

Szent Biblia, kiadja a MRE Kálvin János Kiadója, Budapest, 2005.

A SIKLÓDI KIRÁLYNÉZÁS

Lakatos Lilla egyetemi hallgató

Bevezetés

A királynézás Siklód egyik különlegessége. Bár a pünkösdi király- és királynőválasztás szokásköre elterjedt egész Európában és a magyar lakta vidékeken is, de a Székelyföldön már ritka, ebben a formájában pedig csak ebben a faluban gyakorolják. Dolgozatomban igyekeztem vázlatosan áttekinteni a magyar pünkösdi népszokásokat és esetleges értelmezési lehetőségeiket, ezen kívül a siklói szokásra vonatkozó minden rendelkezésre álló adatot összegezni és összevetni az általam hallottakkal, a szokás besorolásával, jelképeivel, formájával, változásával, eredetével és jövőjével kapcsolatban.

A pünkösd és a hozzá kapcsolódó népszokások

A keresztény egyház pünkösdkor a Szentlélek kitöltetésére, ezáltal az egyház születésére emlékezik. Húsvét után negyven nappal Krisztus mennybe ment, a Szentlélek ígését hagyva az apostolokra. Tíz nappal később „amikor pedig eljött a pünkösd napja, és mindnyájan együtt voltak ugyanazon a helyen, hirtelen hatalmas szélrohamhoz hasonló zúgás támadt az égből, amely betöltötte az egész házat, ahol ültek. Majd valami lángnyelvek jelentek meg előttük, amelyek széteszlottak és leszálltak mindegyikükre. Megteltek mind Szentlélekkel, és különféle nyelveken kezdtek beszélni; úgy, ahogyan a Lélek adta nekik, hogy szóljanak.” (Ap. Csel. 2: 1-4.) Az apostolok ekkor prédikálni kezdtek, aminek hatására sokan megtértek és Krisztus követőivé váltak. Tehát a pünkösd a húsvétot követő ötvenedik napra esik, innen a neve is, a pentekosztész, „ötvenedik” szóból. Vagyis mozgóünnep május 10-e és június 13-a között.

Ahogy a húsvét előtti negyven nap a böjt és a magunkba fordulás ideje, úgy az utána következő ötven nap – amit a Szentlélek adventjének is neveznek – az örvendezés és a hálaadásé. Az ókor óta két dologért adnak hálát pünkösdkor az emberek: a Lélek áldásaiért és az első zsengeért, az aratás áldásáért. Ennek megfelelően a pünkösdi szokások két forrásból táplálkoznak: a Szentlélek belső, lelki működése, a másik pedig a pogányok régi nyárkezdő ünnepe.⁹⁷

Dömötör Tekla a tavaszi, nyáreleji ünnepkört négy periódusra osztja. A télvégi, tavaszkezdeti időszakot, amely magában foglalja a farsang végét és a böjtöt, ezt követi a húsvét, azután a májusi pünkösdi szakasz, majd a nyári napforduló szokásai. Az egész időszakra a legjellemzőbb a vegetáció növekedésének megindulása és serkenése, amiből egyértelműen következik, hogy a paraszti világ legfőbb figyelme a későbbi termés megalapozása és sikerének biztosítása felé fordul. Ezt, az ünnepkör különböző periódusaiban más és más szertartásokkal, formulákkal és énekekkel igyekezett elérni.⁹⁸ A tavasznak, a májusnak – régi magyar nevén pünkösd havának – és erre a hónapra eső pünkösdnek kapcsolata a termékenységgel, a zöldággal, a rózsával, a násszal, az ifjú jegyespárral Európa éghajlati viszonyai közt, ahol épp ezen időszakra esik a természet kibontakozása és virágzásának legtelje, nyilvánvaló. Ennek megünneplése tánccal, zenével, sportszerű versenyekkel érhető

⁹⁷ Molnár A. 1999. 43.

⁹⁸ Dömötör T. 1983. 149.

emberi megnyilvánulás, lelki alapjai közérthetők.⁹⁹ Emiatt nem szorul bővebb magyarázatra az a tény sem, hogy a tavaszi szertartásos énekek, a leányjátékok és szövegeik is általában valamely akadályon való átjutást céloznak (várba be, kapun, vagy hídon át, stb.) és nagyon gyakoriak a növényi motívumok, jelképek.¹⁰⁰ Példának okáért a májusfa, a zöld ág a természet megújulásának a szimbóluma.¹⁰¹ Eszerint „zöld ágat” vagy májusfát „behozni”, annyit tesz, mint a tavaszt behozni. Ugyanígy hozza összefüggésbe Bálint Sándor a pünkösdöt a minden népnél meglévő tavasz megünneplésével, elővarázsolásával.¹⁰²

Emiatt lehetséges, hogy bár a katolikusok a májust megtették Mária hónapjának és a májusi leányünnepek vallásos színezetet nyertek, mégsem sikerült teljesen eltakarni az ünnepkör régebbi mágikus-erotikus tartalmát.¹⁰³ Ebből is következik, hogy a pünkösd - májusi szokásoknak az egyházi ünnepekkel való összefüggése igen laza.¹⁰⁴ Sokszor csak szövegelemek utalnak rá. Pozsony Ferenc szerint a pünkösd szokások struktúrájába nagyon sok tavaszi szokáselem keveredett,¹⁰⁵ bár ez érthető, és csak alátámasztja Dömötör Tekla általi besorolást a tavaszi, nyáreleji ünnepkörbe. Fontos még megemlíteni azt a tényt, hogy a májusi-pünkösd ünnepkör történeti háttérét még nem sikerült megnyugtatóan tisztázni.¹⁰⁶ A tudomány alig jutott túl a XIX. század hetvenes éveiben, Mannhardt által kidolgozott vallástörténeti koncepción, mely minden egyes ismert szokáselemet a megszemélyesített természeti erők jelképeként fogott fel.¹⁰⁷

Kifejezetten az egyházi pünkösdhöz kapcsolódó szokások a középkorból ismertek, amikor a Szentlélek eljövételét megelőző szélzúgást kürtökkel és harsonákkal utánozták, a tüzes nyelveket pedig a templom padlásáról dobott égő kóccokkal,¹⁰⁸ sok helyen rózsákkal, szenteletlen ostyával jelképezték, esetleg fehér galambokat repítettek ki.¹⁰⁹ Itt, a Kárpát-medencében az első emlékünk (nem szorosan az egyházi ünnephez kapcsolódó) a pünkösd népszokásról 1528-ból való. Ez egy mondás, amely a pünkösd királyság értéktelen, múltó voltára utal. A kifejezés több, különböző helyen is előfordul, ami bizonyítja, hogy közismert volt egész Magyarországon és Erdélyben is.¹¹⁰ Így a pünkösd királyválasztás szokása is elterjedt lehetett. Ez a legények ügyességi próbájával, versenyével van általában kapcsolatban, az ország területén nagy változatosságban: sok helyen lóversennyel, másutt bikahajsszal, egyes székely vidékeken kamó- (bot-)húzással stb. döntöttek a pünkösd király kiléte felől.¹¹¹ Ennek – Takáts Sándortól tudjuk – katonai hagyományai is vannak: a XVI. században mind a török, mind a magyar katonák kedvenc ünnepe volt.¹¹²

Azután a XVIII. századtól kezdve a pünkösd királyválasztás mellett megjelent a királynőválasztás is. A XIX. században mindkettőről egyformán szólnak a források, a XX. században pedig szinte csak a kislányok királynőválasztása maradt fenn. A szokás meglétét és régiségét bizonyító egyik legelső adat 1692-ből való, Csíkkozmásról, ahol az egyházközségi

⁹⁹ Dömötör T. 1979. 121.

¹⁰⁰ Dömötör T. 1983. 152.

¹⁰¹ Tátrai Zs. 1990. 169.

¹⁰² Bálint S. 1989. 336.

¹⁰³ Dömötör T. 1983. 151.

¹⁰⁴ Dömötör T. 1979. 124.

¹⁰⁵ Pozsony F. 1997. 176.

¹⁰⁶ Dömötör T. 1983. 152.

¹⁰⁷ Dömötör T. 1979. 124.

¹⁰⁸ Tátrai Zs. - Karácsony Molnár E. 2003. 111.

¹⁰⁹ Bálint S. 1989. 343.

¹¹⁰ Dömötör T. 1979. 111.

¹¹¹ Dömötör T. 1979. 114-116.

¹¹² Dömötör T. 1979. 114.

határozat megtiltja a „királynéasszony-ültetés”-t, arra hivatkozva, hogy az „pogányoktól maradt szokás”.¹¹³ Tehát a pünkösdi király- és királynőválasztásról szóló vegyes adatok négy fő csoportba sorolhatók, melyek talán eredetükre nézve is különbözőek.¹¹⁴

Pünkösdi királyválasztás a legények korcsoportjából
Király- és királynőválasztás a legények és nagyleányok csoportjából
Király- és királynőválasztás a gyermekek korcsoportjából
Lányok királynőválasztása, ahol a királynő többnyire egészen fiatal

Más felosztás szerint¹¹⁵ és a XIX-XX. századi adatok alapján a házról házra járó legismertebb pünkösdi szokásoknak két táji típusa különíthető el: az Alföldön és Északkelet-Magyarországon elterjedt *pünkösödölés*; és a Dunántúlról ismert *pünkösdi királynéjárás*. Ezek mellett vannak, amelyek csak kisebb tájegységekben vagy csak egy-egy helységben gyakoroltak: ilyen a *törökbaszás*, a *rabjárás*, a *hesspávázás* és a dolgozat témája, a siklói *királynézás* is.

Az ország nyugati részében ismert pünkösdikirályné-járás, vagy pünkösdköszöntés, a lányok termékenységvarázlással egybekötött pünkösdi köszöntése, mely abból áll, hogy általában négy lány vezet házról házra egy kisebbet, akit *kiskirálynénak*, *királynéasszonynak*, vagy *cucorkának* neveznek. Minden ház előtt megállnak, és kendőt tartanak a királyné feje fölé, esetleg betakarják. Beérve mozdulatlanul állva énekelnek, majd körbejárják a kiskirálynét, vagy táncolnak, ezek után pedig felemelik, fellebbentik fátylát termékenységvarázsló mondóka kíséretében. Gyakran párosul ezek mellé nevetési tilalom, virághintés és adománykérés.¹¹⁶ Érdekes még megemlíteni, hogy a jellegzetes szövegelemek közt találkozunk Szent Erzsébettel kapcsolatosakkal, ami – több más forrással együtt – alapot adhat feltételezni a pünkösdi rózsza és Árpádházi szentünk, Szent Erzsébet legendájában szereplő rózsza-csoda közti kapcsolatot.¹¹⁷

A másik főforma, ami inkább a keleti országrészen ismert, a pünkösödölés, más néven *mimimamázás*, *mavagyon-járás*, *mivanma-járás*. Ebben is, néhány változatot leszámítva általában csak lányok vettek részt. Házról házra járva bekéredztek, bent szavaltak, énekeltek, táncoltak. Több helyen a napot táncmulatság zárta. Ezen belül is három típust tudunk megkülönböztetni a játék menete és a szereplők elnevezései alapján.¹¹⁸

1. a pünkösdi királynő a központi szereplő, aki kitűnik társai közül ruhájával és díszével
2. menyasszony és vőlegény szerepel benne a lakodalmas menet mintájára, de sokszor csak lányok vettek benne részt, és volt olyan változat is, ahol csupán menyasszony volt, máshol a menyasszonyt nevezték királynénak is
3. nem választanak megkülönböztetett szereplőket

A pünkösdi egyik jeles napja a zöldágjárás, ami a lányok ismert játéka, mikor két játékos felemelt karja alatt kell átbújni, például a Bújj, bújj zöld ág kezdetű dalra. Emellett sok helyen szokás pünkösdi napján a *zöldágazás* is, vagyis az erdőből hozott ágakkal, kisebb fákkal feldíszítik a templomot, a házak kapuját, máshol csak a leányokét. Ezzel rokon a

¹¹³ Barabás L. 1981. 160.

¹¹⁴ Dömötör T. 1979. 114.

¹¹⁵ Tátrai Zs. - Karácsony Molnár M. 2003. 112-123.

¹¹⁶ Tátrai Zs. - Karácsony Molnár E. 2003. 118-119.

¹¹⁷ Molnár A. 1999. 45.

¹¹⁸ Tátrai Zs. - Karácsony Molnár E. 2003. 112-114.

májusfaállítás is, aminek ideje, ahol nem május elseje volt, ott pünkösöd. Ezeknek a zöld ágaknak, májusfáknak a behozatala sokszor kötődött közös kirándulásokhoz, „*majálisokhoz*”,¹¹⁹ ami szerves részét képezheti az adott szokásnak, fontossága vitathatatlan. Például az erdélyi szászoknál is találkozunk ezzel (pl.: Szénaverősen).¹²⁰ Mindezeket túl fontos említeni, hiszen a magyarlakta vidékeken szinte mindenütt előfordul, a pünkösdi bál hagyománya.¹²¹

A Sóvidéken a pünkösdi király- és királynőválasztás szokáskörébe tartozó népszokásnak neve, tartalma és formája szerint két típusa különböztethető meg: a sófalvi-parajdi hesspávázás és a siklódi királynézás. E kettőnek szakirodalmi megjelenése igen szegényes, legfőbb kutatója Barabás László, akinek kutatásai előtt valószínűleg csupán Volly István és Madaras Margit tanítónő közölt adatokat.¹²² A következő fejezetben Barabás László által gyűjtött adatokhoz viszonyítom a saját magam által hallottakat. Előtte viszont röviden ismertetem a siklódihoz – földrajzilag mindenképp – legközelebbi szokást, a *hesspávázást*.

A század elején még nagyleányok vettek benne részt, ma tíz-tizenkét éves leánykák 5-8 fős csapatokban és egy ugyanolyan korú fiú, a király (de lehet beöltöztetett kislány is). A legkisebb leány a királyné. Régebben királyleányt is választottak, más néven koszorúsleányt vagy kisnyoszolyót. A királyné a menyasszonyéhoz hasonló hosszú, fehér ruhát visel, fején virágkoszorú, vagy pártá. A többi résztvevő zászlókat visz, az ő nevük: ludak. A csapat, élén a királlyal és a királynéval, énekelve bejárja a falut. A felnőttek kiállnak a kapuk elé, és magukhoz intik a királyt, adományt adnak át neki (általában pénzt), aki szépen megköszöni. Az összegyűjtött összeget a nap végén elosztják. Tehát a király feladata figyelni, ki akar adományozni és megállítani a hesspávázó menetet, míg átveszi. Énekük több önálló népdal ugyanarra a dallamra történő, folytatódó éneklése, mely napjainkban a *Hess páva*, *hess páva* kezdetűvel indul, folytatódik a *Ludaim*, *ludaimmal*, végződik az *A pünkösdi róza kihajlott az útra* kezdetűvel. Régen Felsősófalván és Szovátán is, ma pedig csak Alsósófalván és Parajdon él a szokás.¹²³

A siklódi szokás leírása és változása a századelőtől napjainkig (*királynézás* vagy *lakadalom*)

A királynézó csapatok a falu három részében – utcájában, Murván, Papszeren és Alfaluban, külön-külön szerveződtek. Egy-egy csapat tíz-tizenöt leányból és ugyanennyi legényből állt, így gyakorlatilag a falu összes fiatalja részt vehetett benne. Pünkösöd első napján előre megbeszélt háznál gyűltek össze, minden évben másiknál, és általában a kitakarított, szőttés ágyterítőkkel feldíszített, lehetőleg deszkázott csűrben.¹²⁴

Minden csapat kiválasztott maga közül két-két királynét, akik általában egy-két évvel fiatalabbak voltak a többinél. Fejüket élővirág-koszorúval, kartonpapírból készült koronával vagy menyasszonyi pártával díszítették. A többiek voltak a zászlósok, mert ők vitték a zászlót, ami egy háromszögbe fogott, guzsalyra erősített – szövésmintája után *kőhimesnek* nevezett – fehér abrosz volt. Erre egy rózsás fejkendőt és egy zsebkendőt, a guzsaly végére pedig egy csokor bazsarózsát kötöttek. A királynék és a zászlósok is hajukat kibontották,

¹¹⁹ Dömötör T. 1979. 131. 133.

¹²⁰ Pozsony F. 1997. 177.

¹²¹ Tátrai Zs. - Karácsony Molnár E. 2003. 124.

¹²² Barabás L. 1981. 160.

¹²³ Barabás L. 1981. 160-165.

¹²⁴ Barabás L. 1998. 94.

*fehér fessing*be (fersing, alsószoknya) öltöztek, a legények ünneplőbe. Közülük is kiválasztottak – a királynék számától függően – egy-két királyt, akiknek feladata a királynék védelme volt. A többiek voltak a kísérők, akik a zászlósokat és a királynékat is őrizték. Az utcai menetben legelől, középen ment a király, utána két zászlós, mögöttük egymás mellett a két királyné, utánuk kettes sorokban a zászlósok, ahányan voltak. A kísérők a menet két oldalán, a többi legény a menet után haladt.¹²⁵ Így járták végig a falut, minden utca a másik utcákat is.

A királynézók közeledtét kisebb gyermekek adták hírül: botokkal döngették, kövekkel dobálták a kapukat, parafapuskákkal durrogattak, kiabáltak. Ez rendszerint a templomba indulás idejére esett, tehát a falu utcája egyébként is népes volt. A királynézóknak nem kellett templomba menniük, ezt így fogadta el helyesnek a falu erkölce és az egyház is. A felnőttek részvétele abból állt, hogy mindenáron el akarták lopni a királynékat. Ha sikerült, bezárták a pajtába vagy máshová, és ki kellett váltani vagy kérni a királynak és a kísérőknek. De legtöbbször nem tudták ezt véghez vinni, mert ha a kísérők észrevették, hogy valaki belopózott a sorok közé, akár tízen is ráugrottak, *legyúrták a tolvajt és jól megpotyolták*. A falu végigjárása közben végig énekeltek, felváltva két éneket. Az egyik az *Árnyas erdőben szeretnék élni nyáron át* kezdetű folklorizálódott Gyulai Pál vers, a másik a *Leng a lobogó* kezdetű induló. Ezek szövege a következő:

Árnyas erdőben szeretnék élni nyáron át
Nékem ez az árnyas erdő vidám kedvet ad
Lomb a fán, virág a fűben mintha intene:
Árnyaimba megpihenni jójj, ó, jójj ide.

Leng a lobogó, megperdült a dob,
Kis honvéd pajtások jól vigyázzatok!
Indulóra hangzik már a szó,
Félre aki nem közénk való, nem közénk való!
A pityeri sem, sem az, aki otthon jobb szívvel pihen.
(Mer' árnyas erdőben szeretnék...)

Barabás László kutatásai szerint az idősebbek sem emlékeznek arra, hogy valaha más éneket énekeltek volna. E két ének megjelenése valószínűleg századunkbeli iskolai hatásra utal.¹²⁶ A helyiek által elénekelve hallatszik a két ének szoros összefonódása, ahogy a kettőt folytatólagosan felváltva adják elő, mintha egyik a másiknak refrénje lenne. Miután megjárták a falut, a menet kivonult a mezőre. Minden utca királynézói a hozzájuk legközelebb eső pázsitos, patak vagy forrás melletti rétre sétáltak, ahol aztán órákon át *mulatéroztak, májálisoztak*. A lányok virágot szedtek, koszorút kötöttek, énekeltek, táncoltak. Szódaporból szódavizet keverték, azt itták, a nagyobb legények dugva bort, pálinkát is.¹²⁷

Estefele ugyanabban a menetben, ahogy jöttek, visszavonultak a faluba, ugyanahhoz a házhoz, ahol reggel gyülekeztek. Visszafele is védeni kellett a királynékat. Ott aztán a szülők által közösen készített zsemlekásával, tejbekásával és *perémessel*¹²⁸ várták őket. A csűrben vagy az udvaron terített asztaloknál közösen ettek, majd ének- és hegedűszóra táncoltak egész

¹²⁵ Barabás L. 1998. 94.

¹²⁶ Barabás L. 1998. 95.

¹²⁷ Barabás L. 1998. 95.

¹²⁸ A *perémes* lakodalmi, ünnepi kalács, amit Siklódon kerekre sütöttek, híg tojással kenték be, vékonyra nyújtott tésztával telehúzgálták és körisfaágacskákat szúrtak bele. Barabás L. 1998. 285.

délután és este, akár éjfélig is. A szülők is ott voltak, nézték a táncot, *tették össze a gyerekeket*, hogy táncoljanak. Az esti táncnak, amit neveztek *kicsidek táncának* is, fontos szerepe volt abban, hogy a siklói gyerekek megtanulják falujuk táncait.

Ugyanígy tettek pünkösöd másod- és harmadnapján is. A szokást a századelején – visszaemlékezések alapján – nagyleányok és nagylegények gyakorolták, később, a két világháború között viszont már külön-külön két korcsoport, a nagyleányok mellett a *kicsidek*, vagyis tíz-tizenkét éves leánykák jártak királynézni. A két korcsoportnál a szokáscselekmények megegyeznek, de a kicsideknél megfigyelhető volt a szereplők megkettőződése az utcabeliek számától függően, így 4-8 királynét is választottak, akik a zászlósokkal felváltva haladtak a sorokban. A kicsi királynék kezét velük egyidős *királyok* fogták. Őket többnyire mókás felnőttek próbálták ellopni, míg a nagyleányokat a menetben részt nem vevő legények. Ekkor a mezei játék is külön-külön csoportban zajlott. A második világháború után már csak a konfirmálás előtti, hét-tizenhárom évesek járták a falut és csupán az ünnep első napján.¹²⁹ Egyes források szerint megmaradt három naposnak és ekkoriban alakult ki, hogy 4-6-8 királynét válasszanak.¹³⁰ Más forrás szerint a menet ekkor már csak a falut járta meg, nem ment ki a határba. Ezt cáfolja egyik adatközlőm, Demeter Julianna (szül. Siklód, 1932) visszaemlékezései saját és fiainak idejében játszódó királynézásokról. Ő úgy mesélt az általa „királynéző”-nek nevezett szokásról, hogy minden leány részt vett benne, aki már tudott kirándulni, de még nem konfirmált, így attól függően, hogy mennyi gyermek volt, vagy négy sor királyné is lett. Az ötödik-hetedik osztályosok voltak a zászlóvivők, a többi mind királyné. Érdekes még elbeszélésében, hogy a „pünkösdi királyság” kifejezést ő onnan eredezteti, hogy akkor minden legény király, de csak akkor. Tehát nem egy- két kiválasztott király lehetett, hanem minden résztvevő legény az volt. Ők és a zászlósok is székelyruhában voltak. Eltérés még, hogy a bor és pálinka megjelenését a mezei mulatságban, időhöz köti: emlékei szerint az ő idejében a legények csak cukros-ecetes vizet hoztak és szódaport, azzal kínálták őket; tehát csak a fiai idejében „kellett” a bor, még úgy is, hogy a közelben nehéz volt beszerezni.

Barabás László szerint¹³¹ az 1970-es években ki-kimaradt a szokás és életét az iskola által szervezett és irányított formában élte tovább. Erre másik adatközlőm, Balázs Ilona (szül. Benedekfi, 1945, Rugonfalva) cáfolt rá, aki 36 évig tanított a siklói iskolában. Szerinte spontán módon szerveződött, csupán a kicsidek táncában muzsikáló gyermekzenészeket fogta össze zenekarba egy tanító bácsi. Napjainkban viszont történt olyan, hogy egy korábbi lelkipásztor, Dezső Tibor és Nagy Lajos egy székelykeresztúri tanító szervezte meg annak a kevés gyerekeknek, aki a faluban lakik, illetve a haza-hazatérő elszármazottaknak. Már a 80-as évektől kezdve egy helyen is elfértek a fiatalok, nincs utcánként királynézó menet.

A szokás eredete

Bár sem én, sem forrásaim nem elsősorban a szokás eredetét kutattuk, Barabás Lászlótól két magyarázatot ismerünk.¹³²

1. „ *A kirájnézás Jefte bibliai kiráj históriájából származik. Jefte száműzetésben volt, de visszahívták, hogy vezessen le egy csatát. Jefte az Istenhez fohászkodva megfogadta, hogy ha a csatát megnyeri, mikor a csatából visszatér, aki legelőbb elébe menyen a házából, az*

¹²⁹ Barabás L. 1993. 41.

¹³⁰ Barabás L. 1981. 167.

¹³¹ Barabás L. 1981. 167.

¹³² Barabás L. 1998. 208-209.

feláldozza. Egyetlen leánya volt, s mikor hazatért, az futott elejibe. Jefte megrémült s azt mondta:

- Bár veszem vóna a csatatéren.

A leány, mikor megtudta a fogadalmat, azt mondta:

Ha megfogadtad, azt meg es ké tenni!

De kért két hónapi haladékot, hogy az alatt a hegyekben a barátnéival s barátaival tudjon kirándulni s mulatározni. A kirájnézás talán ebből a korból származik. Így hallottam ezt apámtól. Aztán hogy pontosan honnat jött, ugye nem tudjuk.” (Hegyi József)

Ez az eredetmagyarázat onnan származik, hogy éppen az adatközlő apjának idejében másoltak át Siklódon egy Jefte király történetét feldolgozó verses krónikát. Címe: Jefte. Egy fejezet Izráel őstörténetéből. Bírák könyve XI. rész. Írta Vargha László ev. ref. Lelkészs Alsó Némedi, 1900. Lemásolta Simó Lőrinc áll. isk. igazgató tanító. Siklód, 1925.

2. „Nagyapámtól hallottam, hogy a kirájnézást Mária Terézia alakította, ő csinálta ezt a játékot. Akkor nem vót a katonaság, úgy fogdosták össze a katonákat. A kirájnézás is efféle katonadolog.” (Györgyi Juliánna)

Valószínűleg ez a magyarázat a székely határőrség felállításával (1764) hozza kapcsolatba a szokást, de ez sem bizonyítható magyarázat, hiszen, bár a szokás XX. századi formájában tényleg van katonás jelleg, nincs adatunk arról, hogy ez mikor kapcsolódott a királynézás sokkal régebbi formájához.

A szokás értelmezési lehetőségei és a fontosabb szokáselemek

Dolgozatom eddigi részében áttekintettem a magyar lakta vidékeken jellemző főbb pünkösdi népszokásokat és ismertettem eddig összegyűjtött adataimat a siklói szokásról. Ezekből látható, hogy valóban egyedi szokásformáról van szó, melynek eredetét megfejtani, besorolni más szokások közé, megfejtani értelmét nehéz lenne. Én sem kísérlem meg ezt, hiszen nem vagyok szakértője e témának, de laikusként egy-egy részletet, vagy jellegzetességet kiragadok, melyekre a szakirodalomban található utalás és esetleg segítenek közelebb jutni a megoldáshoz.

Előtte azonban szükséges ismertetnem Róheim Géza értelmezési kísérleteit a pünkösdi népszokásokra vonatkozóan, melyeket ő összefüggő elméletként tár elénk. Ezek:¹³³

- rituális királygyilkosság és a király helyett feláldozott időszaki király
- „a tavasszal visszatérő termékenység megtestesítése”
- „a termékenyítő királyok menyegzője”
- az őshordák küzdelme a nőért
- a kezdetleges törzsek férfivá avatási szertartásinak maradványai

Bár ezek, más kutatók szerint, így egymás mellett nem állják meg a helyüket, nekünk mégis fontos összefoglalását adják a lehetséges magyarázatoknak, amelyek közül talán háromhoz mi is adhatunk adalékokat. Az egyik az „őshordák küzdelme a nőért”, melyre – bár Róheim nem efféle példákat hoz – emlékeztethet a siklói legények bátor kiállása a királynő védelmében. Igaz, itt nem versengenek egymással, és több király is van. A másik a termékenység jelképezése, amire maga a királyné utalhat, akinek összefüggése például a kender növekedésével nyilvánvaló.¹³⁴ Mégis a harmadik feltételezés állhat legközelebb a siklói szokáshoz, a „termékenyítő királyok menyegzője”. Ennek alátámasztására vegyük csak

¹³³ Róheim G. 1990. 294-308.; Dömötör T. 1979. 120.

¹³⁴ Róheim G. 1990. 302.

figyelembe, hogy a szokás másik neve *lakadalom*. Így talán nem véletlen, hogy a királynék fején koszorú – mint régen a menyasszonyokon is –, vagy menyasszonyi párta díszeleg, ha nem kartonpapír korona. Gondolhatunk még a legközelebbi pütkösi hagyományra is: a hesspávázók királynéjának ruhája is a menyasszonyéra emlékeztető hosszú, fehér. Itt kell említést tennem a XIX. századi, szegedi szokásra, ahol a legkisebb leánykát királynénak, vagy menyasszonynak hívták, viszont a szokásgyakorlatban volt vőlegény, násznagy és zsákos is.¹³⁵ Ezek alapján a Tátrai Zsuzsanna- Karácsony Molnár Erika-féle felosztásban,¹³⁶ több rokon szálal találunk a pütkösdöléssel, azon belül pedig a lakodalmi menet analógiájára működő típussal.

Ugyanebbe a típusba tartozik a galgahévízi *mimimamázás*, ahol találkozhatunk a siklódi királynézás másik érdekes elemével, a zászlóval.¹³⁷ Erre más példát forrásaim közt nem találtam a régies formájában teljesen megegyező hesspávázók zászlaján kívül. Talán fontos lehet, hogy a zászló tetejére az a bizonyos sokvonatkozású bazsarózsa van kötve, de ennek mélyebb taglalásába a dolgozat keretei miatt nem mélyedek.

Egy másik szembetűnő különlegessége a szokásnak a katonás jellege: a szigorú rend, ahogy körbeveszik a királynékat, a zárt tömb és emellé az énekelt induló. Ennek értelmét felkutatni önmagában is érdekes és talán fontos kérdés lenne.

A másik éneket (*Árnyas erdőben szeretnék élni nyáron át*) összefüggésbe lehet hozni a mezei *mulatérozással*, ami régi idők óta elterjedt és májusi-pütkösi szokás (majálisozás, kirándulások). Ez szintén érthető, a tavasz-nyárkezdlet szépségéből, hangulatából adódó emberi érzés hagyományba épülése lehet.

Az esti *kicsidek tánca* megint csak nem egyedi, hasonló más vidékek pütkösi báljaihoz.

A szokás jelentősége és jövője

„A szokás (...) alaprétege, jelvilága, kellékei, cselekvéssorozata és szereplői alapján szoros rokonságban áll más magyar vidékek királynézó, pütkösdölő szokásaival. A pütkösi királynézás eme újabb – és ami ritkaságszámba menő: erdélyi, székelyföldi- változata nemcsak újabb adatokkal, hanem újabb értelmezési lehetőségekkel járulhat hozzá a magyar pütkösi népszokások tanulmányozásához, a közösség életében betöltött funkciójuk megvilágításához.”¹³⁸ Tehát számunkra nemcsak adattartalma miatt számít fontosnak, de ritkaságával és különlegességével is.

A siklódiak számára viszont ennél sokkal többet jelent. Bármelyik elbeszélésből kiderült, mekkora öröm és élmény volt királynézni. Az egész falu részt vett benne: ki mint néző, ki mint tolvaj, ki mint király, ki mint királyné; ezáltal erősítette a korosztályok közötti kapcsolatokat is, de ami talán még fontosabb, a fiatal korosztályon belülieket. A megszervezés közben, a menet közben, a mezei *mulatérozásban* és az esti tánc közben: így segítette a leendő házasulandó korúakat a (helybeli) párválasztásban, a baráti kapcsolatok kialakításában. Emellett a közösségtudat és a „*siklódiság*” érzésének a mélyebb tudatba ivódását is táplálta.

¹³⁵ Tátrai Zs. - Karácsony Molnár E. 2003. 114.

¹³⁶ Tátrai Zs. - Karácsony Molnár E. 2003. 112.

¹³⁷ Tátrai Zs. - Karácsony Molnár E. 2003. 113.

¹³⁸ Barabás L. 1993. 42.

Sajnos ma már nagyon kevés gyermek és fiatal él a faluban. A királynézés viszont sok elszármazott gyermeket idecsal pünkösdre, tehát nekik is szinte ugyanazt az élményt jelenti, mint szüleik, nagyszüleik számára annak idején. Vajon betölti-e funkcióit, épít-e kapcsolatokat, közösséget, vagy csak egy szép emlék marad számukra a királynézés?

Felhasznált irodalom

Bálint Sándor (1989): Karácsony, húsvét, pünkösöd, Az Apostoli Szentlélek Könyvkiadója, Budapest

Barabás László (1998): Forog az esztendő kereke, Mentor, Marosvásárhely

Barabás László (1981): Hesspávázás és királynézés a Sóvidéken. Népismereti dolgozatok (1981) Kriterion, Bukarest 160-168.

Barabás László (1993): Kalendáris szokások Siklódon. Néprajzi Látóhatár II./ 1-2.sz. 28-46.

Dömötör Tekla (1983): A népszokások költészete. Budapest

Dömötör Tekla (1979): Naptári ünnepek- népi színjátszás, Akadémia, Budapest

Molnár Ambrus (1999): Református ünnepek, ünnepi szokások, jeles napok, hagyományok. Vallási néprajz 10. Budapest 42-46.

Pozsony Ferenc (1997): Az erdélyi szászok jeles napi szokásai, Csíkszereda

Dr. Róheim Géza (1990) Magyar néphit és népszokások, Athenaeum, Budapest

Tátrai Zsuzsa (1990): Jeles napok- ünnepi szokások. Magyar Néprajz VII. (1990), Budapest 169-173.

Tátrai Zsuzsanna-Karácsony Molnár Erika (2003): Jeles napok, ünnepi szokások, Mezőgazda, Budapest

MEGÉLHETÉSI STRATÉGIÁK RÉGEN ÉS MA

Dezsény Zoltán egyetemi hallgató

Bevezetés

2007 júniusában a Faluszeminárium kurzus keretében egy hetet tölthettem egy világtól elzárt kis faluban, Siklódon. Utazás volt ez az egy hét, de nem csak térben, hanem időben is. Egy darab múlt nyílhatott meg előttünk, egy olyan "elvesztett" és elzárt világ, amely éppen érintetlenségében hordozza tragédiáját.

Jelen munka címe alapján – *Megélhetési stratégiák régen és ma* – az volt a feladatom, hogy megkísérleljem felvázolni, hogyan teremtették meg a siklódiak megélhetésük alapjait a múltban, és milyen kihívásoknak kell megfelelniük a jelenben. Milyen hatások és ellenhatások jelentkeztek az idők folyamán, amelyek döntő hatással voltak az emberek életére. Hogyan reagáltak az emberek a mindenkori történelem és politika diktálta helyzetekre.

Anyag és módszer

A jelen dolgozatban foglalt állítások és következtetések a helyiekkel folytatott beszélgetések, benyomások alapján kerültek összeállításra. Ennek okán szubjektívnek tekintendők. A falubeli élethelyzeteket jól reprezentáló személyes történetek segítségével igyekszem bemutatni a legjellemzőbb eseményeket, sorsfordulókat a falu életében. Ennek megfelelően korszakonként próbálok tárgyalni a II. világháború és a napjaink által felölelt évtizedeket.

A szövetkezesítés előtti idők

A faluban hagyományosan az önellátó gazdálkodás volt jellemző (s némi megszorítással ugyan, de sok esetben jellemző ma is). Az emberek gyakorlatilag mindent megtermeltek, amire szükségük volt. Amit nem tudtak helyben előállítani, azt a hagyományos helybeli termékek közelebbi-távolabbi piacokon való értékesítésével cserealapot teremtve, máshonnan szerezték be. Siklód kedvező helyzetben volt, több olyan termékkel rendelkezett, ami igen kelendő portékának számított.

A falu tradicionális gyümölcsstermő térség hírében állott, különösen híres volt cseresznyéjéről. A falu határában sorakozó temérdek gyümölcsöskertet féltő gonddal ápolták, hiszen a fák évtizedeken keresztül a megélhetés egyik fő alapját, a jövő zálogát jelentették tulajdonosaiknak. A területen a cseresznye – a település relatíve nagy tengerszint feletti magassága, a hegyvidéki, hűvösebb mikroklíma miatt – később hozott termést, mint általában. A kemény héjú, ízletes, szállítható fajtákat messze földre elszállíthatták és értékesíthették a helyiek.

Az állattartás is nagy hagyományokkal bírt /bír, sokan a saját szükségén felüli két-, és négylábú jószágot – baromfit, juhot, disznót, tehenet, borjút – urbanizált térségek piacain adták el. Péter István állítása szerint az állatokat közelebbi településekre – Szovátára, Korondra –, és távolabbi ipar-, és bányavárosokba – Petrozsényba, Szebenbe- egyaránt hordták piacolás céljából. A korszak erkölcsi-morális viszonyait igen szemléletesen jellemzi, hogy István bácsi azt is elmondta, ha a vevőnek nem volt elegendő pénze a vásár nyélbe

ütéséhez, előfordult, hogy hitelbe adták az árut, a becsületes adós pedig később postán elküldte, vagy legközelebbi alkalommal megadta tartozását.

A lefolytatott beszélgetések során nyilvánvalóvá vált, hogy az emberek véleménye általában egybehangzó azzal kapcsolatban, hogy bár a „Kollektív” ideje előtt „kemény világ volt”, és az emberek rengeteg fáradtságos munkával teremtették meg az élet anyagi alapjait, de aki dolgozott, az megélt. Szinte minden idős ember, akivel találkoztam és beszéltem, nosztalgikus, kellemes érzéssel gondolt vissza arra az időszakra, ami fiatalságukat jelentette.

“Nekünk 7 hektárunk volt szerte a falu körül rengeteg sok tagban és 2 szép piros tehenünk. Olyan okosak voltak, hogy szántáskor maguktól elmentek a barázda tetején.”
(Hegyi Dénes, nyugdíjas)

Ezekben az időkben szinte minden család kivétel nélkül a saját földjén gazdálkodott. Akik szegények voltak, és a sok gyerek miatt nem minden testvér örökölhette a kellő méretű földet, máshová, a szomszéd falvak valamelyikébe jártak el napszámba dolgozni, illetve nagygazdák fogadták fel őket éves vagy többéves szolgálatra. Péter István elmondása szerint Siklódon ezekben az időkben a házaspárok sok gyereket vállaltak, 6-7 testvér volt jellemző. Ez a tény illetve a falu határában rendelkezésre álló földterület korlátozottsága együttesen azt jelentette, hogy Siklódon nem volt sok nagygazda, inkább a földek elaprózódása következett be.

“Beszélgettünk, összejártunk, akkor jó volt.”
(Péter István, 86 éves, egykori kőfaragó)

“Sok fiatal volt, összejöttünk, múltattunk, aztán reggel mentünk a mezőre dolgozni.”
(Ilona néni, 64 éves, 312. ház, nyugdíjas)

A XX. század első felének magyar vidéki térségeire jellemző módon az emberek közötti szociális kapcsolati rendszer igen erős volt, a falusiak egy élő, értékteremtő közösséget alkottak. A társadalmi kohézió a kollektivizálás utáni időkhöz képest nagyobb, a rendszerváltozást követő időkhöz képest összehasonlíthatatlanul nagyobb volt. (Természetesen itt figyelembe kell venni a lakosság elöregedését és a drasztikus mértékű elvándorlást is.) Az erős közösség köré szerveződött programok közös élményt, életörömet adtak a fiataloknak.

A szövetkezésítés korszaka

Siklódot az államszocializmus diktálta kötelező kolhozosítás szinte utolsóként érte el, a Termelőszövetkezet, – ahogy itt nevezik a Kollektív – csak 1962 februárjában alakult meg. A kollektivizálás természetesen itt is azt jelentette, hogy az évszázadokon keresztül apáról fiúra szálló földeket mindenkinek kötelezően 'be kellett adnia a közösbe'. Természetesen a tény, hogy az emberek elvesztették azt, amihez a leginkább ragaszkodtak, ami egzisztenciálisan létük alapját jelentette, és szó szerint a kenyerüket adta, gyökeres változást hozott a falu életében. Változást, amit a magántulajdonon alapuló hagyományos családi gazdálkodás, és az ebbe ágyazódó társadalmi rend és szokásrendszer meggyengülését, sok esetben felbomlását és megszűntét jelentette. A 'sajáthoz', az 'enyémhez' szokott népesség a közöset, a 'mindenkié de senkié sem' fogalmát nem tudta értelmezni, hiszen egy másik világban szocializálódott. Ez törvényszerűleg erkölcsi romláshoz, mint látni fogjuk, anyagi hanyatláshoz vezetett.

Az addig sokaknak komoly bevételi forrást jelentő, és éppen azért féltő gonddal őrzött gyümölcsösöket sok esetben elhanyagolták. Megfelelő ápolásuk és kezelésük, 'igazi gazda' és így az általános érdektelenség miatt kellőképpen nem volt megoldott, sőt sok esetben egész egyszerűen csak kivágták a fákat.

“Rosszféle volt az elnök.”

(Rebeka néni, nyugdíjas)

Az eddig „magam uram siklódiak” mások – a jellemzően 'politikailag megbízható', ám a szakmai hozzáértést sok esetben nélkülöző helyi tsz felső vezetés – utasításai szerint kellett dolgozniuk a tegnap még saját tulajdonú földeken. A földön kívül az eszközöket és a lábasjószágot is be kellett szolgáltatni. Így természetesen azok vesztették a legtöbbet, akiknek több volt.

A Termelőszövetkezetben végzett napi munkáért napi 2 lej fizetséget, természetbeni juttatásként kevéske – az Erdély-szerte a puliszka okán alapélelmiszernek számító – törökbúzáat és némi egyéb terményt kaptak. A háznál egy jószágot lehetett megtartani. Többet nem is tudtak volna, takarmány hiányában. Amelyik család bírta erővel, a ház körül megmunkálhatott magának egy kis darab földet, hogy a szükséges betevőt előteremtse, ugyanis a 2 lej napi fizetség – az elmondások alapján – szinte lehetetlenné tette a családok megfelelő megélhetését. A kor demográfiai helyzetét – a maival ellentétben – a családokon belüli több gyermek jellemezte. A megházasodott fiataloknak pedig lakhatást kellett biztosítani. A fent vázolt jövedelemviszonyok mellett a házépítés igen nehezen kivitelezhető vállalkozásnak bizonyult. Ez a tény, mint látni fogjuk, más együttthatókkal kölcsönhatásban, messzemenő következményeket vont maga után.

“Aki nem lopott, az nem élt meg.”

“Aki lopott, az jól állt. Aki nem, az többet dolgozott.”

Az elégtelen kereseti lehetőségek miatt, és a már fentebb említett 'a mindenkié senkié sem' felfogás érvényre jutásával a Kollektívban gyakran jelentkeztek a lopások. A dolgozók annak érdekében, hogy a tisztességes napi betevőt családjuknak biztosítani tudják, sok mindent hazavittek. Az államosított vagydon munkahelyről való 'elhordása' – mint mindnyájan tudjuk – a szocialista országokban általánosnak számított. Nem volt ez másképp Siklódon sem. Az elmondások alapján a jelenség 'fentről kezdődött'. A vezetés hamis könyveléssel igyekezett minél többet *“magának átmenteni”* a kollektivisták meg *“ott loptak, ahol tudtak”*. Ez a rendszer táplálta a morális értékvesztést, és hosszútávon a Kollektív lassankénti ellehetetlenüléséhez, de legalábbis állandó működési nehézségekhez vezetett.

“Keresztúron több siklódi van, mint itt.”

(Gáspár Lídia, nyugdíjas)

A fiatalok a Kollektív biztosította feltételekkel nem akartak otthon maradni. Az a furcsa helyzet állt elő, hogy a gazdálkodás, ami generációk hosszú során keresztül a megélhetés legtermészetesebb viselkedésmintázatát jelentette, egyszerre csak elvesztette vonzerejét a felnövő és családot alapító generációk számára, akik az adott helyzetből, amit nem kívántak vállalni, szülőfalujuk elhagyásával próbáltak kiutat keresni. A Kollektív nem jelentett, nem jelenthetett perspektívát a fiataloknak. Annál is inkább nem, mert a tisztességes megélhetés mellett a házépítés anyagi kereteit, az önálló egzisztencia megteremtését sem látták sokan

helyben biztosítottak. Egyre többen és többen kerekedtek fel és találtak megélhetést nagy állami vállaltoknál a szocialista iparosítás és a gőzerővel folyó panelépítési programoknak köszönhetően a környék, és Erdély városaiban. A költözéssel rendszerint a lakhatás problémája is megoldódott ezekben az időkben, hiszen a többség hosszabb-rövidebb várakozás után kapott lakást munkaadójától ezekben az időkben. A párttagság természetesen az ilyen helyzetekben is előnynek számított. Így lettek egy csapásra a falusi életmódú siklódiak, az államszocialista rendszer propagandapolitikájának köszönhetően a városokban Románia-szerte a földből gombaként kinövő otromba blokkházak újdonsült lakóivá. Az elvándorlás legfőbb célpontjai Székelykeresztúr, Székelyudvarhely, Sepsiszentgyörgy, Csíkszereda és Marosvásárhely voltak, de jutott bőven siklódi Erdély távolabbi nagyvárosaiba, Kolozsvárra, Aradra, Nagyváradra, Segesvárra, Nagyszeben, de a megalomán állami építkezések szívóerejének köszönhetően ideiglenesen még Kárpátokon túli területekre is.

Az elvándorlás legjellemzőbben a nagyobb fokú mobilitással rendelkező fiatal, éppen családot alapító lakosságot, azaz demográfiailag a fennmaradást biztosító korcsoportokat érintette. De sokan voltak, akik már idősebbként, házukat, egzisztenciájukat feladva költöztek be városba. A lefolytatott beszélgetéseimből kiderült, hogy kevés kivételtől eltekintve, szinte minden siklódi férfi dolgozott hosszabb-rövidebb ideig állami építkezéseken.

“15-20 éves korunkig itt voltunk. Aztán elmentünk. Jött a TSz, és ezzel a falu kilőtte magát. Nem volt kitörési pont.”

(Lőscher Attila, gépészmérnök)

Az elvándorlás egyre nagyobb méreteket öltött, mind több és több család, illetve családalapítás előtt álló fiatal hagyta el a falut. Azok között a falubeliek között, akikkel beszéltem, gyakorlatilag nem találkoztam olyannal, akinek ne költözött volna el valakije, de jellemző módon a mai nyugdíjas korú generáció gyermekeinek szinte mindegyike, de legalábbis elsőprő többsége döntött a távozás mellett. A folyamatot jól érzékelteti, hogy megfelelő számú gyerek hiányában, 1972-ben megszűnt a nyolcosztályos tanítás a helyi általános iskolában. Ettől kezdve a szomszédos településre, Etédre kellett járniuk a felsősöknek, ami tovább rontotta a falu megtartó erejét a gyermekes családok körében. Gyermekeik jövőjét sokan egyre kisebb mértékben látták biztosítottnak, ami csak felgyorsította az elvándorlási folyamatokat.

Többen állították Siklódon, hogy annak idején, amikor a falu Termelőszövetkezetében (Kollektív) dolgoztak, nem voltak hivatalosan bejelentve, a vezetőség elspórolta a nyugdíjalap fizetését a dolgozók után. Sokan ezért is hagytak ott a TSz-t, és mentek el máshová dolgozni. Szükség volt olyan helyre, ami hivatalos papírt ad a ledolgozott évek számáról, amik megléte a nyugdíjhoz elengedhetetlen.

“Elvették volna a lelkit is az embertől.”

(Eliza néni, nyugdíjas)

A nyolcvanas évek Romániájának vészorszakát a siklódiak is sokszor nehézségek, törődés közepette tudták átvészelni. A Ceausescu-féle totalitárius diktatúra az összeomlás előtt még megmutatta legkegyetlenebb arcát, nélkülözést, félelmet hozva el az otthonokba. Falun még szerencsésebb volt a helyzet, mint a kiszolgáltatottabb városokban. A kötelező beszolgáltatások ellenére az emberek, ha nehézséggel is, de úgy-ahogy előteremtették a napi

betevőt. A boltokból az alapélelmiszerek gyakran hiányoztak, lisztet nem lehetett kapni, kenyeret az elmondások alapján Szovátáról tudtak szerezni.

“Ide ilyen büdösféle halakat hoztak.”
(Eliza néni, nyugdíjas)

A korszak hiánygazdaságát jól jellemzi, hogy disznóhúst nem lehetett kapni, a helyiek visszaemlékezése szerint azt a Szovjetunióba exportálták. A régi falusi ABC-ben (ma már ez sincs) csak valamiféle tengeri sózott halfélét lehetett beszerezni. Ebben az időben háznál nem lehetett disznót ölni, kötelező beszolgáltatás volt érvényben, ezért voltak kénytelenek az emberek a húsfélét máshonnan beszerezni. A puliszkához, szalonnához, kolbászhoz, de semmiképpen sem halhoz szokott siklódiak, de legalábbis az az idős asszony, aki ezt mesélte, a nélkülözésben sem tudta megenni azt a szokatlan eledelt. Hazahozták, és inkább a macska elé dobták a messzi vidékekről való portékát.

Sorkatonai szolgálat

A megkérdezett falusi, ma már nyugdíjas korú férfiakat az államszocializmus évei alatt kivétel nélkül Kárpátokon túli, nem magyarok területre vitték sorkatonai szolgálatra. A férfiak hosszú hónapokig való távolmaradása a családnak nehézségeket okozott, és ez jelentős hatással volt a falu életére is.

J. I. 1966-ban vonult be sorkatonai szolgálatra a Fekete-tenger partján fekvő Galacba (Galați). Itt 6 hét fegyveres kiképzés után 16 hónapig munkaszolgálatban dolgoztak a kikötőben építkezéseken ill. hajószállítványok be- és kipakolásánál. A falutól való majdnem másfél éves kötelező távollét ideje alatt csupán egyszer kapott kimenőt, miközben otthon fiatal felesége várta. Azt mondta, aki rendesen dolgozott, azt békén hagyták, nem érezte, hogy nemzetisége miatt hátránya származott volna.

G. F. is már családos emberként kapta meg a behívóját 1970-ben. A Jászvásárban (Iași) eltöltött 16 hónap alatt egyszer engedték haza. Elmondása szerint magyarsága miatt 'gorombán' bántak vele. Beszélgetésünk alapján kiderült, hogy még ennyi év után is heves érzelmeket vált ki belőle, ha ezekre az időkre gondol. A körülményekre jellemző volt, hogy például 24 órát töltöttek kint a szabadban hadgyakorlaton -17°C -os téli hidegben rossz bakancsban. Lába elfagyott, 25 éve érszűkületes.

A ma nyugdíjas korú generációra jellemző (ne feledjük el, hogy ez a korosztály adja a falu mai lakosságának legnagyobb részét), hogy a nők annak idején lánykorukban, de sokan még fiatalasszonyként is hosszabb-rövidebb időre eljártak az erdélyi nagyvárosokba (Kolozsvárra, Marosvásárhelyre, Aradra, Nagyváradra, Temesvárra stb.) cselédnek. Így minden bizonnyal nagyobb jövedelemre tehettek szert, és több pénzt adhattak haza a családnak, mintsem hogy otthon maradtak volna mezőgazdasági munkára. A hagyományosan polgárosodott nagyvárosok tehető magyar értelmiségi családok (orvos, ügyvéd, színész/színésznő stb.) alkalmazásában voltak, akik ezek szerint még ezekben az időkben, az '50-es, '60-as években is megengedhették maguknak házi személyzet alkalmazását.

A városba szolgálni, dolgozni nemcsak a szegény családok lányai mentek el Siklódról sem. A városi munka ugyanis nemcsak pénzkereseti lehetőség volt, hanem világot láttak, tanultak, háztartási tapasztalatokat gyűjthettek, és egy életre szóló élményt szerezhettek. Ezek az okok egyértelműen kiderülnek, ha a siklódi idős asszonyokkal beszélgettünk.

A 'Fordulat' után

A rendszerváltás után a régi rendszer bukásával és a piacgazdaságba való áttéréssel alapvetően megváltoztak a viszonyok Romániában is, az emberek jelentős része új élethelyzetbe került. A mesterségesen fenntartott, eltúlzott szocialista nagyipar egy csapásra összeomlott, a nagy állami vállalatok, amelyek megélhetést jelentettek az embereknek, jórészt tönkrementek. Így a munkanélkülivé váló tömegek kénytelenek voltak úgy boldogulni, ahogy tudtak.

A Kollektív felbomlása utána az egykor 'közösbe kötelezően beadott' földeket visszakapták egykori tulajdonosaik. Így többen visszaköltöztek Siklódra, és gazdálkodásba kezdtek, megpróbálva ott folytatni, ahol annak idején ők vagy felmenőik abba hagyták. Azonban megfelelő eszközök és szervezethez hiányában, valamint a megváltozott piaci feltételek mellett nem jártak sok sikerrel. A nem csak önellátásra, hanem értékesítésre termelés jellemzően csak csekély sikerrel volt véghezvihető. A termelést tovább nehezítette, illetve mind a mai napig nehezíti az egyre inkább felszaporodott, és Erdély-, illetve Románia szerte mesterségesen túltartott vadállomány. Ez azt jelenti, hogy a belső kerteken kívül, a falut övező külterületeken a vaddisznók miatt gyakorlatilag lehetetlen bármit is termelni. Körülkerítés vagy folyamatos éjszakai őrzés hiányában a vadkár olyan mértékű, hogy egész egyszerűen nem éri meg az embereknek a gazdálkodással vesződni a földeken.

“Almafa, szilvafa, cseresznyefa meg nem áll a medvétől.”
(Ilona néni, 64 éves, 312. ház, nyugdíjas)

Amit a vaddisznó nem bántana, azt a sűrű medveállomány tépázza, az egykori gyümölcsösök maradványai a helyiek elmondása szerint gyümölcséréskor ki vannak téve a falu környékére bemerészkedő medvéknek. Az almát, körtét a fáról ágastól letörő medve nem tekint a jövő évi termés zálogára. Így az állatok nagy kárt tesznek a szebb idők látott gyümölcsösökben.

“A Néptanácsnál minimum fizetéssel dolgoztam, de legalább mentek az éveim.”
(Jakab asztalos szakmunkás, jelenleg munkanélküli)

A munkahelyek megszűntével a legtöbb helyben, de legalábbis a környéken maradottnak folyamatos, esetenként mind a mai napig tartó megélhetési nehézségekkel kellett, és kell szembenézniük az állandó munkahely és kenyérkereset hiányában. *Jakab*, az egykori asztalos szakmunkás története jól példázza a jelenséget. Alább az általa elmondottakat, a munkaerőpiacon a mindennapi jövedelem előteremtésének érdekében az elmúlt közel 20 év során megélt 'küzdéseit' foglalnám össze röviden, a teljesség igénye nélkül.

A Rendszerváltozás után addigi munkahelye megszűnt (27 évig asztalosként dolgozott állami vállalatoknál), állását elvesztette, és az újonnan kialakult helyzetben szinte lehetetlennek tetszett munkát találni. A piaci nyitás után Romániában befektető nyugati vállalatoknak kevesebb munkaerőre volt szükségük, mint ahányan állásukat elvesztették, és általában fiatal és magasabb szakképesítéssel rendelkező munkaerőt kerestek, nem egy 50 éves, mint amilyen ő volt. Elmondása szerint mindenféle elméleti tesztet kellett kitöltenie, amivel előtte értelemszerűen még nem találkozott, ráadásul 20 ember jelentkezett egy pozícióba. Ilyen körülmények között persze nem őt választották.

Később munkát kapott magáncégeknek, de hosszabb időre nem tudott megmaradni. A munkáltatók nem jelentették be a munkásokat, nem fizettek utánuk adót és járulékokat. Ezért

fordulhat elő az a szerencsétlen helyzet, hogy a nyugdíjkorhatárt elérve valaki, nem rendelkezik elegendő ledolgozott évvel, aminek következtében idős korára kimaradhat a nyugdíj- és társadalombiztosítási rendszer juttatásaiból. Egy idős ember számára nyugdíj, mint rendszeres csekélyke megélhetési alap nélkül tengődni elkésztő, már felnőtt, szüleiket támogató gyerekek hiányában pedig egyenesen lehetetlen sorshelyzet.

“Mondják, hogy az a szerencsésebb, ha meghal az ember, mielőtt nyugdíjba menne. Az a nagyobb baj, ha nem hal meg. Úgy, hogy él, de nem kap nyugdíjat, az a legrosszabb.”
(Gáspár Ferenc, nyugdíjas)

Emiatt sokan kényszerűségből inkább mindenféle igen csekély jövedelmet biztosító, szakmájukkal kapcsolatban nem álló munkát igyekeznek elvállalni, amit például a helyi Önkormányzat (Néptanács) biztosít számukra a nagyobb településeken, ahol van közmunkára keret. Teszik ezt azért, hogy a nyugdíjkorhatárt elérve legalább valami rendszeres jövedelemnek számító nyugdíjat kaphassanak.

“Kapálsz, vagy halhatsz éhen.”
(Jakab asztalos szakmunkás, jelenleg munkanélküli)

Kérdeztem állítása szerint azok az emberek, akiknek semmilyen munkát nem sikerült találni – mert nyilvánvalóan az igen korlátozott lehetőségek miatt jóval többen szeretnének dolgozni, mint ahány embert az Önkormányzatok ideiglenes munkaerőként közmunkára alkalmazni tudnak – kénytelenek elmenni napszámban kapálni, vagy más hasonló munkára szánalmasan alacsonynak tűnő, 15 leies (1000-1200Ft) napi bérért.

Siklódiai Erdélyen kívül

A határok szabaddá válásával a '90-es években Erdélyből tömegek érkeztek Magyarországra feketén munkát vállalni a jobb kereset reményében. Mint az egy hetes siklódai tartózkodásunk alatti beszélgetésekből kiderült, a siklódai férfiak többsége is dolgozott a határ túloldalán több-kevesebb ideig.

Jakab asztalos is elkerült Magyarországra a '90-es években. Érsekvadkerten többedmagával dolgozott szőlőmunkásként napi 12 órát, munkakönyv és mindenféle hivatalos papírok nélkül. Mint mondta, az akkori román jövedelemviszonyokhoz képest jól lehetett keresni, de kemény munkát vártak el az embertől. Munkáltatójuk azért alkalmazta őket, mert annyi pénzért olyan kemény munkára magyarországiakat már nem lehetett befogni. Annyiért nem vállalták volna el annak ellenére, hogy a munkanélküliség ebben az időben Magyarországon is igen magas volt, különösen vidéken, így Érsekvadkert térségében is.

“Román cigánynak neveztek bennünket. Nem tudták, hogy a székelyek milyen nyelvet beszélnek.”

Ottlétük a helybeliek szemében értelemszerűen tüskének számított, az ottani munkanélküliekkel szemben történő foglalkoztatásuk feszültséghez vezetett. Az a szomorú jelenség, amit Magyarországon az ilyen, és ehhez hasonló kijelentésekkel lehetett – és attól tartok még mind a mai napig lehet fémjelezni – a magyar társadalom széles rétegeinek elkésztettségét, műveletlenségét és tudatlanságát hordozza magában. Ennek miéртje azonban nem tartozik jelen dolgozat alapkérdéseire, így fejtegetésétől eltekintek.

Az általam kérdezett siklódi férfiak többsége dolgozott az anyaországban, az erdélyiek tömegeihez hasonlóan festőként, kőművesként, építő és egyéb fizikai munkásként. Volt, aki csak egy-egy konkrét munkára ment át rövidebb időre, volt, aki éveken keresztül dolgozott magyarországi vállalkozók keze alá. Mindannyiuk helyzetét jellemezte azonban az illegális vendégmunkási státusz és a munkaadójukkal szembeni bizonyos fokú kiszolgáltatottság. Az elvállalható munkákat általában személyes ismeretségek – kapcsolati tőke – révén szereztek. Általában csoportosan szervezték az embereket az erre szakosodott vállalkozók. Egy helyen többnyire egy helyről valósiak dolgoztak együtt. Mivel papírjaik, tartózkodási illetve munkaengedélyük nem volt, egyhuzamban legfeljebb egy hónapig tartózkodhattak Magyarországon. Ezért sokuk esetében az volt a gyakorlat, hogy – sokszor a munkaadójuk által szervezeten – minden hónapban áthozták őket a határon, lepecsételtették az útlevelet, megvárták, amíg a határőrök műszakot váltottak, és mentek is azonnal vissza a frissen szerzett pecséttel. Természetesen olyanok is voltak, akik egy-egy hétre hazajöttek Siklódra, ha jobban az otthonhoz kötötte őket a család.

Az előre szervezett munkavállaláson kívül előfordult azonban olyan is, amikor egy-egy ember a budapesti Moszkva tér 'embervásárán' kezdte 'határon túli pályafutását'. *L. A.* története véleményem szerint szintén jól jellemzi a korabeli társadalmi viszonyokat. Diplomás gépészmérnökként próbált szerencsét, miután otthon frissen végzett főiskolásként nem talált semmilyen lehetőséget. Kétkezi munkásként kezdte menyasszonyával egy albérletben, egy távoli pesti rokonnál. Aztán lassanként sikerült feljebb jutnia. Több cégnél dolgozott, és immár családjával több városban is laktak, sőt Kanadába is kijutott egy fél évre. A második gyermeke születésekor szerettek volna megállapodni, ma Orosházán lagnak. Onnan közel a határ, és idős édesanyjához Siklódra, valamint testvéréhez Székelyudvarhelyre is könnyebb eljutni. Másik bátyja Kanadában él.

A Vasfüggöny lebomlásával sokan az egykori siklódiak közül, akik előzőleg a 'Kollektív' alatt hagyták el a falut és valamelyik erdélyi városban éltek, Nyugat-Európába vagy a tengerentúlra emigráltak. Ez egyfajta második 'szétszórását' jelentett, és Siklód méretéhez képest, véleményem szerint meglepően sok embert érintett. Az idősek közül, akikkel beszélgettem, többen mondták, miután a gyerekeik foglalkozásáról és lakhelyéről kérdeztem őket, hogy 'nyugaton' élnek. A szülők információi alapján egykori siklódiak élnek Németországban, Ausztriában, Svájcban, Kanadában és Izraelben.

Érdekesnek és figyelemre méltónak találok azt a sokszor éles kontrasztot, amit az egyes, azonos alapokkal rendelkező, és egyazon helyről induló emberi sorsok között lehet megfigyelni a siklódiak körében. Három testvér közül az egyik fémforgácsoló szakmunkás Székelyudvarhelyen, a másik Kanadában él, a harmadik diplomás értelmiségi Magyarországon, aki áttelepülésekor segédmunkásként kezdte. Ehhez hasonló helyzettel többször is találkoztam beszélgetéseim során.

Siklód és az elszármazás

Az idősebbek közül – akik véglegesen nem tudtak városban megszokni – később sokan visszatértek. Mint a már nyolcvanas évei felé közelítő *Rebeka néni* (365. házszám) mondta:

“Itthonra úgy kíváncztunk, mintha aranyból lenne a falu.”

(Rebeka néni, nyugdíjas)

“Mi úgy vagyunk itt, mint az a kis féreg, ami a tormába beleette magát. Az ott jól érzi magát abban a tormában, nem kíváncsi arra, máshol mi van.”

(Gáspár Lídia, nyugdíjas)

A beszélgetésekből megállapítható, hogy azok, akik nem kerestek megélhetést a falu határain kívül a Termelőszövetkezet 1962-es megalapítása után, általában legfeljebb rokonlátogatások, állatvásárok, a helyben rendelkezésre nem álló használati cikkek beszerzése céljából hagyták el a falu határát. A földrajzi és kulturális értelemben “elszigetelt” vidéki térségre jellemző – ahol a hagyományos paraszti életmód uralja a mindennapokat – hogy a lakosság a városi életmóddal szemben kis mobilitással rendelkezik, az üdülés, kikapcsolódás célú utazás szinte teljesen ismeretlen. A *Gáspár házaspár*, akiknek már több unokájuk is van, házasságuk alatt mindösszesen egyszer volt üdülni Nagyváradon, gyógyfürdőzés céljából.

“Az életemet eltöltöttem itt, innen már csak ki a temetőbe megyek.”

(Ilona néni, 64 éves, 312. ház, nyugdíjas)

Elgondolkodtatónak találtam, bár egy-egy példát természetesen nem lehet biztosan alapul venni, hogy a még munkaképes nyugdíjasok, akik ennek folytán amíg tudnak, minden nap keményen a mezőn dolgoznak, tehenet tartanak, illetve a már nem munkaképesek, a mezői dologhoz már túlzottan öregek vagy betegek, de olyanok, akiket gyerekeik, unokáik sűrűn látogatnak, jellemzően jó kedélyűek és vidámak. Külsőre is szép idős emberek, olyanok, mint akik mosollyal az arcukon értek el életük alkonyához. Az élet a bennük uralkodó jóérzésnek, bizakodásnak és hitnek köszönhetően nehézségekben is szép arcát mutatta feléjük, és ők szép arcukat mutatják a világnak. Ezzel szemben annak az idős asszonynak a szeméből – aki betegen, testi bajoktól gyötörve gyermekek hiányában magára maradt az öregségben – a fájdalom és a szomorúság sugárzik.

A hagyományos magyar családmódban önmagukat ellátni nem tudó idős szülőkről halálukig a felnőtt gyerekek gondoskodtak, a kölcsönös függés és gondoskodás generációról generációra szállt. A Siklódhoz hasonló térségekben, a vidéki, nem városi komfortot biztosító életkörülmények között ez erőteljesen él ma is. A környéken élő gyerekek segítik rászoruló szüleiket.

“Mi rosszul csináltuk az Urammal, hogy csak egy gyerekünk van. Ha sok a gond, az a sok gyerek közt jobban megoszlik, úgy volna jó.”

(Mariska néni, 372. sz. ház)

A még faluban élő, javarészt nyugdíjas korú siklódiai körében általános a helyhez való erős vonzódás, érzelmi kötődés. Mint fentebb már említettem, a földek visszaszolgáltatása után sokan költöztek vissza, többnyire idősek, mert hiányzott nekik a jó levegő, a természet közeli lakókörnyezet, a falu maga, ahova fiatalságuk emlékei kötik őket. A megözvegyült idős asszonyok közül sokan télen a gyermekeiknél laktak a környező városokban, de nyárra,

amikor jó idő van, visszaköltöznek a télvíz idején üresen maradó házakba. Jobban szeretnek itt. Az erős lokálpatriotizmusra, kollektív öntudatra jellemző, hogy azokban a városokban, ahol sok egykori siklódi él, az elszármazottak között a közösség és összetartás továbbra is megmarad.

Siklód ma

A Siklód jövője szempontjából fontos jelenlegi helyzetképet, *Ágoston Dénessel* folytatott beszélgetésem alapján szeretném körvonalazni. Beszélgetőpartnerem családos ember, két kisgyermek édesapja, gazdálkodó. Házassága előtt évekig dolgozott festőként Magyarországon. Házassága és gyermekeinek születése után, mint mondta, képtelen lett volna távol lenni a családjától. Lovai, tehenei vannak, és állítása szerint annyi földje és annyi tagban, hogy maga sem tudja, hogy mennyi is igazából. Felesége révén és máshonnan is örökölte, az a nagyjából 10 hektár, amivel rendelkeznek, helyi léptékkal óriásinak számít.

Kérdésemre, hogy miben látja a legnagyobb problémát, amiért az egykoron 1700 lelkes faluban ma alig 300-an laknak, így felelt:

“Legelőszőr út volna fontos, azt kellene rendbeszedni, a többi igazodna. Embereket nem lehet rendbeszedni, mert már nincsenek.”
(Ágoston Dénes, gazdálkodó)

Tehát az elzártság, a civilizációtól való egyfajta izoláltság az oka annak, hogy a falu gyakorlatilag a következő néhány évtizedbe tekintve, a kihalás szélén áll, hiszen fiatal, kisgyermekes család éppen csak annyi van, hogy az ember az egy kezén meg tudja számolni. Az általános iskolában pedig mindösszesen öt, azaz öt kisdíák zárta le a tanévet 2007 júniusában. Az emberek elmentek innen, mert nem látják biztosítottak gyermekeik jövőjét. A falu pedig éppen emiatt a fojtogató elzártság miatt kuriózum, egy olyan “elveszett világ”, amiből egyre kevesebb van a Kárpát-medencében. Egy élő skanzen, ami érintetlenségében gyönyörű, de ha semmi sem változik, éppen emiatt a gyilkos-gyönyörű érintetlenség miatt meg vannak számlálva napjai. Hogy ezt a hihetetlen ellentétet fél lehet-e oldani, és ha igen, hogyan, az nem ennek a dolgozatnak a témája.

Azon kevesen, akik családjukkal, gyerekeikkel itt maradtak és megpróbálnak boldogulni, vajon miért teszik? Miért vállalták ezt az elzártságot?

“Itt vagyok otthon, itt tudom, hogy minden az enyém.”
(Ágoston Dénes, gazdálkodó)

“Aki szeret dolgozni, falun pont úgy megél, mint városban. Aki nem szeret, annak meg úgy is mindegy.”
(Ilona néni, 64 éves, 312. ház, nyugdíjas)

“Olyan a városban, mintha börtönben lenne az ember.”
(Hegy Annamária, családanya)

A válaszok meglehetősen egyszerűek. Magukért beszélnek. Vannak, akik máshol nem is tudnák elképzelni az életüket, és minden nehézség ellenére kitartanak. A fiatalok számára a gazdálkodás szinte az egyetlen megélhetési forrás a faluban. Helyből eljárni dolgozni a rossz

közlekedés miatt gyakorlatilag lehetetlen, a település saját önkormányzattal nem rendelkezik, az egyetlen bolt, ami a kocsma is egyben, csak egy családnak ad megélhetést.

Így marad a termőföld, illetve az állattartás. A földeken önellátásra termelnek, és az állatoknak való takarmányt teremtik elő, a bevételi forrást csak a leadott tej és a felnevelt jószágok eladása jelentheti.

Az információ a pályázati lehetőségekről Etédről, a Néptanáctól érkezik, akik vélhetőleg rendelkeznek a megfelelő háttérrel és infrastruktúrával. Az elegendő területtel és állatlétszámmal rendelkező gazdálkodókat (ez minimálisan 3 hektár földterületet ill. 3 tehenet jelent) értesítik a pályázati lehetőségekről, és próbálnak segíteni a benyújtott pályázatok formai kivitelezésénél is.

Az földrajzi és kulturális értelemben zárt, a gazdaság vérkeringéséből kimaradó, "elmaradt" vidéki térségekben óriási probléma, hogy megfelelő infrastrukturális háttér valamint a hivatali ügyekkel kapcsolatos tájékozatlanság okán "általános információzárról" beszélhetünk. Az információ- és technológia alapú gazdaság térhódítása messze elkerüli az ilyen vidékeket, így Siklódot is. Ez alatt értem, hogy egy ilyen elzárt kis faluban egy gazdálkodó nem az Európai Unió intézményében egyesült és integrálódó Európa szellemiségének világában mozog, mi több, talán felelőtlenség nélkül kijelenthetjük, hogy ez igen távol áll tőle. Így az EU-s csatlakozás óta egy kontinenssel kitágult versenyterben, a gazdaság vérkeringésébe jobban bekapcsolódott területeken termelő gazdátársaival szemben igen nagy hátránnyal indul, az információ és egyéb, máshol inkább rendelkezésre álló, versenyképességet növelő eszközök önerejéből nehezen elérhetőek vagy elérhetetlenek számára. A még mindig a hagyományos alapokon nyugvó társadalmi berendezkedés és életmód nem egyeztethető össze a nyugat-európai mintával, ennek okán az EU tagsággal érkező előnyök és lehetőségek szélesebb tárházát csak igen gyengén tudja kihasználni.

Az EU támogatási rendszereiben való részvétel lehetősége, mint fentebb említettem, csak egy meghatározott minimális földterület illetve állatlétszám felett lehetséges. A térségben tradicionálisan jellemző gazdálkodási forma méretei, a társadalmi és környezeti beágyazottság miatt sok esetben ezt a határt nem érik el. A falu lakosságának zömét adó öregeknek rendszerint legfeljebb csak egy vagy két tehenük van, a fiatal családoknak sem sokkal több, vagy csak éppen annyi, így eleve kizárásra ítéltetnek az Európai Unióban működő mezőgazdasági pályázati rendszerből és a különböző, haszonállatok ill. fölterület után járó normatív támogatásokból. Emiatt attól a kis anyagi támogatástól is elesik a többség, ami a rendkívül alacsony tejfelvásárlási árak köszönhető kicsinyke, nehézkes bevételekhez tudna hozzáadni valamennyit. Hiszen itt a nyugat-európaihoz képest elképesztően alacsony jövedelmek miatt a kis támogatás is nagy segítség.

Annak ellenére, hogy még viszonylag sok háznál van tehén, egyre többen hagynak fel a tartással a sok bajlódásra és a csekélyke jövedelemre hivatkozva. A hagyományos gazdálkodási formák eltűnése hirtelen bekövetkező folyamat, és bár Siklód egy kifejezetten "érintetlen" pontnak tekinthető éppen elzártágának köszönhetően, ahol még megfigyelhetjük a térségre évszázadok óta jellemző gazdálkodási gyakorlatot. Ám az idős "elfáradásával", az elöregedésnek és elnéptelenedésnek köszönhetően, néhány év alatt hatalmas változások következhetnek be negatív irányba, és az oly jellemző tehenek eltűnhetnek a faluképből.

Elmondások alapján tudom, hogy Magyarország egyik legeldugottabb részének számító Szabolcsban is, egy kis határ menti faluban a "majdnem minden háznál van tehén" állapot és

az “eladták az utolsó tehenet is a faluban” állapot között a változás igen gyorsan, mindössze néhány esztendő leforgása alatt következett be. Mindezeket, a lakosság életkor összetételét és a vidéki térségeken általánosan jellemző szerencsétlen folyamatokat ismerve, valamint a jelen helyzetet alapul véve, eléggé szomorú jövőkép körvonalazódhat előttünk.

Az állattartás nehézségeit tovább fokozza az érvényben levő tejkvóta rendszer. Eszerint Romániában is csak az szolgáltathat be tejet 2008 áprilisától, aki tejkvótával rendelkezik. Ennek beszerzése is nyilvánvalóan megnehezíti a bürokratikus hivatali apparátushoz nem szokott helybeliek dolgát. Illetve természetesen semmiféle hivatali ügyet nem lehet helyben intézni, azaz mindenféle olyan új törvényi vagy jogszabályi rendelkezés, ami az Unió tagság miatt lépett érvénybe és ügyintézését kíván, hátrányosan érinti az igen gyenge infrastruktúra okán alacsony mobilitással bíró helyieket.

Az újonnan érvénybe lépő higiéniai-, állatjóléti stb. szabályozások is igen jelentősen megnehezítik a helybeliek dolgát. Az alkalmazott jogszabályi előírások Európa nyugati felén vagy akár csak a nem ennyire archaikus gazdálkodással jellemezhető térségekben könnyebben alkalmazhatóak a gyakorlatban. Itt az emberek többségének csak olyan szükségszerűtlen nehezítő tényezőként jelentkeznek, melyek betartása lehetetlen, és amely következtében sokan a hagyományos gazdálkodást felhagyni kénytelenek. Ennek következményei a Siklódhoz hasonló elzártsággal jellemezhető térségekre – amelyek egyébként is számos társadalmi-gazdasági gonddal küzdenek – tragikusak lehetnek.

